

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ & Μ.Μ.Ε.»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΤΣΑΚΙΡΕΛΗ
Α.Μ 6204Μ003

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Το φαινόμενο των ηθικών πανικών- Η περίπτωση του Άλεξ Μεσχισβίλι όπως παρουσιάστηκε στον Αθηναϊκό Τύπο»

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	
1.1 Ορισμός του ηθικού πανικού.....	σελ. 9
1.2 Το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης των ηθικών πανικών.....	σελ. 13
1.3 Δείκτες των ηθικών πανικών.....	σελ. 18
1.4 Τα στάδια των ηθικών πανικών.....	σελ. 22
1.5 Διάκριση των ηθικών πανικών από τα άλλα είδη ομαδικής συμπεριφοράς.....	σελ. 24
Α) Φήμες	σελ. 25
Β) Σύγχρονοι αστικοί μύθοι	σελ. 27
Γ) Φυσικές καταστροφές	σελ. 29
Δ) Μαζική υστερία	σελ. 30
1.6 Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη δημιουργία των ηθικών πανικών.....	σελ. 31
1.7 Ηθικοί πανικοί και παιδική ηλικία.....	σελ. 36
1.8 Ηθικοί πανικοί και ρατσισμός.....	σελ. 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ- Η υπόθεση του Άλεξ

2.1	Η ανάλυση περιεχομένου.....	σελ. 43
2.2	Μεθοδολογία της έρευνας στον αθηναϊκό Τύπο.....	σελ. 45
2.3	Κατηγοριοποίηση των δημοσιευμάτων που σχετίζονται με την υπόθεση του Άλεξ, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των ηθικών πανικών που εμφανίζουν	σελ. 47
2.3.1	Έκφραση ανησυχίας και προβληματισμού για τη δράση της ομάδας των ανήλικων δραστών, που εμφανίζεται ως απειλή για το σύστημα των ηθικών αξιών.....	σελ. 48
2.3.2.	Συναίνεση για την ύπαρξη της απειλής.....	σελ. 52
2.3.3.	Παρουσίαση της υπόθεσης με συγκεκριμένο στερεοτυπικό τρόπο από τα ΜΜΕ	σελ. 56
	i) Δημοσιεύματα που χαρακτηρίζονται από υπερβολή.....	σελ. 60
	ii) Δημοσιεύματα που λειτουργούν ως πρόβλεψη.....	σελ. 63
	iii) Δημοσιεύματα που εμπεριέχουν ρατσιστικές αναφορές.....	σελ. 66
2.3.4.	Άτομα έχοντα κύρος και εξουσία αναλαμβάνουν να προστατεύσουν τις ηθικές αξίες.....	σελ. 71
2.3.5.	Διατύπωση γνώμων και προτάσεων για την επίλυση του ηθικού πανικού	σελ. 75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... σελ. 79

ΕΠΙΛΟΓΟΣ... σελ. 86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... σελ. 88

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι διπλός: αφενός να εξετάσει το φαινόμενο του ηθικού πανικού, όπως αυτό παρουσιάζεται στη σχετική βιβλιογραφία, τις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί, τα βασικά χαρακτηριστικά του, καθώς και τη διάκρισή του από τα άλλα είδη ομαδικής συμπεριφορά και αφετέρου να μελετήσει την προβολή από τον αθηναϊκό Τύπο της δολοφονίας του 11χρονου γεωργιανής καταγωγής Άλεξ Μεσχισβίλι από ομάδα συνομηλίκων του, η οποία οδήγησε στην πρόκληση ηθικού πανικού, που αποτυπώθηκε εντονότατα στα ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και απασχόλησε όχι μόνο την πόλη της Βέροιας όπου διαπράχθηκε το έγκλημα, αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, μετά από βιβλιογραφική αναζήτηση, παρατίθεται η θεωρητική ανάλυση του φαινομένου του ηθικού πανικού, η σύνδεσή του με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς και με φαινόμενα εκδήλωσης ρατσιστικής συμπεριφοράς, ενώ επιχειρείται και η μελέτη ηθικών πανικών που σχετίζονται με την παιδική ηλικία, χώρο ιδιαίτερα πρόσφορο για την καλλιέργεια και ανάπτυξη των πρώτων. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η προβολή από συγκεκριμένες εφημερίδες του αθηναϊκού Τύπου της δολοφονίας του 11χρονου Άλεξ Μεσχισβίλι από ομάδα ανήλικων δραστών, στην πλειοψηφία τους αλλοδαπής καταγωγής, που διαδραματίστηκε στην τοπική κοινωνία της Βέροιας και προκάλεσε ηθικό πανικό. Ουσιαστικά το υπό μελέτη ζήτημα είναι ο τρόπος με τον οποίο οι υπό εξέταση εφημερίδες του αθηναϊκού Τύπου αποτύπωσαν το συγκεκριμένο συμβάν συμβάλλοντας στη διάδοση του ηθικού πανικού και μέσα από τα δημοσιεύματα επιχειρείται η ανεύρεση των βασικών δεικτών του φαινομένου του ηθικού πανικού.

Για το σκοπό αυτό αναλύθηκαν δημοσιεύματα του αθηναϊκού ημερήσιου και κυριακάτικου Τύπου, τα οποία περιείχαν αναφορές οι οποίες σχετιζόνταν με το ζήτημα καθ' όλη τη διάρκεια του μηνός Ιουνίου του έτους 2006. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ο ηθικός πανικός που σχετιζόταν με την παιδική εγκληματικότητα και στον οποίο εμπεριέχονταν ρατσιστικές αναφορές, είχε ήδη κάνει την εμφάνισή του και μάλιστα απασχολούσε εντονότατα την κοινή γνώμη, δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια του μήνα αυτού νέα στοιχεία που οδηγούσαν στη διαλεύκανση της υπόθεσης είχαν αποκαλυφθεί, οι ανήλικοι δράστες είχαν παραδεχθεί πως διέπραξαν το έγκλημα, η κοινωνία είχε αρχίσει ήδη να προβληματίζεται και να

εμφανίζει σημάδια ανησυχίας, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ασχολούνταν εκτενέστατα με το θέμα και οι ειδικοί είχαν αναλάβει έργο.

Έναυσμα για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε η διαπίστωση πως οι ηθικοί πανικοί αποτελούν φαινόμενο που στις μέρες μας έχει κάνει έντονη την παρουσία του. Παρόλα αυτά, η έννοια του ηθικού πανικού χρησιμοποιείται αλόγιστα και καταχρηστικά, χωρίς στην ουσία να γίνεται απόλυτα κατανοητή και κατά συνέπεια δεν υφίσταται πολλές φορές και ορθή χρησιμοποίησή της, ενώ παράλληλα υποβαθμίζεται και δεν γίνεται αντιληπτός στη συλλογική συνείδηση ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην εδραίωσή της, ο οποίος όχι μόνο είναι κεντρικός, αλλά στην ουσία αποτελεί και το σημαντικότερο παράγοντα διαμόρφωσής της.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά για τη βοήθειά και την ηθική και έμπρακτη συμβολή του τον Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Ανθόπουλο, υπό την εποπτεία του οποίου πραγματοποιήθηκε η παρούσα μελέτη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρώτη δημοσιευμένη αναφορά στον όρο «ηθικός πανικός» πραγματοποιήθηκε από το Βρετανό κοινωνιολόγο Jock Young το 1971, όταν υπήρξε ένας δημόσιος διάλογος με αφορμή τις στατιστικές που παρουσίαζαν μία δραματική αύξηση της χρήσης των ναρκωτικών ουσιών. Ο Young αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο ηθικός πανικός που προέκυψε σε σχέση με το θέμα αυτό, οδήγησε σε αύξηση των συλλήψεων που σχετιζόνταν με τα ναρκωτικά. Σημειώνει δε πως η παρέμβαση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της κοινής γνώμης, των ατόμων που ενδιαφέρονται για ένα συγκεκριμένο ζήτημα και λαμβάνουν θέση, καθώς και των αρμόδιων αρχών, οδηγεί στην εμφάνιση του φαινομένου που είναι γνωστό ως ηθικός πανικός. Ωστόσο, η συστηματική καταγραφή του όρου ανήκει στο Βρετανό συνάδελφο του Young, Stanley Cohen, ο οποίος τον χρησιμοποίησε για να χαρακτηρίσει τις αντιδράσεις των μέσων μαζικής ενημέρωσης, του κοινού και των φορέων της άσκησης του κοινωνικού ελέγχου στις αναταραχές που προκλήθηκαν από ομάδες νέων τη δεκαετία του '60 στη Μεγάλη Βρετανία.¹

Είναι κοινή διαπίστωση και γενικά παραδεκτό πως η εποχή μας χαρακτηρίζεται ως «εποχή των ηθικών πανικών». Υπό μία έννοια οι ηθικοί πανικοί δεν είναι κάτι το καινούριο. Διαχρονικά υπήρξαν περιπτώσεις ηθικού πανικού η θεματολογία των οποίων ποίκιλλε και επεκτεινόταν από το κοινό έγκλημα και τη χρήση ναρκωτικών, μέχρι τις δραστηριότητες της νεολαίας και τη σεξουαλική επανάσταση, θέματα που ως κοινό στοιχείο τους θεωρείται η απειλή της ηθικής υπόστασης της κοινωνίας τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Έτσι, για παράδειγμα, αρχικά είχε ειπωθεί πως η μουσική τζαζ και το ροκ εντ ρολ οδηγούσαν τους νέους σε έκλυτη ζωή και σε ανάπτυξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Στη συνέχεια, κατά τη δεκαετία του '50 υπήρξε πανικός για τα αποτελέσματα που μπορούσαν να έχουν στους νέους οι ώρες που ξόδευαν στα διάφορα καφέ και μπαρς. Η σεξουαλική ανεκτικότητα της δεκαετίας του '60 θεωρήθηκε ότι είχε υπονομευτικό αποτέλεσμα στις παραδοσιακές αξίες της οικογένειας, ενώ οι πρώτες φεμινίστριες κατηγορήθηκαν πως υπέσκαπταν την οικογενειακή ζωή. Στη δεκαετία του '70 έκανε την εμφάνισή του στις Η.Π.Α. ο πανικός που σχετιζόταν με τον νεαρό μαύρο κακοποιό, ο οποίος τρομοκρατούσε με

---

¹ K. Thompson, *Moral Panics*, London, 1998, σελ. 7-9.

τη δράση του, ενώ στις μέρες μας αντιμετωπίζουμε ηθικούς πανικούς της μορφής «παιδιά που σκοτώνουν άλλα παιδιά», ή μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων που επιχειρούν με τη δράση τους να αλλάξουν τον πολιτικό, θρησκευτικό, κοινωνικό και οικονομικό χάρτη του πλανήτη.

Όλες οι παραπάνω αντιλήψεις αποτελούν αναμφισβήτητα μέρος της πεποίθησης σύμφωνα με την οποία, κοιτάζοντας πίσω, στη χρυσή εποχή των ηθικών κανόνων, διαπιστώνει κανείς πως έμοιαζαν εδραιωμένοι σε στέρεα βάση και ήταν δύσκολο να πλήξουν κάποιοι με τη δράση τους την ισχύ τους. Παρόλα αυτά η ηθική παρακμή που σταδιακά έλαβε χώρα, κλόνισε την πρωτοκαθεδρία τους και δημιούργησε ένα πλαίσιο σκέψης, σύμφωνα με το οποίο τα άτομα και ειδικά οι νέοι δεν είναι σε θέση να λειτουργήσουν ορθά και να διακρίνουν το σωστό από το λάθος. Η θεραπεία που προτείνεται σε αυτές τις περιπτώσεις, επιβάλλει την επιστροφή σε ένα βασικό πλαίσιο κοινωνικών κανόνων, οι οποίοι ενσταλάζονται στη συνείδηση των ατόμων μέσω της κοινωνικοποίησης.

Ωστόσο, θα ήταν παραπλανητικό να εξεταστεί η σύγχρονη μορφή των ηθικών πανικών ως απλώς μία εξελικτική μορφή των προηγούμενων, γεγονός το οποίο οφείλεται σε δύο σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν. Πρώτον, υπήρξε τις τελευταίες δεκαετίες μία αυξητική τάση των ηθικών πανικών με έντονους ρυθμούς. Έτσι, παρατηρήθηκε το φαινόμενο αμέσως μετά την υποχώρηση ενός ηθικού πανικού, να κάνει την εμφάνισή του κάποιος άλλος. Ένας διόλου αμελητέος αριθμός θεμάτων ήταν σε θέση να προκαλέσει ξέσπασμα ηθικού πανικού, με αποτέλεσμα τα αρχικά γεγονότα που ήταν υπεύθυνα για τη διάδοση του να ποικίλλουν από τη δολοφονία ενός παιδιού από ένα άλλο παιδί, όπως συνέβη στη Μεγάλη Βρετανία το 1993 με τη δολοφονία του τρίχρονου James Bulger από δύο δεκάχρονους, από το φονικό πολύνεκρο τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, μέχρι την ύπαρξη περιστατικών τρομοκράτησης μαθητών από άλλους μαθητές σε σχολεία.

Όμως, δεν είναι τόσο η ραγδαία αύξηση των ηθικών πανικών που οδηγεί στο συμπέρασμα πως κάτι έχει αλλάξει, όσο το ότι οι πρόσφατοι πανικοί δεν επικεντρώνονται πλέον σε μία ομάδα (π.χ. τους χρήστες ναρκωτικών, ή τους μαύρους κακοποιούς), αλλά φαίνεται να επεκτείνονται και να προβληματίζουν για διάφορους τομείς της κοινωνίας, πράγμα που καθιστά δίχως αμφιβολία αναγκαία τη

συστηματική μελέτη τους και την προσπάθεια εξεύρεσης τρόπων αντιμετώπισής τους.²

---

² *K. Thompson*, ό.π., σελ. 1-4.

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΠΑΝΙΚΟΥ

Ο Stanley Cohen στο βιβλίο του «Folk Devils and Moral Panics» τόνισε πως οι κοινωνίες από καιρό σε καιρό υπόκεινται σε περιόδους ηθικού πανικού, κατά τις οποίες επικρατεί αναστάτωση και προβληματισμός. Πιο συγκεκριμένα, μία κατάσταση, ένα επεισόδιο, ένα πρόσωπο ή μια ομάδα προσώπων χαρακτηρίζονται ως απειλή για τις κοινωνικές αξίες και τα συμφέροντα. Η φύση τους παρουσιάζεται με ένα συγκεκριμένο, στερεοτυπικό τρόπο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άτομα έχοντα κύρος και εξουσία (πολιτικοί, εκδότες, εκπρόσωποι της εκκλησίας κ.α.), αναλαμβάνουν να προστατεύσουν τις ηθικές αξίες της κοινωνίας, την ίδια στιγμή που διάφοροι ειδικοί επί του θέματος, οι οποίοι απολαμβάνουν την εκτίμηση του κοινωνικού συνόλου, διατυπώνουν τις διαγνώσεις τους και προτείνουν λύσεις, για να λάβει χώρα κάποια δράση.³

Ο ηθικός πανικός στην ουσία είναι μία αντίδραση, η οποία βασίζεται στη λανθασμένη και υπερβολική αντίληψη ότι η συμπεριφορά κάποιων μελών της κοινωνίας –συνήθως μιας μειονότητας, ή των μελών κάποιας υποκοουλτούρας- θεωρείται τόσο προβληματική και τόσο επικίνδυνη για τη διατήρηση της υφιστάμενης κοινωνικής δομής, ώστε κρίνεται αναγκαίο να γίνουν σοβαρά βήματα, προκειμένου να ελεγχθεί η συμπεριφορά αυτή που θεωρείται αποκλίνουσα, να τιμωρηθούν οι ένοχοι και να αποκατασταθεί η ζημία η οποία έχει προκληθεί.

Οι κοινωνιολόγοι ορίζουν ως αποκλίνουσα τη συμπεριφορά εκείνη η οποία είναι ευρύτατα κατακριτέα και καταδικαστέα και η οποία συνεπάγεται εχθρότητα ή και τιμωρία από τους άλλους. Το σημαντικό στοιχείο δε είναι πως η απόκλιση δεν προσδιορίζεται από την ποιότητα της πράξης που έχει λάβει χώρα, αλλά από τη φύση της αντίδρασης των άλλων μελών της κοινωνίας στα οποία έχει επίπτωση η πράξη αυτή. Οι έχοντες αποκλίνουσα συμπεριφορά αντιμετωπίζονται ως αποδιοπομπαίοι τράγοι, τοποθετούνται στο περιθώριο και τα συναισθήματα που υφίστανται γι' αυτούς από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας είναι έντονα αρνητικά. Τα στερεότυπα

---

³ S. Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: the creation of the Mods and Rockers*, New York, 1980, σελ. 9.

τα οποία επιστρατεύονται στις περιπτώσεις αυτές, βοηθούν τα μέλη της κοινωνίας να θεωρούν πως η καταδίκη της αποκλίνουσας συμπεριφοράς είναι κάτι το αναγκαίο. Εάν ένα άτομο είναι μέλος μίας ανεπιθύμητης και περιθωριοποιημένης κατηγορίας, η εχθρότητα εναντίον του όχι μόνο θα πρέπει να αναμένεται, αλλά να επιβάλλεται. Οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά η οποία δεν οδηγεί στην καταδίκη της απόκλισης, μπορεί να θεωρηθεί πως ενθαρρύνει τον αποκλίνοντα και συμβάλλει στη μελλοντική εμφάνιση ανάλογων φαινομένων.⁴

Η απειλή η οποία προκύπτει από τους έχοντες αποκλίνουσα συμπεριφορά, σηματοδοτεί μία κρίση για την κοινωνία: κάτι πρέπει να γίνει για το ζήτημα που προκάλεσε τον ηθικό πανικό και αν η δράση δεν είναι άμεση, θεωρείται πως το κοινωνικό σώμα θα υποστεί σοβαρότερες συνέπειες από τις ήδη υπάρχουσες. Αυτό το «κάτι», σημαίνει αυστηροποίηση του κοινωνικού ελέγχου, θέσπιση σκληρότερων και αποτελεσματικότερων κανόνων, παραγωγή νέων νόμων ή αυστηρότερη εφαρμογή των ήδη υπάρχοντων, αυστηρότερες ποινές, περισσότερη αστυνόμευση και ενδεχομένως περισσότερες συλλήψεις.

Κάποιοι στο σημείο αυτό θα διατύπωναν την άποψη πως η κύρια αιτία του προβλήματος είναι η αδυναμία και η αναποτελεσματικότητα της κοινωνίας να ελέγξει τις προβληματικές συμπεριφορές και ως εκ τούτου ως μόνη λύση φαντάζει η θέσπιση ικανής νομοθεσίας και η αυστηρή εφαρμογή της, προκειμένου να προστατευτούν τα μέλη της κοινωνίας. Ωστόσο, κάποιοι άλλοι θα ισχυριστούν στον αντίποδα αυτών των αντιλήψεων, πως η αυστηρή εφαρμογή της προσαρμοσμένης στις νέες καταστάσεις νομοθεσίας, είναι το πρώτο βήμα. Από εκεί και πέρα, παράλληλα, θα πρέπει να παρθούν και άλλα μέτρα, όπως η εκπαίδευση και η κοινωνικοποίηση με βάση τους ισχύοντες κανόνες, η πρόληψη, αλλά και η θεραπεία αυτών των ζητημάτων, προκειμένου να μην ξανακάνουν την εμφάνισή τους.

Τα συναισθήματα που προκαλούνται από μία τέτοια απειλή θα μπορούσαν να συγκριθούν με ένα είδος πυρετού, δεδομένης της έντονης μορφής που τα διακρίνει. Κυριαρχεί ο φόβος, ο τρόμος, η ανησυχία, η εχθρότητα και μία πολύ ισχυρή αίσθηση πως ό,τι συμβαίνει, αντίκειται στους υφιστάμενους ηθικούς κανόνες. Η ομάδα των ατόμων στην οποία αποδίδεται η αποκλίνουσα συμπεριφορά, θεωρείται υπεύθυνη για την απειλή που έχει προκύψει και που πλήττει το σύστημα των βασικών αξιών και ως

---

⁴ E. Goode & N. Ben-Yehuda, *Moral Panics, The Social Construction of Deviance*, Oxford, 1996, σελ. 70-72.

εκ τούτου προσλαμβάνεται ως εχθρός για την κοινωνία, εχθρός ο οποίος θα πρέπει άμεσα να τιμωρηθεί για να επιλυθεί το πρόβλημα.⁵

Στο σημείο αυτό απαραίτητη κρίνεται η αναφορά στην έννοια της ηθικής αξίας, η οποία αποτελεί μία από τις πιο παρεξηγημένες έννοιες-μεθοδολογικά εργαλεία που διαθέτει η κοινωνική επιστήμη. Οι ηθικές αξίες, λοιπόν, αποτελούν πεποιθήσεις συναισθηματικά χρωματισμένες, που η συνήθεια εμπέδωσε σε μία κοινωνία για το αν ορισμένες συμπεριφορές είναι καλές ή κακές για το σύνολο. Είναι δε γεγονός ότι χωρίς αυτές μία κοινωνία δεν μπορεί να λειτουργήσει. Η ύπαρξη τους προϋποθέτει αμοιβαία συνεργασία, συμβιβασμό και καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στα μέλη της, καθώς και σεβασμό στις ανάγκες και στις αδυναμίες των άλλων. Μία αξία αποτελεί πάντα μέρος ενός αξιακού συστήματος, δεν είναι ποτέ μόνη και συνιστά αντικειμενικό κοινωνικό μέγεθος, εκφράσιμο και (ή κυρίως) σε ατομικές υποκειμενικές παραλλαγές. Το ιστορικό άτομο διαθέτει περιορισμένα περιθώρια επιλογής και όταν για οποιοδήποτε λόγο ή συμφέρον απορρίπτει, για παράδειγμα, τους δικτυικούς μηχανισμούς του κράτους ως αξία, θα δει αυτόματα οι μηχανισμοί αυτοί να ενεργοποιούνται. Στη γλώσσα του Robert Nisbet η πράξη της αξιακής απόρριψης δεν είναι καθημερινό συμβάν, αλλά ιστορικό γεγονός. Μία κοινωνική αξία μπορεί να απορριφθεί σε κοινωνική κλίματα και μόνο, ενώ στην κλίμακα της καθημερινότητας απλώς παραβιάζεται. Το να αποδίδει, λοιπόν, κάποιος χαμηλή τιμή σε μία αξία, ή ακόμα και να την απορρίπτει, δεν σημαίνει ότι η αξία αυτή δεν ισχύει.⁶

Ένα από τα βασικά ερωτήματα τα οποία τίθενται σε περιπτώσεις ηθικού πανικού, είναι ποιοι τελικά πανικοβάλλονται από μία συγκεκριμένη κατάσταση. Κάποιοι ηθικοί πανικοί είναι αρκετά διαδεδομένοι, με την έννοια πως προκαλούν ανησυχία σε ένα ευρύτατο κομμάτι της κοινωνίας και κάποιοι άλλοι είναι περισσότερο χρονικά και τοπικά οριοθετημένοι. Είναι φυσικά αφελές να υποθέσουμε πως ένας ηθικός πανικός απασχολεί όλα τα μέλη μίας κοινωνίας και καθ' όλη τη χρονική του διάρκεια, πράγμα που δεν πρέπει να συγχέεται με το γεγονός πως κάποιες δράσεις που αναλαμβάνονται ως αποτέλεσμα των ηθικών πανικών, όπως είναι η θέσπιση νόμων, αφορούν όλα τα μέλη της κοινωνίας.

---

⁵ E. Goode & N. Ben-Yehuda, *ό.π.*, σελ. 31-32.

⁶ A. Μαγγανάς, Γ. Λάζος, *Κοινωνικές Αξίες των Παραβατικών και των Μη-Παραβατικών*, Αθήνα, 1997, σελ. 15-16.

Οι Goode and Ben-Yehuda θεωρούν ότι κάποιοι φόβοι δεν δημιουργούνται αναίτια, αλλά σχηματίζονται στη βάση ανησυχιών που δημιουργεί η κοινωνική και οικονομική ζωή. Οι συνθήκες αυτές είναι πραγματικές, αλλά όχι απαραίτητα και ο φόβος που σχετίζεται με αυτές. Για παράδειγμα, πολλοί Αφροαμερικανοί πιστεύουν ότι οι λευκοί ιδιοκτήτες εταιρειών σίτισης που απευθύνονται στη μαύρη κοινότητα, προσπαθούν να τους δηλητηριάσουν με τα προϊόντα τους. (Turner, 1993). Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία για τη στήριξη μίας τέτοιας αντίληψης, είναι δευτερεύον. Το βασικό στην περίπτωση αυτή είναι ότι οι λευκοί στο παρελθόν έχουν προξενήσει πόνο στα σώματα των μαύρων και αυτό το αληθινό γεγονός οδηγεί κάποιους μαύρους ακόμη και στις μέρες μας να υιοθετούν αντιλήψεις περί συνωμοσίας εναντίον τους με στόχο την εξόντωσή τους.

Είναι επίσης γεγονός ότι όταν τα όρια που θέτει μία κοινωνία για τη διάκριση μεταξύ καλού και κακού, επιτρεπτού και μη επιτρεπτού είναι σαφή και ευδιάκριτα, ένας ηθικός πανικός είναι δύσκολο να προκληθεί. Τη στιγμή, όμως, που τα όρια αυτά μοιάζουν συγκεχυμένα και εύκολα ανατρέψιμα, οι ηθικοί πανικοί βρίσκουν εύφορο έδαφος για να αναπτυχθούν.⁷

---

⁷ E. Goode & N. Ben-Yehuda, ό.π. σελ. 41-42 & σελ. 59.

1.2 ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ

Οι ηθικοί πανικοί αποτελούν πεδίο έρευνας και ειδικότητα των κοινωνιολόγων που ασχολούνται με την ομαδική συμπεριφορά όσο και των κοινωνιολόγων που μελετούν την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Οι κοινωνιολόγοι των μέσων από τη δική τους πλευρά αντιμετωπίζουν τους ηθικούς πανικούς σαν τυχαία φαινόμενα που προκύπτουν κατ' εξαίρεση και δεν επικεντρώνονται ιδιαίτερα στη μελέτη τους. Επιπλέον, το «ηθικό» στοιχείο τείνει να πραγματεύεται με συνοπτικές διαδικασίες από εκείνους τους μελετητές που υιοθετούν τον όρο «ηθικός πανικός», καθώς εντάσσεται στην ευρύτερη μελέτη των ηθικών αξιών και εξετάζεται σε συνάρτηση με τις μεταβολές που επέρχονται στη δομή και το περιεχόμενο των ηθικών κανόνων. Κατά συνέπεια, έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο ακόμα και πανικοί που σχετίζονται με το φαγητό ή την υγεία να μπερδεύονται και να εξετάζονται στο πλαίσιο των ηθικών πανικών.⁸

Όπως επισημαίνουν οι Goode και Ben-Yehuda, δύο είναι οι διαστάσεις που διακρίνουν τις θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για τον ηθικό πανικό. Η πρώτη αντιπαραβάλλει τις ηθικές αξίες στα συμφέροντα και η δεύτερη την ελίτ στο γενικότερο κοινωνικό σύνολο.

Σε σχέση με την πρώτη διάσταση, το ζήτημα που ανακύπτει, αφορά τα κίνητρα όσων δραστηριοποιούνται στα πλαίσια του ηθικού πανικού. Το ερώτημα, δηλαδή, είναι εάν η γενικότερη ανησυχία και η κινητοποίηση για ένα συγκεκριμένο θέμα γίνεται με βάση στάσεις και συναισθήματα βαθύτατα εδραιωμένα, ή όσοι εμπλέκονται αποσκοπούν στην απόκτηση συγκεκριμένων πραγμάτων, όπως η δύναμη, η αναγνωρισιμότητα, η απόκτηση πλούτου, ο σεβασμός στα πλαίσια του κοινωνικού συνόλου κ.λπ. Φυσικά στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να υπάρξει σαφής απάντηση, δεδομένου ότι, για παράδειγμα, μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή, για μία συγκεκριμένη ενέργεια κίνητρα και της μίας και της άλλης κατηγορίας μπορεί να υφίστανται εξίσου.

Όσον αφορά τη δεύτερη διάσταση, το ερώτημα που τίθεται, είναι εάν ο ηθικός πανικός ξεκινά από τη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας και επεκτείνεται στα ανώτερα στρώματα, εάν συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο, ή τέλος εάν υπάρχει η περίπτωση να

---

⁸ K. Thompson, ό.π., σελ. vii.

ξεσπά από τα μέσα της κοινωνικής ιεραρχίας. Και εδώ φυσικά η απάντηση δεν μπορεί να είναι σαφής.

Τα τρία επίπεδα της κοινωνίας, η ελίτ, το μεσαίο επίπεδο και η βάση, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Οι ελίτ μπορεί να είναι θεσμικές ή οικονομικές, πράγμα που σημαίνει πως κατέχουν πλούτο και θέσεις ισχύος στα πλαίσια του οικονομικοκοινωνικοπολιτικού συστήματος. Το μεσαίο επίπεδο με τη σειρά του εμπεριέχει τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης, οι οποίοι, όμως, κατέχουν λιγότερο σημαντικές θέσεις επιρροής σε σχέση με τις ελίτ και στερούνται σημαντικών οικονομικών πηγών. Το ευρύτερο κοινό τέλος περιέχει όλους εκείνους που δεν διαθέτουν σημαντικές οικονομικές πηγές, ούτε πρόσβαση στα κέντρα λήψης των αποφάσεων.

Κατά αυτό τον τρόπο μπορούμε να οδηγηθούμε σε έξι πιθανές θεωρίες για την πρόκληση των ηθικών πανικών. Η πρώτη περίπτωση αφορά τη γένεση ηθικών πανικών από μέρους της ελίτ, ανεξάρτητα από τα υλικά ή κοινωνικά της συμφέροντα. Μία τέτοια εκδοχή, εάν και είναι πολύ δύσκολο να τη φανταστεί κανείς, μπορεί ωστόσο κάποιες φορές να συμβεί, όπως στην περίπτωση του Ιράν μετά την επανάσταση του 1979, όπου και οι ελίτ συμμετείχαν στον πόλεμο ενάντια στην εισβολή των δυτικών αξιών και προτύπων, για ηθικούς, ιδεολογικούς και θρησκευτικούς λόγους, κάτι που έπληξε τα υλικά τους συμφέροντα.

Η δεύτερη περίπτωση είναι η κλασική μαρξιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία οι ελίτ δημιουργούν τους ηθικούς πανικούς για να επιτύχουν επιπλέον υλικά προνόμια, καθώς και προνόμια που θα ενδυναμώσουν το κύρος τους. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο οι ελίτ προχωρούν στην πρόκληση ηθικών πανικών με βάση μία απειλή, προκειμένου να στρέψουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης μακριά από άλλα, σοβαρότερα προβλήματα, που αν προσεγγιστούν, θα πλήξουν τα συμφέροντά τους.

Οι υποστηρικτές της τρίτης περίπτωσης θεωρούν ότι οι κατέχοντες το μεσαίο επίπεδο της κοινωνίας (οι επαγγελματικές οργανώσεις, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης) λειτουργούν ανεξάρτητα από τις ελίτ, προκειμένου να δηλώσουν ή να ενισχύσουν την ιδεολογία τους και τον κώδικα ηθικών κανόνων που πρεσβεύουν.

Στην τέταρτη περίπτωση ο ισχυρισμός είναι πως τα μέλη της πιο πάνω κατηγορίας πρωταρχικά επιθυμούν την προώθηση των υλικών και κοινωνικών τους συμφερόντων. Ωστόσο, εάν και η τρίτη και τέταρτη κατηγορία θεωρητικά μπορούν να διαχωριστούν, στην πράξη αυτό παρουσιάζει δυσκολία.

Οι υποστηρικτές της πέμπτης κατηγορίας θεωρούν πως οι ηθικοί πανικοί προκαλούνται από τη βάση και διαχέονται προς τα πάνω και πως η προάσπιση των ηθικών κανόνων και της ιδεολογίας τους είναι τα κύρια κίνητρα της κινητοποίησης των ανήσυχων και ευαισθητοποιημένων πολιτών.

Τέλος, οι Goode και Ben-Yehuda επισημαίνουν πως η έκτη περίπτωση όπου το κοινό δραστηριοποιείται ανεξάρτητα από τα οικονομικά και κοινωνικά του συμφέροντα, δεν έχει θερμούς υποστηρικτές.

Τα έξι αυτά μοντέλα επεξήγησης των ηθικών πανικών δεν είναι αλληλοποκλειόμενα. Έτσι, μπορεί το πρώτο μοντέλο να εξηγεί την εμφάνιση ενός ηθικού πανικού και το δεύτερο μοντέλο την εμφάνιση ενός άλλου, ή ακόμα δύο διαφορετικές θεωρίες να επεξηγούν διαφορετικές όψεις του ίδιου πανικού.⁹

Ο Stan Cohen, αλλά και άλλοι συγγραφείς –ιδιαίτερα ο Jock Young στο έργο του «The Drugtakers» (1972)- υποστηρίζουν την άποψη πως τόσο οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου όσο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης από την πλευρά τους, επιδιώκουν την ενίσχυση με ποικίλους τρόπους παρεκκλίνουσων συμπεριφορών, προκειμένου να επιδιωχθεί ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, που δεν είναι άλλο από τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και συνοχής. Η προσέγγιση αυτή υπήρξε αντικείμενο επεξεργασίας και από τους μαρξιστές κριτικούς των μέσων, όπως προαναφέρθηκε, οι οποίοι επιχειρήσαν να αναδείξουν τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης βοηθούν στο να μην υπάρξει ευρύτατη σύγκρουση στην κοινωνία, εστιάζοντας την προσοχή τους στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά συγκεκριμένων ομάδων. Έτσι, υποστηρίζεται πως αναδεικνύοντας και προβάλλοντας τη συμπεριφορά αυτή, μπορεί να δημιουργούνται συνθήκες «ηθικού πανικού», αλλά στην ουσία μακροπρόθεσμα επιτυγχάνεται η κοινωνική συνοχή και η πίστη και προσήλωση στις υφιστάμενες κοινωνικές αξίες, που διέπουν το κοινωνικό σύνολο τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Πιο συγκεκριμένα, ο Fowler υποστηρίζει πως το «εμείς» στο πλαίσιο της κοινωνικής συνοχής, απειλείται από το «αυτοί» και μάλιστα υιοθετεί την άποψη ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για μία ηθελημένη συνομωσία μεταξύ των ιδιοκτητών των μέσων και των δημοσιογράφων, στην προσπάθειά τους να περάσουν στο κοινό μία συγκεκριμένη όψη της πραγματικότητας. Ωστόσο, δεν είναι αναγκαία η επίκληση μία τέτοιας θεωρίας, από τη στιγμή που είναι προφανές πως απλά οι

---

⁹ E. Goode & N. Ben-Yehuda, ό.π., σελ. 124-127.

δημοσιογράφοι παρουσιάζουν την πραγματικότητα από τη σκοπιά του «προφανούς» και του «φυσικού», το οποίο ορίζεται από το πώς το μέσο το οποίο εκπροσωπούν, το αντιλαμβάνεται.

Η Angela McRobbie υιοθετεί μία διαφορετική σκοπιά θεώρησης του ηθικού πανικού. Εξακολουθεί να αποδίδει σημασία στην πτυχή του κοινωνικού ελέγχου, αλλά θεωρεί ότι οι ηθικοί πανικοί υφίστανται όχι τόσο για την εξυπηρέτησή του, αλλά για την ενίσχυση του αισθήματος του φόβου να αποβεί μία κατάσταση εκτός ελέγχου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι ηθικοί πανικοί είναι αποτελεσματικοί, όταν χρησιμοποιούνται από ομάδες πιέσεις για να καλύψουν το κενό που δημιουργείται από τη μη λήψη μίας αποτελεσματικής πολιτικής απόφασης. Ο επιδέξιος χειρισμός τέτοιων ενεργειών των ομάδων πίεσης από τα μέσα, οδηγεί τελικά την Angela McRobbie στο συμπέρασμα πως το μοντέλο του Cohen και του Young χρειάζεται αναπροσδιορισμό στις σημερινές ισχύουσες συνθήκες.¹⁰

Το πεδίο της μελέτης των ηθικών πανικών αρχικά οικοδομήθηκε κυρίως στη βάση των αμερικάνικων απόψεων για τις αλληλοεπιδράσεις και την αποκλίνουσα συμπεριφορά, σε ένα χρονικό διάστημα, όμως, που ευνοούσε τη στροφή προς την ανάπτυξη περισσότερο ριζοσπαστικών και μαρξιστικών θεωριών στα πλαίσια της βρετανικής κοινωνιολογίας. Το θέμα στη συνέχεια ενσωματώθηκε ξανά στην αμερικανική κοινωνιολογία, αλλά παρατηρήθηκε η τάση της απόρριψης του αρχικού ριζοσπαστικού θεωρητικού πλαισίου του, δηλαδή φάνηκε να μην ενδιαφέρει πια η επεξεργασία του κοινωνικού ελέγχου και των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων που εμπεριέχονται στους ηθικούς πανικούς.

Στην πραγματικότητα, η μελέτη της θεωρητικής υπόστασης της έννοιας του ηθικού πανικού έχει παραμεληθεί και γίνεται αντιληπτή ως αυτονόητη τόσο από τους κοινωνιολόγους, όσο και από τους θεωρητικούς των μέσων. Ο όρος υποδηλώνει αρνητική κρίση και εμπεριέχει το στοιχείο της αφέλειας από την πλευρά εκείνων που εμπλέκονται στον ηθικό πανικό και της εκμετάλλευσης από την πλευρά των υπολοίπων. Ακόμη και η λέξη «πανικός» μπορεί να εκληφθεί ως ατυχή επιλογή, από τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό πως πρόκειται για μία συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται ως παράλογη.

Αποφεύγοντας να καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με τα κίνητρα ή την πνευματική κατάσταση αυτών που εμπλέκονται στις καταστάσεις των ηθικών

---

¹⁰ <http://www.cultsock.ndirect.co.uk-MUHome/cshtml/media/fdevdet.html>.

πανικών, όπως για παράδειγμα ότι πρόκειται για εκμετάλλευση του θέματος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ή για συμπεριφορές χωρίς λογική, η εξέταση των ηθικών πανικών μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά χρήσιμη για την ερμηνεία συμπεριφοράς και συγκεκριμένου τύπου γεγονότων που εκδηλώνονται με αυξητικούς ρυθμούς στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας.¹¹

---

¹¹ *K. Thompson, ό.π., σελ. vii & ix.*

1.3 ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ

Διαφορετικές θεωρίες που αφορούν τους ηθικούς πανικούς εστιάζουν σε διαφορετικά χαρακτηριστικά τους. Οι Erich Goode and Nachman Ben-Yehuda ωστόσο προβαίνουν σε εμπειριστατωμένη καταγραφή των πέντε σημαντικότερων δεικτών τους, οι οποίοι αναλυτικά έχουν ως εξής:

Πρώτον, πρέπει να υπάρχει ένας υψηλός βαθμός ανησυχίας για τη συμπεριφορά μίας συγκεκριμένης ομάδας ή κατηγορίας ατόμων και για τις συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει η συμπεριφορά αυτή στο κοινωνικό σύνολο. Ο Best (1990) πραγματοποιεί διάκριση μεταξύ των συναισθημάτων της ανησυχίας και του φόβου, ωστόσο τόσο ο φόβος όσο και η ανησυχία έχουν τουλάχιστον ένα κοινό χαρακτηριστικό, που δεν είναι άλλο από το γεγονός ότι τα άτομα που βιώνουν αυτά τα συναισθήματα, θεωρούν ότι πλήττονται από μία πραγματική, χειροπιαστή απειλή.

Δεύτερον, αναγκαίος στην ύπαρξη του ηθικού πανικού είναι και ένας επίσης υψηλός βαθμός εχθρότητας απέναντι στη συγκεκριμένη ομάδα ή κατηγορία ατόμων, που θεωρούνται υπεύθυνοι για τον ηθικό πανικό που έχει προκύψει. Κατά αυτό τον τρόπο λαμβάνει χώρα μία διάκριση, ένας διαχωρισμός ανάμεσα στο «εμείς» (οι καλοί, οι ευπρεπείς, οι ευυπόληπτοι πολίτες) και το «αυτοί» (οι παραβάτες, τα κακά παιδιά, οι ανεπιθύμητοι, οι εγκληματίες), μία διχοτόμηση που αναμφισβήτητα περιλαμβάνει στερεότυπα, τα οποία στην περίπτωση των ηθικών πανικών μοιάζουν να ακολουθούν τη διαδικασία που υπάρχει για τους ύποπτους της διάπραξης εγκλημάτων. Έτσι και στη μία και στην άλλη περίπτωση αφυπνίζονται στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των ατόμων που εμπλέκονται στις παραπάνω διαδικασίες, όπως η ηλικία, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, η εξωτερική εμφάνιση, ο τόπος διαμονής κ.λπ.

Τρίτο και βασικότατο στοιχείο αποτελεί η ύπαρξη συναίνεσης από τα μέλη της κοινωνίας ότι η απειλή είναι αληθινή, σοβαρή και προκλήθηκε από τις πράξεις και τη συμπεριφορά των συγκεκριμένων ατόμων. Ωστόσο, η συναίνεση αυτή μπορεί να προκύπτει από τη μεγάλη πλειοψηφία των μελών μίας δεδομένης κοινωνίας σε μία δεδομένη στιγμή, μπορεί όμως να είναι απλά συναίνεση μεταξύ συγκεκριμένων ομάδων ή κατηγοριών, πράγμα που σημαίνει ότι σαφώς και ισχύει ένας ηθικός πανικός, απλά στα δίχτυα του έχουν πιαστεί συγκεκριμένες ομάδες ή κατηγορίες ατόμων και όχι το σύνολο της κοινωνίας. Κάποιες μελετητές, όπως για παράδειγμα ο Zatz (Zatz, 1987) δεν θεωρούν την ευρεία συναίνεση για την ύπαρξη απειλής ως

ουσιαστικό στοιχείο των ηθικών πανικών, ενώ κάποιιοι άλλοι (Hall et al., 1978) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η δημόσια συναίνεση πραγματοποιείται υπό την καθοδήγηση της ελίτ και λίγο σχετίζεται με τους ηθικούς πανικούς.

Εύλογα τίθεται στο σημείο αυτό το ερώτημα εάν μπορεί να υπάρξει ηθικός πανικός χωρίς τη συναίνεση για την ύπαρξη απειλής. Εκείνοι οι οποίοι θεωρούν ότι ένας ηθικός πανικός μπορεί να εκδηλωθεί, ανεξαρτήτως της ύπαρξης συναίνεσης, αντιμετωπίζουν το υπαρκτό πρόβλημα ότι πολλές καμπάνιες καθοδηγούμενες από τις προσπάθειες των ελίτ να αναδείξουν ένα θέμα και να δημιουργήσουν θόρυβο γύρω από αυτό, έχουν αποτύχει. Έτσι, για παράδειγμα, η καμπάνια των ρεπουμπλικάνων το 1992 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η οποία βασίστηκε στην έμφαση που πρέπει να δοθεί στις οικογενειακές αξίες και στην καταγγελία φαινομένων όπως η ομοφυλοφιλία, το διαζύγιο και η άμβλωση –φαινόμενα για τα οποία το δημοκρατικό κόμμα διατηρούσε ανεκτική στάση- απέτυχε να προσελκύσει την προσοχή του μέσου Αμερικανού ψηφοφόρου. Παρόμοια αποτυχία γνώρισε και η καμπάνια ενάντια στη χρήση ναρκωτικών, που πραγματοποίησε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Richard Nixon, καμπάνια η οποία παρόλα αυτά είχε ευρείες θεσμικές επιπτώσεις.

Επομένως, το να θεωρήσουμε ότι η δημόσια συναίνεση δεν αποτελεί κριτήριο για την ύπαρξη ηθικών πανικών, είναι δυνατόν να οδηγήσει στην παράκαμψη της μελέτης ενός βασικού τους στοιχείου, ή ακόμα και στη διαμόρφωση λανθασμένων συμπερασμάτων σχετικά με τη δυναμική τους. Δεν θα πρέπει φυσικά να δοθεί η εντύπωση πως για να αποδεχτούμε την ύπαρξη κάποιου ηθικού πανικού θα πρέπει αυτός να αγγίζει τους πάντες, ή τη μεγάλη πλειοψηφία μίας κοινωνίας σε μία δεδομένη στιγμή, ωστόσο η πρόσληψη μίας κατάστασης ως απειλής για το κοινωνικό σύνολο, είναι απαραίτητο στοιχείο για να χαρακτηριστεί η κατάσταση αυτή ως ηθικός πανικός.

Τέταρτον, υπάρχει δυσαναλογικότητα ως προς τη δημόσια ανησυχία που προκαλεί μία συγκεκριμένη συμπεριφορά και την αντικειμενική διάσταση του προβλήματος, αφού η πρώτη είναι σαφώς μεγαλύτερη σε σχέση με το πρόβλημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο αριθμός των ατόμων που εμπλέκονται σε ένα ηθικό πανικό ή οι ζημιές που έχουν προκληθεί από αυτόν, μπορεί να παρουσιάζονται αλλοιωμένοι με αυξητική τάση προς τα επάνω ή ακόμα και να κατασκευάζονται στοιχεία. Επιπλέον, ενδέχεται το ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο θέμα να είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό που υπάρχει για κάποιο άλλο, εξίσου σοβαρό με το πρώτο. Έτσι, για

παράδειγμα, η χρήση των παράνομων ναρκωτικών προξενεί πολύ μεγαλύτερη ανησυχία από αυτή των νόμιμων, αν και τα τελευταία έχουν αποδειχθεί εξίσου καταστρεπτικά για την υγεία. Τέλος, ενώ κατά το παρελθόν μπορεί κάποιο ανάλογο ζήτημα να μην είχε απασχολήσει ιδιαίτερα την κοινή γνώμη, τώρα αυτό συμβαίνει, δίχως όμως να έχει παρατηρηθεί μία προηγούμενη αύξηση της επικινδυνότητας του προβλήματος.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί με τη χρησιμοποίηση του όρου «αντικειμενική διάσταση» του προβλήματος που προαναφέρθηκε, δεδομένου ότι πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες δεν δέχονται την ύπαρξη του και ως εκ τούτου τον απορρίπτουν, αφού σύμφωνα με την άποψή τους όλες οι όψεις της πραγματικότητας είναι σχετικές και μπορούν να ιδωθούν μόνο υπό το πρίσμα της υποκειμενικότητας. Συνεπώς, ισχυρίζονται πως δεν είμαστε σε θέση να μιλάμε για πανικό, από τη στιγμή που δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια το βαθμό της υποκειμενικής ανησυχίας και άρα, ο όρος «δυσαναλογικότητα» εμφανίζεται κενός περιεχομένου.

Βέβαια, φόβοι για γεγονότα που μπορεί να συμβούν στο μέλλον, όπως για παράδειγμα ένας πυρηνικός πόλεμος, είναι αδύνατον να υπολογιστούν, σε αντίθεση με φόβους που πηγάζουν από τη συμπεριφορά συγκεκριμένων ατόμων. Ωστόσο, όπως ορθά τονίζει ο Stephen Jay Gould, «το γεγονός δεν υποδηλώνει και απόλυτη βεβαιότητα». Η απόλυτη βεβαιότητα άλλωστε υπάρχει μόνο στα μαθηματικά. Οποιοδήποτε ισχυρισμοί αφορούν τον υλικό ή εμπειρικό κόσμο δεν παρουσιάζουν ποτέ απόλυτη βεβαιότητα, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για ένα φαινόμενο που μπορεί να οριοθετηθεί και να αναλυθεί.

Πέμπτον, από τη φύση τους οι ηθικοί πανικοί χαρακτηρίζονται από ευμεταβλητότητα. Κάνουν την εμφάνισή τους ξαφνικά, αν και μπορεί να παραμένουν αποδυναμωμένοι για μεγάλο χρονικό διάστημα ή μπορεί να εμφανίζονται από καιρό σε καιρό και σχεδόν το ίδιο ξαφνικά και σύντομα να εξασθενούν. Η μικρή χρονική τους διάρκεια και το στοιχείο της ευμεταβλησίας δεν σημαίνει ότι δεν έχουν προγενέστερες δομικές και ιστορικές αναφορές. Στην πραγματικότητα ένας ηθικός πανικός που διαρκεί ικανό χρονικό διάστημα, είναι σχεδόν βέβαιο ότι αποτελεί ομαδοποίηση σειράς προηγούμενων πανικών που μπορεί να μην πήραν ιδιαίτερη

διάσταση κατά το παρελθόν, να ήταν περισσότερο ή λιγότερο τοπικού ενδιαφέροντος και να διήρκεσαν λιγότερο από τον υπάρχοντα.¹²

---

¹² *E. Goode & N. Ben- Yehuda*, ό.π. σελ. 33-41 & σελ, 43-45.

1.4 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ

Βασιζόμενος στις διαπιστώσεις του Cohen, ο Chas Critcher στοιχειοθετεί ένα μοντέλο εξέτασης των περιπτώσεων ηθικού πανικού, το οποίο εμπεριέχει επτά στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά την εμφάνιση της κατάστασης, όπου μία συγκεκριμένη συμπεριφορά εκλαμβάνεται ως απειλή. Το αντικείμενο του πανικού μπορεί να είναι κάτι καινούριο, ή κάτι που ήδη προϋπάρχει, αλλά ξαφνικά ξανακάνει την εμφάνισή του και αναστατώνει την κοινωνία. Επιπλέον στο στάδιο αυτό, υπάρχει μία γενική παραδοχή πως κάτι δεν πάει καλά, καθώς και επικέντρωση σε επικείμενο κίνδυνο. Στο δεύτερο στάδιο υπεισέρχεται ο ρόλος των μέσων, ενώ στο τρίτο ο ρόλος των ομάδων ή οργανισμών που φέρουν γνώμη για τη φύση του προβλήματος και προτείνουν λύσεις και μέτρα προστασίας. Σε τέταρτο επίπεδο εμφανίζεται ο ρόλος των ειδικών, που ενδέχεται να επηρεάζουν τα μέσα στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν το θέμα. Το πέμπτο στάδιο αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης του ηθικού πανικού, ενδεχόμενες λύσεις που προτείνονται και λήψη διορθωτικών μέτρων, ενώ το έκτο στάδιο αφορά την εξαφάνιση του ηθικού πανικού. Τέλος, το έβδομο επίπεδο αναφέρεται στην κληρονομιά που αφήνει ένας ηθικός πανικός. Κάποιες φορές ο ηθικός πανικός υποχωρεί και τελικά ξεχνιέται σε γρήγορο χρονικό διάστημα, ενώ σε κάποιες άλλες μπορεί να έχει περισσότερο σοβαρό και μεγαλύτερης διάρκειας αντίκτυπο, ενώ είναι δυνατόν να προκαλέσει και αλλαγές στη νομοθεσία και την κοινωνική πολιτική, ή ακόμα και στον τρόπο που η ίδια η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της.¹³

Είναι γεγονός πως η εξέταση της έναρξης ενός ηθικού πανικού έχει συγκεντρώσει πολύ μεγαλύτερη προσοχή από την πλευρά των ειδικών σε σχέση με τη μελέτη της λήξης του. Τα βασικά ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν σε σχέση με τη λήξη ενός ηθικού πανικού, είναι εάν ο τελευταίος οδηγεί σε κάποια θεσμική κληρονομιά, ποια είναι η φύση της κληρονομιάς αυτής, εάν αλλάζει τελικά την υπάρχουσα ανεπίσημη δεοντολογική δομή της κοινωνίας και ποια είναι η φύση αυτής της αλλαγής. Όσον αφορά δε την αλλαγή που μπορεί να επιφέρει στο πώς αντιμετωπίζει η κοινωνία εν γένει το καλό και το κακό, αυτό εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούν στην κοινωνία τη δεδομένη στιγμή. Ας μην

---

¹³ C. Critcher, *Moral Panics and the Media*, Buckingham-Philadelphia, 2003, σελ 16-18.

ξεχνάμε ωστόσο ότι οι περισσότεροι ηθικοί πανικοί μοιάζουν να φθίνουν, όταν κάποιες ενέργειες λαμβάνουν χώρα, ή πιο σωστά, όταν κάτι φαίνεται πως πάει να γίνει και όχι αναγκαία όταν όντως γίνεται.¹⁴

---

¹⁴ *E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π., σελ. 224-229.*

1.5 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΛΛΑ ΕΙΔΗ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Σύμφωνα με τον Goode, ως ομαδική συμπεριφορά ορίζεται η συμπεριφορά εκείνη που αναδύεται αυθόρμητα, είναι ευμετάβλητη, θεσμικά καθορισμένη και ξεθωριάζει εύκολα. Συγκρινόμενη, λοιπόν, με τη συμβατική καθημερινή συμπεριφορά για την οποία είμαστε σε θέση να κάνουμε κάποιες γενικές προβλέψεις μέσα σε κάποια όρια και έχοντας πάντα υπόψη την πιθανότητα διάπραξης σφάλματος, η ομαδική συμπεριφορά είναι περισσότερο αυθόρμητη και εύκολο να μετατραπεί, λιγότερο δομημένη, μικρότερης διάρκειας και λιγότερο σταθερή.¹⁵

Ο Cohen στο έργο του «Folk devils and moral panics» αναφέρεται σε κάποιες μορφές ομαδικής συμπεριφοράς που έχουν άμεση σχέση με τους ηθικούς πανικούς, όπως οι φήμες, οι σύγχρονοι μύθοι, η συμπεριφορά κατά τη διάρκεια αναταραχών, οι συγκλίνουσες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια μίας καταστροφής, η συμπεριφορά του όχλου, ιδιαίτερα κατά τις συναθροίσεις και η μαζική υστερία.

Στο σημείο αυτό χρήσιμο θα ήταν να εξετάσουμε εν συντομία τέσσερις βασικές μορφές της ομαδικής συμπεριφοράς και τη σχέση τους με τον ηθικό πανικό.

---

¹⁵ K. Thompson, ό.π., σελ. 14.

A) ΦΗΜΕΣ.

Όταν αναφερόμαστε σε φήμες, κάνουμε λόγο για διάδοση πληροφοριών, οι οποίες, όμως στερούνται τεκμηρίωσης. Τέσσερις παράγοντες είναι αυτοί που διευκολύνουν την εξάπλωσή τους: Πρώτον, ότι αναφέρονται σε θέματα επικαιρότητας και τοπικού ενδιαφέροντος, δεύτερον ότι βασίζονται στην αβεβαιότητα που μπορεί να προσφέρουν οι συνθήκες εκείνη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, τρίτον ότι ευνοούνται από την προσωπική ανησυχία και τέταρτον ότι η ευπιστία ευνοεί την ευδοκίμησή τους. Οι φήμες για γεγονότα τα οποία δεν έχουν σημασία για τους ακροατές τους, ή λίγο σχετίζονται με την ζωή τους, είναι καταδικασμένες να μη διαρκέσουν για πολύ, ενώ αντίθετα εκείνες που φαίνεται να έχουν σημαντικές συνέπειες για τους ίδιους, καλές ή κακές, εξαπλώνονται ταχύτατα. Αντιθέτως, όσο περισσότερο ασταθείς μοιάζουν οι κοινωνικές συνθήκες, όσο περισσότερο κυριαρχεί αμφιβολία και προβληματισμός, τόσο περισσότερο οι φήμες θα εξαπλώνονται. Εδώ θα πρέπει να υπεισέλθει στη συζήτηση και ο παράγοντας του φόβου, μιας και όπως εύστοχα παρατηρούν οι Kimmel και Keefner (Kimmel and Keefner, 1991), τα άτομα που διακατέχονται από φόβο, είναι πιο εύκολο να πιστέψουν στις φήμες και ως εκ τούτου οι καταστάσεις που μεγεθύνουν το φόβο, είναι αυτές ακριβώς στις οποίες οι φήμες όχι μόνο θα ειπωθούν, αλλά θα γίνουν και εύκολα πιστευτές.

Τέλος, η επιτυχία της διάδοσης μίας φήμης στηρίζεται κατά πολύ στο γεγονός της διάθεσης των ατόμων να πιστέψουν σε αυτή και για αυτό το λόγο θα πρέπει να φαίνονται όσο το δυνατόν πιο αληθινές. Βέβαια, είναι γεγονός ότι όσο καλύτερα πληροφορημένος είναι κάποιος για ένα συγκεκριμένο ζήτημα, τόσο πιο δύσκολο είναι να πιστέψει στις φήμες οι οποίες κυκλοφορούν και να μπει στη λογική να τις διαδώσει με τη σειρά του. Ο Shibutani (Shibutani, 1966) από την πλευρά του θεωρεί πως οι φήμες αποτελούν ένα τρόπο που επιτρέπει στα άτομα να διαχειριστούν την αβεβαιότητα της ζωής τους, ενώ τονίζει πως στην ουσία υποκαθιστούν τις ειδήσεις, όταν τα κανάλια επικοινωνίας δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με ένα συγκεκριμένο θέμα που παρουσιάζει ενδιαφέρον. Έτσι, όταν η ανικανοποίητη ανάγκη για περαιτέρω ειδήσεις είναι μεγάλη και το θέμα παρουσιάζει ενδιαφέρον, οποιαδήποτε πηγή θεωρείται αξιόπιστη και οι «φήμες οργιάζουν». Ωστόσο, ο Shibutani δέχεται ότι τέτοιες περιπτώσεις είναι εξαιρετικά σπάνιες.

Οι ηθικοί πανικοί εμφανίζονται σε περιόδους που τα τέσσερα στοιχεία που προσδιορίζουν τις φήμες, δηλαδή η αναφορά τους σε θέματα επικαιρότητας και

τοπικού χαρακτήρα και η σύνδεσή τους με καταστάσεις αβέβαιες, που πριμοδοτούν την ανησυχία και καλλιεργούν την ευπιστία, παρουσιάζουν έξαρση. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των ηθικών πανικών πολλά άτομα θεωρούν ότι οι τελευταίοι τους αφορούν προσωπικά, γιατί σχετίζονται άμεσα με την ζωή τους, διακατέχονται από αβεβαιότητα για τις επιπτώσεις πάνω τους, το θέμα καλλιεργεί το συναίσθημα του φόβου, μοιάζουν διψασμένοι για περισσότερη ενημέρωση από αυτή που παρέχεται και τείνουν να μετριάσουν το επίπεδο δυσπιστίας και κριτικής προσέγγισης της πληροφόρησης που λαμβάνουν. Η φήμη, λοιπόν, αποτελεί ζωτικό χαρακτηριστικό των ηθικών πανικών και για το λόγο αυτό θα πρέπει και ο τελευταίος να αντιμετωπιστεί ως μορφή ομαδικής συμπεριφοράς.¹⁶

---

¹⁶ E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π., σελ. 105-108.

B) ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

Μία ειδική μορφή φήμης, η οποία είναι τόσο σημαντική που χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς, είναι οι σύγχρονοι μύθοι, οι οποίοι κάνουν την εμφάνισή τους ξαφνικά, επικρατούν για ένα χρονικό διάστημα και μετά υποχωρούν, ενώ κάποιοι από αυτούς μπορεί να ξαναγεννηθούν με λίγο διαφορετική μορφή μια άλλη χρονική στιγμή σε έναν άλλο τόπο. Πρόκειται για ιστορίες που λέγονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να φαίνονται αληθινές, γίνονται ευρύτατα πιστευτές, αλλά, όπως και στην περίπτωση της φήμης, λείπει το στοιχείο της τεκμηρίωσής τους. Σε αντίθεση με τις φήμες που αναφέρονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή γεγονότα, οι σύγχρονοι μύθοι λειτουργούν περισσότερο γενικά και στερεοτυπικά και κατά αυτόν τον τρόπο τα στοιχεία που δίνουν, μπορεί να ταιριάζουν στον καθένα ή στο κάθε τι με παρόμοια χαρακτηριστικά. Η διάδοσή τους ενθαρρύνεται από τα στοιχεία της αβεβαιότητας, της ανησυχίας, της ευπιστίας και του τοπικού ενδιαφέροντος, που ισχύουν και στην περίπτωση της φήμης, όμως κάποιοι πρόσθετοι λόγοι, όπως το γεγονός ότι αφηγούνται μία ενδιαφέρουσα, δραματική ιστορία που εμπεριέχει κάποιο ηθικό μήνυμα, ή ότι αντανakλούν τους σύγχρονους φόβους στους οποίους κυρίως βασίζονται, τους καθιστά ισχυρούς.

Οι ηθικοί πανικοί αποτελούν το τέλειο υπόβαθρο για την ανάπτυξη των σύγχρονων αστικών μύθων, ειδικά όταν στους τελευταίους εμπεριέχεται το συναίσθημα του φόβου. Έτσι, για παράδειγμα, στα τέλη της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 κυκλοφορούσε ο μύθος σε κάποιους φεμινιστικούς κύκλους για την ύπαρξη ταινιών κατά τη διάρκεια των οποίων ο βιασμός και ο θάνατος γυναικών ήταν αληθινός μπροστά στις κάμερες, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι αρσενικοί θεατές. Εάν και κανένα στοιχείο δεν οδηγούσε στην αυθεντικότητα των σκηνών αυτών, το γεγονός είναι ότι ο μύθος αυτός φαινόταν αληθινός στις φεμινίστριες εκείνες που ήθελαν να πιστεύουν ότι η βαθύτερη επιθυμία των ανδρών, είναι να κακοποιούν και να σκοτώνουν γυναίκες, ή όταν δεν είναι σε θέση να το κάνουν, να παρακολουθούν άλλους άνδρες να το κάνουν για λογαριασμό τους. (Dworkin, 1981, 1982)

Ο Best (1990) θεωρεί ότι η ύπαρξη των μύθων αποτελεί μία ένδειξη του φόβου και της ανησυχίας που επικρατεί σε σχέση με μία συγκεκριμένη απειλή. Το γεγονός, λοιπόν, ότι ένας αριθμός σύγχρονων αστικών μύθων κυκλοφορεί για μία

δεδομένη απειλή, μας παρέχει το ενδιαφέρον στοιχείο ότι έχουμε να κάνουμε με ηθικούς πανικούς.¹⁷

---

¹⁷ *E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π., σελ. 108-111.*

Γ) ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ

Όπως επισημαίνει ο Stanley Cohen, στις φυσικές καταστροφές και τους ηθικούς πανικούς υπάρχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Στις φυσικές καταστροφές υπάρχει μία «προειδοποιητική φάση», κατά την οποία η κοινότητα διακατέχεται από το φόβο –τον οποίο διακρίνουμε και στους ηθικούς πανικούς- του επικείμενου κινδύνου της φυσικής καταστροφής, η οποία έχει προβλεφθεί πως θα λάβει χώρα. Επίσης, και στους ηθικούς πανικούς και στις φυσικές καταστροφές, όταν πλέον το πρόβλημα έχει γίνει γνωστό και η κοινωνία υφίσταται τις συνέπειές του, υπάρχει μία περίοδος αποτίμησης της ζημίας που έχει προκληθεί και υιοθέτησης τρόπων για την αποκατάστασή της. Μία άλλη κοινή συνισταμένη των ηθικών πανικών και των φυσικών καταστροφών είναι η υπερεκτίμηση της σοβαρότητας του προβλήματος, το οποίο παρουσιάζεται ως διαβρωτικό της κοινωνικής τάξης. Και στις δύο περιπτώσεις της εμφάνισης των αντίστοιχων φαινομένων, η επικέντρωση του κοινού στο γεγονός κυρίως καθοδηγείται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και όταν η προσοχή των τελευταίων τείνει να υποχωρήσει, παρατηρείται και υποχώρηση της δημόσιας ανησυχίας. Τέλος, τόσο στην περίπτωση των φυσικών καταστροφών όσο και των ηθικών πανικών, επικρατούν μία σειρά από διλήμματα και αντιπαραθέσεις των ειδικών για τον προσφορότερο τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος.¹⁸

Όσες, όμως, και εάν είναι οι ομοιότητες των δύο φαινομένων, οι ηθικοί πανικοί σαφώς και δεν είναι το ίδιο πράγμα με τις φυσικές καταστροφές. Στις τελευταίες ο παράγοντας που τις προκαλεί (π.χ. ένας σεισμός, η έκρηξη ενός ηφαιστείου, μία θύελλα) είναι ξεκάθαρος και γενικά αποδεκτός ως καταστροφικός και ανεπιθύμητος, ενώ είναι πιο δύσκολο να προσδιοριστεί με σαφήνεια ο παράγοντας εκείνος που προκαλεί κρίση στην κοινωνία. Επιπλέον, ενώ οι φάσεις των φυσικών καταστροφών είναι επίσης διακριτές (φόβος, αποτέλεσμα και μέτρα για την επανόρθωση των ζημιών), στους ηθικούς πανικούς κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν. Τέλος, στις φυσικές καταστροφές δεν υπάρχει η υπευθυνότητα του ανθρώπινου παράγοντα για την εκδήλωσή τους –εξαιρέση αποτελούν βέβαια οι τεχνολογικές καταστροφές- στοιχείο, όμως, που απαντάται στους ηθικούς πανικούς.¹⁹

---

¹⁸ S. Cohen, ό.π., σελ. 22-29.

¹⁹ E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π. σελ. 113-115.

Δ) ΜΑΖΙΚΗ ΥΣΤΕΡΙΑ

Με τον όρο μαζική υστερία εννοούμε το κοινωνικοψυχολογικό αυτό φαινόμενο της εκδήλωσης των ίδιων υστερικών συμπτωμάτων από περισσότερα από ένα πρόσωπα. Ένα άτομο μπορεί να γίνει αρρωστημένα βίαιο, μεταδίδοντας αυτή την αντίδραση και στα υπόλοιπα μέλη μίας ομάδας, τα οποία αντιδρούν παράλογα. Ο Jerome Clark, ο οποίος αναγνωρίζει πως ο μαζικός πανικός μπορεί αναμφισβήτητα να είναι αυθεντικός και ευρέως διαδεδομένος, διατυπώνει την άποψη πως η μαζική υστερία αποτελεί μία κλασσική στρατηγική κατηγορίας του θύματος και είναι δυνατόν να εκδηλωθεί σε περιπτώσεις όπου ένα πρόβλημα θέτει σε κίνδυνο την κοινωνία, αλλά οι άνθρωποι επιθυμούν να βρουν το εξιλαστήριο θύμα και σε αυτό να εναποθέσουν όλα τα αρνητικά συναισθήματά τους, συνήθως με μοιραίες συνέπειες για το άτομο που χαρακτηρίζεται ως αποδιοπομπαίος τράγος, αντί να αναζητήσουν την αιτία του προβλήματος, στην οποία ενδεχομένως θα ανακαλύψουν και τη δική τους υπαιτιότητα.²⁰

Σύμφωνα με τον Miller (1985) προκειμένου να υπάρξει μαζική υστερία, τρία πράγματα είναι απαραίτητα: πρώτον, μία λανθασμένη πεποίθηση για ένα συγκεκριμένο γεγονός, δεύτερον, έντονα συναισθήματα και ιδιαίτερα φόβος και τρίτον, κινητοποίηση για αλλαγή της κατάστασης. Ωστόσο, εάν θεωρήσουμε ότι αυτά τα τρία κριτήρια πρέπει να κάνουν πάντα την εμφάνισή τους σε περιπτώσεις μαζικής υστερίας, τότε το φαινόμενο καθίσταται εξαιρετικά σπάνιο, μιας και στις κλασσικές περιπτώσεις εμφάνισης της μαζικής υστερίας δεν παρατηρήθηκε μαζική κινητοποίηση.²¹

Στις βασικές πτυχές του ηθικού πανικού συγκαταλέγονται τόσο τα έντονα συναισθήματα, όσο και η λανθασμένη πεποίθηση για ένα γεγονός, καθώς και η ανάγκη εξεύρεσης ενός εξιλαστήριου θύματος και από αυτή την άποψη όλοι οι ηθικοί πανικοί βασίζονται σε αυτές τις διαστάσεις της μαζικής υστερίας. Ωστόσο, ο ηθικός πανικός διαφοροποιείται από τη μαζική υστερία, δεδομένου ότι περιορίζεται στο πλαίσιο των ηθικών κανόνων και κυρίως εκδηλώνεται σε περιπτώσεις προσβολής των χρηστών ηθών.

²⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Mass_hysteria.

²¹ E. Goode & N. Ben-Yehuda, ό.π., σελ.111.

1.6 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ

Εύλογα προκύπτει το ερώτημα γιατί τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επιλέγουν να προβάλλουν ορισμένα θέματα, ενώ κάποια άλλα μένουν στο περιθώριο. Είναι γεγονός πως τα θέματα τα οποία κατέχουν πρωτεύουσα θέση στην ημερήσια ειδησεογραφική ατζέντα σχετίζονται με γεγονότα που ξεσπούν ξαφνικά, έχουν αρνητική σημασία και σοβαρές επιπτώσεις, ενώ επικεντρώνονται σε πρόσωπα και διακρίνονται από ασάφεια, χαρακτηριστικά που σχετίζονται άμεσα με τους ηθικούς πανικούς. Επιπλέον, τα στοιχεία του δράματος και της σύγκρουσης, που αποτελούν καθοριστικά σημεία προκειμένου να εκτοξευτεί ένα θέμα στην κορυφή της ειδησεογραφικής ατζέντας, στην ουσία οδηγούν στην απόσπαση της προσοχής από τις σημαντικές αιτίες των προβλημάτων, δημιουργούν μία λανθασμένη αίσθηση κατανόησης της κατάστασης που έχει τις ρίζες της στις ατομικιστικές εξηγήσεις και προωθούν λύσεις ικανοποιητικές μεν από πλευράς δράματος, αλλά πρακτικά ανέφικτες.²²

Ειδικότερα για την εφημερίδα, μέσο δημόσιας επικοινωνίας που επί τέσσερις σχεδόν αιώνες (αρχές 17^{ου} έως αρχές 21^{ου} αιώνα) κυριάρχησε σε όλες τις χώρες του πλανήτη μας, ώσπου να αρχίσει κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα να υποκαθίσταται βαθμιαία από τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, αλλά παρόλα αυτά ακόμη και σήμερα να διατηρεί την πρωτοκαθεδρία ως μέσο ενημέρωσης και νοηματοδότησης της καθημερινότητας για τις ελίτ όλων των χωρών του κόσμου²³, η οποία αποτελεί και μέρος της μελέτης της παρούσας εργασίας, ο McLuhan σημειώνει πως από την ίδια της τη φόρμα και ανεξάρτητα από το περιεχόμενο, έχει εξομολογητικό χαρακτήρα, δημιουργώντας την εντύπωση κρυφής ιστορίας. «Όπως η σελίδα του βιβλίου παρουσιάζει την κρυφή ιστορία των πνευματικών περιπετειών του συγγραφέα, έτσι και η σελίδα της εφημερίδας παρουσιάζει την κρυφή ιστορία της κοινωνίας σε δράση και αντίδραση. Γι' αυτό το λόγο ο Τύπος φαίνεται να επιτελεί καλύτερα τη λειτουργία του, όταν αποκαλύπτει τη σκοτεινή πλευρά. Οι πραγματικές ειδήσεις είναι κακές ειδήσεις, κακές ειδήσεις που αφορούν κάποιον, ή κακές ειδήσεις που απευθύνονται σε κάποιον».²⁴

²² L. W. Bennett, *Ειδήσεις, Η πολιτική των ψευδαισθήσεων*, Αθήνα, 1999, σελ. 124.

²³ Δ. Ψυχογιός, *Τα Έντυπα Μέσα Επικοινωνίας, Από τον τηλεόραση στο δίκτυο*, Αθήνα, 2004, σελ. 263.

²⁴ M. McLuhan, *Media-Οι προεκτάσεις του ανθρώπου*, Αθήνα, 1990, σελ. 250.

Τα πρώτα πράγματα στα οποία στρεφόμαστε στον Τύπο, είναι αυτά που ήδη γνωρίζουμε. Έχοντας παρακολουθήσει ένα συμβάν, το ρεπορτάζ στο οποίο γίνεται αναφορά σε αυτό, είναι το πρώτο το οποίο κοιτάζουμε. Αυτό συμβαίνει, όπως εξηγεί ο McLuhan, «επειδή για τα λογικά όντα η θεώρηση ή η αναβίωση της εμπειρίας τους σε νέα υλική μορφή είναι ένα αναπαλλοτριωτο δώρο της ζωής». Κατά τον ίδιο τρόπο ένα παιδί φλυαρεί για τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της μέρας του, ή εμείς παρακολουθούμε ταινίες και διαβάζουμε μυθιστορήματα, που περιέχουν οικείους για εμάς χαρακτήρες και σκηνές. Η εμπειρία, λοιπόν, χαρίζει μία απολαυστική αναπαραγωγή προγενέστερης συνείδησης. Ο Τύπος μάς δίνει την έξαψη που έχουμε όταν χρησιμοποιούμε το πνεύμα μας, όπου κατά τη διαδικασία αυτή μπορούμε να μεταφράσουμε τον εξωτερικό κόσμο στην ουσία που έχει για μας. Αυτή η έξαψη της μετάφρασης εξηγεί γιατί οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν συνεχώς τις αισθήσεις τους, χρησιμοποιούν και τις προεκτάσεις αυτών, που είναι τα μέσα, με τον ίδιο τρόπο και ακριβώς για τον ίδιο λόγο.²⁵

Οι ηθικοί πανικοί που λαμβάνουν χώρα τις τελευταίες δεκαετίες, είναι αδύνατο να ξεταστούν, χωρίς να ληφθεί υπόψη ο πρωταγωνιστικός ρόλος που παίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην εξάπλωσή τους. Βεβαίως, είναι δύσκολο να διαχωρίσουμε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης από τους άλλους παράγοντες που εμπλέκονται στη δημιουργία ενός ηθικού πανικού, ενώ ελλοχεύει και ο κίνδυνος της γενίκευσης και παρουσίασής τους ως πανομοιότυπους οργανισμούς, που λειτουργούν σχεδόν κατά τον ίδιο τρόπο κατά τη διαδικασία της ενημέρωσης του κοινού.

Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Cohen στο σημείο αυτό, σύμφωνα με την οποία η κοινωνική αντίδραση που προκαλείται, εξαρτάται από το είδος της ενημέρωσης που προσφέρεται στο κοινό για την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και τους δράστες της. Από τη στιγμή που το μεγαλύτερο μέρος του κοινού δεν είναι σε θέση να τους γνωρίζει από πρώτο χέρι, είναι φυσικό να επαφίεται για την πληροφόρησή του στα μέσα, γεγονός που καταδεικνύει τον κεντρικό τους ρόλο για τη διαμόρφωση γνώμης και στάσης απέναντι στο πρόβλημα.²⁶

Καθώς, λοιπόν, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν την κυριότερη πηγή πληροφόρησης του κοινού για τις εγκληματικές δραστηριότητες, παρά το γεγονός πως η πληροφόρηση αυτή είναι επιλεκτική και συχνά διαστρεβλωμένη, μεγάλη

---

²⁵ M. McLuhan, *ό.π.*, σελ. 257-258.

²⁶ C. Critcher, *ό.π.*, σελ 11.

μερίδα του κοινού την αποδέχεται, δίχως να την αμφισβητεί. Ο Van Dijk χαρακτηριστικά τονίζει πως τα MME ευθύνονται για τη «μόδα» που επικρατεί να υπερεκτιμάται η έκταση της εγκληματικότητας. Ακόμα και η «ανώδυνη» και πολλές φορές «κενή εννοιών» επαναλαμβανόμενη αναφορά σε θέματα εγκληματικότητας, δημιουργεί, εν μέρει την ίδια την έννοια της εγκληματικότητας ή τουλάχιστον τις αναπαραστάσεις της και κατ' αυτόν τον τρόπο συμμετέχει ουσιαστικά στην επεξεργασία και την ενδυνάμωση των άτυπων κοινωνικών αντιδράσεων απέναντι στο έγκλημα.²⁷

Κατ' ανάλογο τρόπο, όπως επισημαίνει ο Jock Young, Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Middlesex, παρατηρείται μία έντονη και επίμονη συντηρητική τάση από πολλούς ακαδημαϊκούς και πολιτικούς να ερμηνεύεται η βία ως αποκλειστικό αποτέλεσμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης και όχι ενός ευρέως φάσματος κοινωνικών παραγόντων, όπως η φτώχεια, οι μεγάλες ανισότητες κ.λ.π. Η τάση αυτή να αγνοούνται διαρθρωτικοί παράγοντες, συμπληρώνεται από την περιφρόνηση ευρέως διαδεδομένων πολιτισμικών παραγόντων, που συμβάλλουν στην εμφάνιση του φαινομένου της βίας.²⁸

Ο Cohen από την πλευρά του, κάνει λόγο για τρία σημαντικά θέματα που σχετίζονται με το ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη δημιουργία ενός ηθικού πανικού: την υπερβολή και τη διαστρέβλωση, την πρόβλεψη και το συμβολισμό. Η διαστρέβλωση έγκειται στην υπερβολή όσον αφορά τη σοβαρότητα των περιστατικών, τον αριθμό όσων συμμετάσχουν στα επεισόδια, το μέγεθος και τα αποτελέσματα από την πρόκληση οποιασδήποτε ζημίας ή την χρησιμοποίηση βίας. Επιπλέον, διαστρέβλωση υπάρχει και όσον αφορά τον τρόπο και το στυλ της παρουσίασης μίας είδησης, χαρακτηριστικό ιδιαίτερα των ρεπορτάζ που αναφέρονται σε εγκλήματα. Εκεί παρατηρούμε την ύπαρξη πηχυαίων τίτλων, τη χρησιμοποίηση μελοδραματικού λεξιλογίου και την εσκεμμένη παρουσίαση παλαιότερων στοιχείων της υπόθεσης ως καινούρια. Έντονα φορτισμένη συναισθηματική γλώσσα

---

²⁷ X. Ζαραφωνίτου, Ο φόβος του εγκλήματος: εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διεύρυνση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας: a criminological approach and inquiry based on an empirical study of phenomenon within the city of Athens, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ. 55-59.

²⁸ J. Young, Η κατασκευή του παραδείγματος της βίας: Τα μαζικά μέσα, η βία και οι νέοι, σε: «Νέοι, Βία και Ρατσισμός- Η «εικόνα» από τα MME και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια» (επιμ. Γ. Πανούσης), Αθήνα, 2004, σελ. 18-19.

επιστρατεύεται και ως αποτέλεσμα θόρυβος γύρω από το ζήτημα αρχίζει να δημιουργείται.

Η πρόβλεψη από την άλλη πλευρά έγκειται στο γεγονός της προειδοποίησης ότι θα υπάρξουν παρόμοια περιστατικά στο μέλλον, τα οποία με τη σειρά τους θα έχουν τις ίδιες αρνητικές συνέπειες με το ήδη υπάρχον. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Cohen, τόσο πιστές είναι οι εικόνες, τόσο στυλιζαρισμένος ο τρόπος του ρεπορτάζ, τόσο συγκεκριμένη η αλληλουχία των έντονων συναισθημάτων και των αξιών, που είναι εξαιρετικά απλό για τον καθένα ο οποίος έχει μελετήσει την περίπτωση των Mods and Rockers που τον απασχόλησε στο έργο του «Folk Devils and Moral Panics» να προβλέψει με ακρίβεια τι θα συμβεί στο μέλλον σε παρόμοιες περιπτώσεις. Τέλος, η δημοσιότητα που δίνεται στα γεγονότα εμπεριέχει ένα συμβολισμό, στον οποίο κάποια σύμβολα-κλειδιά επισημαίνονται.²⁹

Ωστόσο, εάν και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορεί να δημιουργούν ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για τα γεγονότα, είναι εμφανές ότι δεν λειτουργούν στο κενό. Προκειμένου να δραστηριοποιηθούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι άλλοι ενδιαφερόμενοι που εμπλέκονται στις καταστάσεις του ηθικού πανικού, θα πρέπει οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν να είναι πρόσφορες για να επιτρέψουν την αποδοχή του μηνύματος σε σχέση με τον ηθικό κίνδυνο. Όσο περισσότερο, λοιπόν, επικρατεί μία «κρίση των ορίων», σύμφωνα με τον Erikson (1966) και αβεβαιότητα στον κοινωνικό ιστό, τόσο πιο εύκολο είναι να δραστηριοποιηθούν οι ενδιαφερόμενοι και να κατορθώσουν να επιτύχουν ηθικό πανικό.³⁰

Οι ηθικοί κανόνες περιέχουν τη χρήση δυϊσμών (για παράδειγμα, καλό-κακό, θαρραλέο-ντροπαλό, ελεύθερο-σκλαβωμένο κ.ο.κ.) (Ericson et al. 1987). Οι ηθικοί πανικοί είναι ένας διαρκής αγώνας για να επιτευχθεί η διευκρίνιση των δυϊσμών αυτών. Στη διαδικασία αυτή τα μέσα δεν λειτουργούν αυτόνομα. Για να δημιουργήσουν, ή να ανακαλύψουν καινούριες ιστορίες δρουν παράλληλα με άλλες πηγές (επίσημη κυβέρνηση, αστυνομία, δικαιοσύνη) οι οποίες είναι σε θέση να τους εξασφαλίσουν το υλικό αυτό. Στο συλλογικό έργο «Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order» οι Hall, Critcher, Jefferson, Clarke και Roberts καταρχάς επιμένουν στην εξάρτηση των μέσων από επίσημες πηγές, που λειτουργούν ως πρώτοι κρίκοι στην αλυσίδα, αφήνοντας τα μέσα να αντλήσουν πληροφορίες από

---

²⁹ S. Cohen, ό.π., σελ. 31-43.

³⁰ K. Thompson, ό.π., σελ. 39-40.

αυτούς. Επιπλέον, αποκαλύπτουν πώς τα μέσα μεταφράζουν τις πληροφορίες αυτές με τρόπο που οι όροι οι οποίοι χρησιμοποιούνται να είναι οικείοι στο κοινό τους, ενώ εξετάζουν και τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη βία, προκειμένου να ενισχύσουν την ανησυχία που προκαλείται.³¹

Ο Cohen, επίσης, υποστηρίζει ότι ο τρόπος παρουσίασης των παρεκκλιουσών συμπεριφορών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι δυνατόν να αυξήσει, παρά να μειώσει την κοινωνική αντίδραση απέναντι σε αυτές, δεδομένου ότι οι συγκεκριμένες πράξεις και οι δράστες τους παρουσιάζονται με στερεοτυπικό τρόπο.³²

Το στερεότυπο αφορά εκδήλωση σχετικά σταθερών, ομοιόμορφων, τυποποιημένων και μη ελέγξιμων απόψεων για άτομα, κοινωνικές ομάδες, συμπεριφορές και καταστάσεις και στην ουσία αποτελεί μία απλοποιημένη προσέγγιση των κοινωνικών καταστάσεων. Όπως άλλωστε εύστοχα τονίζει ο Schur η δημιουργία στερεοτύπων «αντικατοπτρίζει τις ανάγκες των συμμετεχόντων σε πολύπλοκες διαδράσεις να ταξινομήσουν τις προσδοκίες τους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν να προβλέψουν τις πράξεις των άλλων –τουλάχιστον όσον αφορά την οργάνωση της δικής τους συμπεριφοράς». Λειτουργώντας κατά αυτό τον τρόπο, ο έχων την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά στιγματίζεται, διαφοροποιείται και απομονώνεται από το κοινωνικό σύνολο. Συνακόλουθα, ο ίδιος εκλαμβάνει τον εαυτό του ως παραβατικό, συντάσσεται με άλλα άτομα τα οποία παρουσιάζουν παρόμοια συμπεριφορά και περιθωριοποίηση και αυτό οδηγεί σε περισσότερη παρέκκλιση. Το σύστημα αντιδρά στη συμπεριφορά αυτή και ο κύκλος ξαναρχίζει από την αρχή.³³

---

³¹ C. Critcher, ό.π., σελ. 132-134.

³² S. Cohen, ό.π., σελ. 18.

³³ E. Λαμπροπούλου, Η κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Αθήνα, 1999, σελ. 84.

1.7 ΗΘΙΚΟΙ ΠΑΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Είναι γεγονός πως οι ηθικοί πανικοί που αφορούν παιδιά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ακριβώς γιατί η παιδική ηλικία αποτελεί ένα λαμπρό πεδίο εφαρμογής τους, δεδομένης της γενικότερης ανησυχίας που προκαλεί η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και του φόβου για εξέλιξή της.

Σύμφωνα με τον Nick Lee η παιδική ηλικία ορίζεται σε αντιδιαστολή με την ενηλικίωση και γίνεται αντιληπτή ως μία διαδικασία προόδου, κατά την οποία το παιδί μεταβάλλεται στο αντίθετό του, σε έναν ενήλικα δηλαδή, διαδικασία κατά την ολοκλήρωση της οποίας το όριο μεταξύ «είμαι και γίνομαι» έχει ξεπεραστεί. Αυτή η αντίθεση μεταξύ ενηλίκων και παιδιών σημαίνει ότι είναι δύσκολο να εκληφθούν τα δεύτερα ως πρόσωπα που λειτουργούν αυτόβουλα και με βάση τη δική τους εμπειρία.³⁴

Η παραβατικότητα των ανηλίκων έχει απασχολήσει τους κοινωνικούς επιστήμονες και τους έχει οδηγήσει στη διατύπωση μιας σειράς θεωριών για τους λόγους που την προκαλούν (ψυχολογικές θεωρίες, βιολογικής προέλευσης θεωρίες, θεωρίες της κοινωνικής εκμάθησης, θεωρίες κοινωνικού ελέγχου, θεωρίες πολιτιστικής παρέκκλισης). Ευρύτατη ωστόσο είναι η συναίνεση για την επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και τις συμπεριφορικές αντιδράσεις των ανηλίκων και κυρίως της οικογένειας, του σχολείου και της παρέας των συνομηλίκων, στις οποίες θα αναφερθούμε εν συντομία, μιας και συνδέονται στενά με την υπόθεση της δολοφονίας του 11χρονου Άλεξ, η οποία εξετάζεται στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

Όλες οι έρευνες έχουν καταδείξει τη σημασία των οικογενειακών παραγόντων και ειδικά των οικογενειακών μειονεξιών, που είναι δυνατόν να οφείλονται σε φαινόμενα κοινωνικοοικονομικά και κοινωνικοπολιτιστικά (αλκοολισμός των γονιών, χαμηλή εισοδηματική κατάσταση, ανεργία, οικογενειακή δυσαρμονία) στην εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Το γεγονός πως ο ανήλικος νιώθει ότι απορρίπτεται από το οικογενειακό του περιβάλλον, το οποίο του δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας και αποπροσανατολισμού ως προς τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του, τον οδηγεί με τη σειρά του στην απόρριψή του. Τα αισθήματα αποστέρησης φέρνουν ως αντίδραση τη

---

³⁴ N. Lee, *Childhood and society, Growing up in an age of uncertainty*, Maidenhead, 2001, σελ. 7-10.

στάση αντίθεσής του και την εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς. Έτσι, το παιδί αναγκάζεται να βρει το συμψηφισμό μέσα στην ομάδα, η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε συμμορία των συνομηλίκων του.

Ειδικά για την περίπτωση του Άλεξ, υπόψη θα πρέπει να ληφθεί και ο παράγοντας της μετανάστευσης των γονιών των ανηλίκων που ανέπτυξαν παραβατική συμπεριφορά, δεδομένου ότι οι πολιτιστικές συγκρούσεις που συνεπάγεται αυτή η μετανάστευση δημιουργούν προβλήματα προσαρμογής στις νέες συνθήκες ζωής. Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων βρίσκεται συνήθως στο επίκεντρο της σύγκρουσης των πολιτιστικών αξιών στις οποίες πιστεύουν οι γονείς με εκείνες –συχνά αντίθετες σε διάφορα σημεία- της ευρύτερης κοινωνίας στην οποία καλούνται να ενταχθούν.³⁵

Όσον αφορά τώρα το σχολείο, ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από όλες τις έρευνες, είναι ο παρατηρούμενος συσχετισμός μεταξύ σχολικής απροσαρμοστικότητας που είναι δυνατόν να αποτελεί το αρχικό στάδιο μιας κοινωνικής απροσαρμοστικότητας και παραβατικότητας, στοιχεία που παρατηρούμε και στην περίπτωση των ανήλικων που κατηγορούνται για τη δολοφονία του Άλεξ. Οι παραβατικοί ανήλικοι επιδεικνύουν ελάχιστο ή και καθόλου ενδιαφέρον για το σχολείο, ενώ την προσοχή τους συγκεντρώνουν περισσότερο διεγερτικές δραστηριότητες από τις σχολικές. Ο Cusson (1981) επισημαίνει χαρακτηριστικά πως το σχολείο αντιπροσωπεύει για τον παραβατικό ανήλικο το αντίθετο από αυτό που τον ενδιαφέρει. Αγαπά τη δράση, τη διέγερση και το παιχνίδι και αντ' αυτών βρίσκει την παθητικότητα, τη ρουτίνα, τη δουλειά.

Δεν θα πρέπει ασφαλώς να παραλειφθεί η αναφορά στην επίδραση της παρέας των φίλων που εμφανίζει παραβατική συμπεριφορά, δεδομένου ότι η παρέα προσφέρει στον παραβατικό ανήλικο τη μίμηση, τη βοήθεια, την παρακίνηση και τον επιδοκιμασία. Η σύμπραξη από κοινού διευκολύνει την διεξαγωγή παράτολμων επιχειρημάτων, αυξάνει την αίσθηση της ικανοποίησης κατά την παράβαση και δίνει την ευκαιρία για απόκτηση κύρους μεταξύ των ομοίων.³⁶

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο σημείο αυτό παρουσιάζει μια μορφή επιθετικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, η οποία ως επί τω πλείστον ασκείται από ομάδα

---

³⁵ *Ι. Φαρσεδάκη*, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Αθήνα, 1985, σελ. 54-60.

³⁶ *Ι. Φαρσεδάκη*, ό.π., σελ. 69-78.

παιδιών στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος και είναι γνωστή ως σχολικός εκφοβισμός.

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι η χρήση βίας (σωματικής, λεκτικής, συναισθηματικής, σεξουαλικής) με σκοπό να προκληθεί πόνος, αναστάτωση, φόβος. Πρόκειται για ένα φαινόμενο ιδιαίτερα διαδεδομένο τα τελευταία χρόνια, με πολλά πρόσωπα, που δεν επιτρέπει το «στρουθοκαμηλισμό», δεδομένου ότι πρόκειται για αντικοινωνική συμπεριφορά που τραυματίζει ψυχικά, αλλά πολλές φορές και σωματικά το δέκτη της. Ο εκφοβισμός/θυματοποίηση περιλαμβάνει ανισορροπία δυνάμεων και είναι σκόπιμος, αν και πολλές φορές οι θύτες δεν συνειδητοποιούν το μέγεθος της ψυχικής οδύνης που προκαλούν, ενώ από την πλευρά τους τα θύματα αποσιωπούν αυτό που συμβαίνει και αρνούνται να απευθυνθούν στους ενήλικους, νιώθοντας φόβο ή ντροπή, με συνέπεια να υποφέρουν σιωπηλά. Ο εκφοβισμός περιλαμβάνει σχεδόν πάντα περισσότερα από δύο άτομα και εκτυλίσσεται μέσα σε κάποια χρονική περίοδο, δεν είναι μεμονωμένο γεγονός, εκτός βέβαια αν συνειδητοποιηθεί, δηλωθεί και αντιμετωπιστεί στην ρίζα του.

Στη χώρα μας το φαινόμενο έχει κάνει έντονη στις μέρες μας την παρουσία του. Σύμφωνα με έρευνα των Γιάννη Τούντα και Χριστίνας Δημητρακάκη, στο πλαίσιο διευρωπαϊκής μελέτης για την Ποιότητα Ζωής Παιδιών και Εφήβων, που πραγματοποιήθηκε σε 1.200 Έλληνες ηλικίας 12-18 ετών, το 22% δήλωσε πως βιώνει εκφοβισμό και μη αποδοχή από τους συνομιλήκους του στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος, ενώ το 8% ανέφερε πως οι εμπειρίες αυτές είναι συχνές έως και συνεχείς. Αντίστοιχα, είναι και τα ευρήματα της έρευνας του ΕΚΚΕ, με επικεφαλής την Ιωάννα Τσίγκανου σε περίπου 1.400 μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπου το 30% αναφέρει πως έχει δεχθεί απειλές, το 17% ότι έχει δεχθεί επίθεση από ομάδα συμμαθητών του χωρίς λόγο και το 12% ότι έχει απουσιάσει από το σχολείο από μία έως δέκα ημέρες, επειδή δεν αισθανόταν ασφάλεια. Τέλος, στατιστικές της Αμερικανικής Ιατρικής Ένωσης (American Medical Association) αναφέρουν πως το 15%-30% των μαθητών εμπλέκονται σε φαινόμενα εκφοβισμού, είτε ως θύματα είτε ως θύτες. Η σωματική κακοποίηση ξεκινά σε τάξεις του Δημοτικού, κορυφώνεται στο Γυμνάσιο και γίνεται λιγότερο συχνή στο Λύκειο, ενώ η λεκτική κακοποίηση

παραμένει σταθερή. Σύμφωνα με τις ίδιες πηγές, πάνω από τα 2/3 των μαθητών στις Η.Π.Α. θεωρούν ότι τα σχολεία δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στον εκφοβισμό.³⁷

---

³⁷ Ο.Γιωτάκος, Β. Πρεκατέ, «Η βία δεν είναι μαγκιά», *Ελευθεροτυπία* (31/10/2006, τεύχος 17, «Υγεία και Διατροφή», σελ. 5)

1.8 ΗΘΙΚΟΙ ΠΑΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Ένα άλλο εξαιρετικά πρόσφορο πεδίο για την ανάπτυξη του φαινομένου του ηθικού πανικού είναι αυτό της εμφάνισης ρατσιστικών συμπεριφορών και αισθημάτων ξενοφοβίας. Η αρνητική στάση και συμπεριφορά, η επιφύλαξη και η εχθρότητα απέναντι σε μειονότητες κάθε είδους, η διάκριση και συνακόλουθα η περιθωριοποίησή τους από το κοινωνικό σώμα, είναι σε θέση να οδηγήσουν στην πρόκληση ηθικών πανικών που σχετίζονται με τις μειονότητες αυτές, στις οποίες αποδίδονται χαρακτηριστικά και ενέργειες που στην πραγματικότητα δεν τις προσδιορίζουν.

Μιλώντας γενικά για το φαινόμενο του ρατσισμού, θα πρέπει να τονίσουμε πως αν και ο όρος «ρατσισμός» έκανε την εμφάνισή του μόλις στο μεσοπόλεμο, έχοντας το χαρακτήρα πολεμικής με στόχο το δόγμα της φυλετικής ανισότητας των ανθρώπων, το ρατσισμό με την έννοια της κοινωνικής διάκρισης το συναντούμε σε όλες ανεξαιρέτως τις ιστορικές κοινωνίες. Γενικά, μιλώντας για ρατσισμό εννοούμε τις προκαταλήψεις που εκδηλώνονται σε βάρος «φυλετικών», εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών μειονοτήτων, καθώς και τις διακρίσεις, την περιθωριοποίηση, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το διωγμό, ακόμα και την εξόντωση των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες. Ο Etienne Balibar σημειώνει πως ο ρατσισμός αρθρώνεται γύρω από τη διαφορετικότητα του «Άλλου» και αποτυπώνεται με πρακτικές περιφρόνησης, ευτελισμού, εκμετάλλευσης και βίας, καθώς και με συμπεριφορές και πράξεις, που στόχο έχουν να μην υπάρξει στο «εμείς» καμία πρόσμιξη από άλλα, ξένα στοιχεία.³⁸

Αν και ο ρατσισμός αποτελεί ιδεολογικο-πολιτικά «ψευδή θεωρία», δεν παύει να επηρεάζει, άμεσα ή έμμεσα, τα άτομα στην προσπάθειά τους να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα, αναζητώντας στοιχεία για τη συγκρότηση του «εμείς» μέσα από τη διαφοροποίησή τους με τους «Άλλους». Σε περιόδους κρίσεις, για παράδειγμα, όταν παρατηρείται αδυναμία ή έλλειψη επιθυμίας για την κατανόηση των πραγματικών αιτιών της κατάστασης, τα άτομα συχνά καταφεύγουν στην πρακτική του «αποδιοπομπαίου τράγου», της αναζήτησης των φανταστικών υπευθύνων. Από αυτή την άποψη ο ρατσισμός αποτελεί μία μορφή

---

³⁸ Ζ. Παπαδημητρίου, Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός, Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος, Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη, Αθήνα, 2000, σελ. 43 & σελ. 46.

λαϊκισμού, κατά την οποία συγγέονται τα αίτια της κρίσης με τις συνέπειές της και έτσι ο ρατσισμός δεν καθίσταται μόνο εργαλείο στην υπηρεσία των εξουσιαζόντων, αλλά και πλατιά διαδεδομένη ιδεολογία των εξουσιαζόμενων.³⁹

Όσον αφορά στη χώρα μας, το Ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 5, παράγραφος 2, δηλώνει ρητά πως «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων»⁴⁰. Η χώρα μας, ωστόσο, κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία νέα πραγματικότητα και να ανταποκριθεί στις υπό διαμόρφωση καταστάσεις, όταν στο τέλος της δεκαετίας του '80 εισέρευσαν περίπου 760 χιλιάδες μετανάστες στον ελληνικό χώρο, το ήμισυ περίπου εξ αυτών δε εισήλθε μαζικά κατά την περίοδο 1991-1992 από τις γειτονικές χώρες των Βαλκανίων, κυρίως από την Αλβανία, αλλά και την Πολωνία, την Ουκρανία, το Ιράκ, το Πακιστάν κ.λ.π. Το μέγεθος της μετανάστευσης είναι σημαντικό, διότι αποτελεί το 7% περίπου του ελληνικού πληθυσμού και τουλάχιστον το 10% του εργατικού δυναμικού.

Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η πληθυσμιακά έντονη παρουσία των μεταναστών στην ελληνική επικράτεια έχει προκαλέσει αισθήματα ξενοφοβίας και ρατσισμού στον ελληνικό πληθυσμό, αλλά και διακρίσεις της Δημόσιας Διοίκησης σε βάρος των μεταναστών, κλίμα το οποίο συντηρείται και διογκώνεται και από τον Τύπο. Ως υπεύθυνοι παράγοντες για τη δημιουργία τέτοιων συναισθημάτων συνήθως αναφέρονται ο ανταγωνισμός που δημιουργείται με τους Έλληνες στην οικονομική δραστηριότητα, καθώς και η αύξηση των εγκλημάτων που αποδίδεται στους μετανάστες.⁴¹

Ο αείμνηστος Καθηγητής και Ευρωβουλευτής Δημήτριος Ευρυγένης στην Έκθεσή του που υποβλήθηκε το Δεκέμβριο του 1985 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και έχει μείνει στην ιστορία ως Έκθεση Ευρυγένη, μεταξύ των άλλων ιδιαίτερη αναφορά κάνει στο ρόλο που δύνανται να διαδραματίσουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην ηθική ευθύνη που φέρουν τα τελευταία για την πρόληψη

---

³⁹ Ζ. Παπαδημητρίου, *ό.π.*,, σελ. 47-48.

⁴⁰ *Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων & Σύνταγμα της Ελλάδας*, Προεδρία Άννας Ψαρούδα-Μπενάκη, Αθήνα, 2004.

⁴¹ Θ. Λιανός, Θ. Μπένος, *Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα*, Αθήνα, σελ. 13-15.

ρατσιστικών φαινομένων.⁴² Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στις σημερινές συνθήκες αναμφισβήτητα διαδραματίζουν κεντρικότατο ρόλο στη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων του πληθυσμού και στη δημιουργία της αντίστοιχης κοινωνικής συνείδησης. Όπως άλλωστε τονίζει χαρακτηριστικά ο Γ. Πανούσης, «Ο Τύπος –αλλά και γενικότερα τα ΜΜΕ- δεν είναι ο καθρέπτης της πραγματικότητας, αλλά δομεί ο ίδιος μία άλλη «πραγματικότητα» με στόχο την (υπο)λανθάνουσα πίεση προς τον αναγνώστη να «κατανοήσει» τον κόσμο κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο...Το προκατασκευασμένο σχήμα αντίληψης αναπτύσσει την προκατάληψη, αποθαρρύνει την αμεροληψία και αποπροσανατολίζει την κρίση»⁴³

Ο ρατσιστικός λόγος, λοιπόν, που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στο δεύτερο μέρος της παρούσης εργασίας, στο επίπεδο της πληροφόρησης που παρέχεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και μπορεί να προσδιοριστεί ως ο λόγος που εκφράζει προκατάληψη, υποτίμηση ή μίσος εναντίον ορισμένων προσώπων ή ομάδας προσώπων, λόγω της φυλής, του χρώματος, της εθνικότητας, του φύλου, της θρησκείας ή των προσωπικών πεποιθήσεων, της γλώσσας, της σεξουαλικής προτίμησης, των σωματικών ή πνευματικών μειονεκτημάτων τους ή άλλων διακριτικών χαρακτηριστικών τους, χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και μελέτης, δεδομένου ότι αν και οι συνέπειές του είναι λιγότερο τραυματικές και άμεσες από τις άλλες κοινωνικές πρακτικές του ρατσισμού, κατέχει εξέχοντα ρόλο στην αναπαραγωγή του ρατσισμού στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών, διότι διαμέσου αυτού εκφράζονται και αναπαράγονται οι ρατσιστικές ιδεολογίες, οι οποίες με τη σειρά τους είναι σε θέση να νομιμοποιήσουν και τις άλλες κοινωνικές πρακτικές του ρατσισμού.⁴⁴

---

⁴² Π. Περράκη, σε «Η πορεία και η εξέλιξη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα» (Κείμενα εργασίας, 9), Αθήνα 2000, σελ. 32 & σελ. 37.

⁴³ Β. Καρύδης, Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα, Ζητήματα Θεωρίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής, Αθήνα, 1996, σελ. 123.

⁴⁴ Χ. Ανθόπουλος, Προστασία κατά του ρατσισμού και ελευθερία της πληροφόρησης, Ένα Συνταγματικό Δίλημμα, Αθήνα, 2000, σελ. 13-21.

2.1 Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Οι γενικές θεωρητικές αρχές που παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας οριοθετούν και το εμπειρικό πλαίσιο της έρευνας. Σκοπός της προσπάθειας δεν υπήρξε σε καμία περίπτωση να διερευνηθούν τα «σκοτεινά σημεία» της ιστορίας, ή να αναλυθούν τα κίνητρα των ανήλικων δραστών, που άλλωστε μέχρι και τη μέρα που γράφονταν οι γραμμές αυτές παραμένουν άγνωστα, δεδομένου ότι η υπόθεση ακόμα δεν έχει κλείσει και ικανοποιητικές απαντήσεις δεν έχουν δοθεί. Το ενδιαφέρον στράφηκε καθαρά στο γεγονός ότι η ιστορία δολοφονίας ενός παιδιού και δη μη ελληνικής καταγωγής από ομάδα συμμαθητών του επίσης στην πλειοψηφία τους μη ελληνικής καταγωγής σε συγκεκριμένη στιγμή στα πλαίσια τοπικής κοινωνίας, στάθηκε ικανή να προκαλέσει ηθικό πανικό που απασχόλησε ολόκληρη την Ελλάδα και αφορούσε την παιδική εγκληματικότητα και κατ' επέκταση την εγκληματικότητα ανήλικων αλλοδαπών, ο οποίος αποτυπώθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή που γίνεται δεκτό πως ηθικός πανικός προκλήθηκε από τη δολοφονία παιδιού από άλλα παιδιά, στην παρούσα εργασία εξετάζεται ο τρόπος που αυτός καταγράφηκε σε συγκεκριμένες εφημερίδες του αθηναϊκού Τύπου και επιχειρείται μέσα από τα δημοσιεύματα να διαπιστωθούν τα κύρια χαρακτηριστικά του, τα οποία συναντούμε σε περιπτώσεις ηθικού πανικού.

Ως μέθοδος ανάλυσης επιλέχθηκε η θεματική ανάλυση περιεχομένου, δηλαδή η περιγραφή και ταξινόμηση του περιεχομένου των επιλεγμένων δημοσιευμάτων, με σκοπό να δοθεί η περιγραφή του περιεχομένου του συνόλου των δημοσιευμάτων που εξετάζονται.

Η θεματική ανάλυση περιεχομένου συνιστά μία διαδικασία, κατά την οποία σε γενικές γραμμές διακρίνουμε τις εξής φάσεις:

- την απομόνωση των θεμάτων που ενδιαφέρουν τον αναλυτή.
- την ταξινόμηση των στοιχείων σε κατηγορίες και υποκατηγορίες. Κατά κανόνα στη φάση αυτή ακολουθεί ποσοτική μετατροπή και στατιστική επεξεργασία των στοιχείων, διαδικασία η οποία στα

πλαίσια της παρούσης εργασίας δεν κρίθηκε απαραίτητη, γιατί σκοπός δεν υπήρξε η αναφορά στον αριθμό των δημοσιευμάτων που γράφτηκαν για το συγκεκριμένο θέμα, αλλά το τι γράφτηκε και τελικά τι «κρυβόταν πίσω από τις γραμμές».

- την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων που προκύπτουν, προκειμένου να στηριχθούν οι υποθέσεις, οι οποίες διατυπώθηκαν στο θεωρητικό σκέλος της μελέτης.⁴⁵

---

⁴⁵ X. Κωνσταντινίδου, Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος, Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον Αθηναϊκό Τύπο, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σελ. 27-28.

2.2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΤΥΠΟ

Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της εργασίας, αναλύθηκαν δημοσιεύματα του αθηναϊκού ημερήσιου και κυριακάτικου Τύπου, τα οποία περιείχαν αναφορές οι οποίες σχετίζονταν με το αναλυόμενο ζήτημα και πιο συγκεκριμένα εξετάστηκαν δημοσιεύματα των εφημερίδων *Έθνος*, *Καθημερινή*, *Το Βήμα*, *Η Εστία*, *Ελευθεροτυπία* και *Αδέσμευτος Τύπος* καθ' όλη τη διάρκεια του μηνός Ιουνίου του έτους 2006, περίοδος κατά την οποία κρίθηκε πως ο ηθικός πανικός είχε ήδη κάνει την εμφάνισή του και μάλιστα βρισκόταν στο απόγειό του, δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια του μήνα αυτού νέα στοιχεία είχαν έρθει στο φως, οι ανήλικοι δράστες είχαν παραδεχθεί πως διέπραξαν το έγκλημα, η κοινωνία είχε αρχίσει ήδη να προβληματίζεται και να εμφανίζει σημάδια ανησυχίας, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ασχολούνταν εκτενέστατα με το θέμα και οι ειδικοί είχαν αναλάβει έργο. Ο μεγαλύτερος όγκος των δημοσιευμάτων προέρχεται από τα ηλεκτρονικά αρχεία των εφημερίδων, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις κρίθηκε απαραίτητη και η επίσκεψη στα αρχεία των εφημερίδων, αφού οι ηλεκτρονικές τους σελίδες δεν ήταν πάντα ενημερωμένες και πλήρεις.

Στην παρούσα εργασία, αντικείμενο της μελέτης αποτέλεσε κάθε πληροφορία που σχετιζόταν με το θέμα της δολοφονίας του 11χρονου γεωργιανής καταγωγής Άλεξ Μεσχισβίλι, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το σύνολο των αντιδράσεων που υπήρξε για το ζήτημα. Εκείνο που ενδιέφερε, δεν ήταν οι πληροφορίες για την πορεία των ερευνών και των ανακρίσεων, αλλά ο τρόπος που ο Τύπος αντιμετώπισε το θέμα, επεκτείνοντας το και συνδέοντας το με την παιδική εγκληματικότητα και δη με την εγκληματικότητα ανήλικων αλλοδαπών, προκαλώντας ηθικό πανικό, όσο και αν οι αρχικές προθέσεις μπορεί να μην ήταν τέτοιες. Όπως άλλωστε τονίζει και η Χριστίνα Κωνσταντινίδου στο «Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος- Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο», κάθε πληροφορία που παρέχεται από τα μέσα ενημέρωσης, αναπόφευκτα είναι αξιολογικά φορτισμένη, πράγμα που σημαίνει ότι «αξίες και ιδέες δεν προστίθενται εκ των υστέρων στα «γεγονότα», αλλά είναι ενσωματωμένες στην ίδια την καθημερινή γλώσσα, στον τρόπο που περιγράφεται και αναπαράγεται ένα συμβάν».⁴⁶

---

⁴⁶ Χ. Κωνσταντινίδου, ό.π., σελ. 29

Πρωταρχικά, λοιπόν, επιχειρήθηκε, μετά τη συγκέντρωση και ανάγνωση των δημοσιευμάτων, η συγκρότηση βασικών θεματικών κατηγοριών, οι οποίες να ανταποκρίνονται στα βασικά σημεία τα οποία σηματοδοτούν ένα ηθικό πανικό και σε κάθε μία από αυτές εντάχθηκαν τα ανάλογα στοιχεία τα οποία ανεβρέθηκαν και αφορούσαν την περίπτωση της δολοφονίας του Άλεξ από τους συνομήλικούς του. Σκοπός υπήρξε οι κατηγορίες να είναι πλήρεις και αλληλοαποκλειόμενες και να καλύπτουν όσο το δυνατόν το υπό διερεύνηση ζήτημα. Ωστόσο, οι κατηγορίες που σχηματοποιήθηκαν δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι καλύπτουν πλήρως το ζήτημα, δεδομένου ότι κατά τη διαδικασία γραφής της παρούσης εργασίας δεν είχε παρέλθει ικανό χρονικό διάστημα, προκειμένου να διαπιστωθεί η κληρονομιά που θα αφήσει πίσω του ο συγκεκριμένος ηθικός πανικός. Επομένως, αυτό που ο Cohen αναφέρει χαρακτηριστικά, δηλαδή πως ένας ηθικός πανικός μπορεί να έχει μικρής διάρκειας αποτέλεσμα, δύναται, όμως και να προκαλέσει αλλαγές στην κοινωνική πολιτική, τη νομοθεσία, αλλά και στον τρόπο που η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της, δεν είναι δυνατόν να εξεταστεί στην παρούσα φάση.⁴⁷

Οι θεματικές κατηγορίες που συγκροτήθηκαν, είναι συνολικά πέντε, μία εκ των οποίων περιλαμβάνει και τρεις υποκατηγορίες και έχουν αναλυτικά ως εξής:

I) Έκφραση ανησυχίας και προβληματισμού για τη δράση της ομάδας των ανήλικων δραστήων, που εμφανίζεται ως απειλή για το σύστημα των ηθικών αξιών.

II) Συναίνεση για την ύπαρξη της απειλής.

III) Παρουσίαση της υπόθεσης με συγκεκριμένο στερεοτυπικό τρόπο από τα ΜΜΕ.

α) Δημοσιεύματα που χαρακτηρίζονται από υπερβολή.

β) Δημοσιεύματα που λειτουργούν ως πρόβλεψη.

γ) Δημοσιεύματα που εμπεριέχουν ρατσιστικές αναφορές.

IV) Άτομα έχοντα κύρος και εξουσία αναλαμβάνουν να προστατεύσουν τις ηθικές αξίες

V) Διατύπωση γνώμων και προτάσεων για την επίλυση του ηθικού πανικού.

---

⁴⁷ C. Critcher, ό.π., σελ. 18.

2.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΠΑΝΙΚΩΝ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΥΝ.

Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό από τα όσα ελέχθησαν στο πρώτο μέρος της παρούσης εργασίας, στις περιπτώσεις εμφάνισης ηθικού πανικού είμαστε σε θέση να ορίσουμε και να συγκεκριμενοποιήσουμε τους βασικούς δείκτες του.

Στην περίπτωση της δολοφονίας του Άλεξ Μεσχισβίλι, η οποία αποτελεί αντικείμενο μελέτης του δεύτερου μέρους της διπλωματικής αυτής εργασίας, επιχειρήθηκε κατηγοριοποίηση των δημοσιευμάτων που αναλύθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους σε σχέση με τα βασικά χαρακτηριστικά των ηθικών πανικών που εμφάνιζαν. Έτσι, στην πρώτη κατηγορία, εντάχθηκαν δημοσιεύματα που αφορούσαν την ανησυχία, ακόμα και την εχθρότητα που εκδηλώθηκε απέναντι στην ομάδα των ανήλικων θυτών που προέβησαν στη δολοφονία του Άλεξ, ενώ στη δεύτερη κατηγορία καταχωρήθηκαν δημοσιεύματα που αφορούσαν στο γεγονός πως η ύπαρξη μίας απειλής είχε γίνει δεκτή από ένα ευρύ τμήμα της ελληνικής κοινωνίας. Στην τρίτη κατηγορία υπήρξε ανάλυση του συγκεκριμένου στερεοτυπικού τρόπου με τον οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αντιμετώπισαν το θέμα και εγχάραξη τριών υποκατηγοριών που αφορούσαν η πρώτη τα δημοσιεύματα που χαρακτηρίζονταν από υπερβολή, η δεύτερη τα δημοσιεύματα που λειτουργούσαν ως πρόβλεψη και η τρίτη τα δημοσιεύματα που περιείχαν ρατσιστικές αναφορές. Στην τέταρτη κατηγορία εντάχθηκαν τα δημοσιεύματα που περιείχαν δηλώσεις ατόμων με κύρος και εξουσία, οι οποίοι επιχειρήσαν να προστατεύσουν, είτε μεμονωμένα ως πρόσωπα, είτε ως εκπρόσωποι θεσμών, τις ηθικές αξίες ενώ στην πέμπτη και τελευταία κατηγορία καταχωρήθηκαν δημοσιεύματα που αφορούσαν τη διατύπωση γνώμων και προτάσεων, προκειμένου να υπάρξει επίλυση του ηθικού πανικού που είχε κάνει την εμφάνισή του και απασχολούσε την ελληνική κοινωνία.

2.3.1 ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ, ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΑΞΙΩΝ.

Προκειμένου να γίνει δεκτή η ύπαρξη ενός ηθικού πανικού, απαραίτητο στοιχείο αποτελεί η εκδήλωση ανησυχίας και προβληματισμού από ένα ή περισσότερα τμήματα της κοινωνίας σχετικά με τη δράση μίας ομάδας, η οποία φαίνεται να λειτουργεί απειλητικά για το υφιστάμενο σύστημα των ηθικών αξιών. Στην ανάπτυξη των παραπάνω αρνητικά φορτισμένων συναισθημάτων κεντρικό ρόλο διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία δύνανται μέσω της επιρροής που ασκούν στο κοινωνικό σύνολο να συμβάλλουν στην ενίσχυσή και στην παραπέρα εξάπλωσή τους. Είναι δε γεγονός πως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αρέσκονται στην παρουσίαση παραβίασης των κοινωνικών κανόνων, τόσο των δικαιοκίων όσο και των ηθικών, δεδομένου ότι η ανταπόκριση του κοινού για τέτοια θέματα είναι κατά κανόνα έντονη και πυροδοτεί το ενδιαφέρον του. Όσο δε πιο ασυνήθιστη είναι η παραβίαση, τόσο μεγαλύτερη έμφαση δίνεται και παρέχεται η δυνατότητα καλλιέργειας κλίματος ανησυχίας, ενώ συχνά οι παραβιάσεις αυτές παίρνουν τη μορφή σκανδάλου.⁴⁸

Όσον αφορά τη δολοφονία του Άλεξ από ομάδα ανήλικων δραστών, η οποία αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσης εργασίας, παρατηρούμε πως ο προβληματισμός που εκδηλώθηκε σχετικά με τη αποκλίνουσα συμπεριφορά ανήλικων δραστών, αποτυπώθηκε με έντονη μορφή στον ημερήσιο και κυριακάτικο Τύπο κατά τη διάρκεια του Ιουνίου του 2006 και έκανε φανερό πως ένα σημαντικό στοιχείο για την ύπαρξη ηθικού πανικού, το στοιχείο της ανησυχίας και της εχθρότητας απέναντι σε μία συγκεκριμένη ομάδα, είχε κάνει την εμφάνισή του. [«Με ένα έγκλημα πρωτόγνωρο για τη χώρα μας θα έρθει αντιμέτωπη η ελληνική κοινωνία, αν αποδειχθεί ότι οι πέντε ανήλικοι της Βέροιας δολοφόνησαν τον εντεκάχρονο συμμαθητή τους Άλεξ Μεχισβίλι. Αυτό υποστηρίζουν οι επιστήμονες προσθέτοντας ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο σπάνιο στα παγκόσμια δεδομένα, καθώς εμπεριέχει ομαδική οργάνωση και άσκηση παιδικής βίας.» (Εθνος 5/6/2006), «Ανέχτηκαν μια συμμορία μικρών αληταράδων που ταλαιπωρούσαν ένα παιδάκι» (Το Βήμα, 6/6/2006)].

---

⁴⁸ Ε. Λαμπροπούλου, ό.π., σελ. 37.

Ο Cohen διατυπώνει την άποψη πως η κοινωνική αντίδραση σε περιπτώσεις ηθικού πανικού εξαρτάται από το είδος της πληροφόρησης που διατίθεται στο κοινό από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Δεδομένου του γεγονότος πως το κοινό δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να έχει άμεση επαφή και γνώση για τους δράστες, επαφίεται για την πληροφόρηση του και λαμβάνει στην πλειοψηφία του δίχως να επεξεργάζεται τα μηνύματα που εκπέμπουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, πράγμα που καθιστά κεντρικό το ρόλο τους στην δημιουργία και μετάδοση του ηθικού πανικού.⁴⁹ Στις περιπτώσεις δε παραβίασης των κοινωνικών κανόνων προβάλλονται κυρίως οι δράστες και τα θύματα και επομένως το βάρος πέφτει στα άτομα-πρωταγωνιστές του συμβάντος και όχι στις καταστάσεις, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στην υπό εξέταση περίπτωση [«Τα παιδιά που πέρασαν τη διαχωριστική γραμμή» (Το Βήμα, 6/6/2006)].

Παρατηρούμε, λοιπόν, πως όσον αφορά τη δολοφονία του Άλεξ από τους συνομηλικούς του, οι αθηναϊκές εφημερίδες προχώρησαν σε μία συγκεκριμένη σκιαγράφηση του πορτραίτου της ομάδας των δραστών, κάνοντας λόγο για παιδιά που είχαν προ πολλού εμφανίσει παραβατική συμπεριφορά, δραστηριοποιούμενα στα πλαίσια μίας ομάδας, η οποία τους παρείχε τη δυνατότητα της μίμησης και της παρακίνησης για την εμφάνιση αποκλίνουσας συμπεριφοράς. [«Χτυπούν, απειλούν, βρίζουν, κλέβουν, ληστεύουν, καπνίζουν μέσα στις τουαλέτες. Είναι ανεξέλεγκτα», (Εθνος, 6/6/2006)]. Οι συντάκτες δε των δημοσιευμάτων προέβησαν σε κρίσεις και εικασίες για την εμφάνιση της συμπεριφοράς αυτής [«Μάλλον πρόκειται για παιδιά με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, αντικοινωνική συμπεριφορά, πιθανότατα παραμελημένα με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Η αίσθηση ότι ανήκουν σε μία ομάδα και φέρουν μία ταυτότητα λόγω της ομάδας τους έκανε να αισθάνονται σημαντικοί» (Καθημερινή, 6/6/2006)], η οποία θεωρήθηκε απόρροια των συνθηκών μέσα στις οποίες διαβίωναν. [«Παιδιά που ζούσαν μέσα στην εξαθλίωση και τη φτώχεια, μέσα σε διαλυμένες οικογένειες, παιδιά που από νωρίς η κοινωνία τα είχε βάλει στο περιθώριο. (Αδέσμευτος Τύπος, 7/6/2006)»]

Στην ουσία στα παραπάνω δημοσιεύματα γίνεται παραδεκτό πως οι λόγοι που οδήγησαν τα συγκεκριμένα παιδιά στη διενέργεια του εγκλήματος, σχετίζονται άμεσα με το οικογενειακό τους περιβάλλον, το οποίο αδυνατεί να τους παρέχει οικονομική στήριξη, σωστή διαπαιδαγώγηση και ηθικό προσανατολισμό και κατ'

---

⁴⁹ C. Critcher, ό.π., σελ 11.

επέκταση θα πρέπει να θεωρηθεί αναμενόμενο πως κάποια στιγμή οι ενέργειες τους, παρά το νεαρό της ηλικίας τους, θα κατέληγαν σε αυτό το σημείο. [«Τι να προσφέρουν ο δάσκαλος, το σχολείο...σε οικογένειες ρημαγμένες που τους λείπουν ακόμη και τα χρειώδη;» (Το Βήμα, 6/6/2006)]. Με τον τρόπο, όμως, αυτόν, μία ολόκληρη ομάδα -όχι μόνο αυτή των παιδιών μεταναστών, αλλά και των παιδιών διαλυμένων οικογενειών- στοχοποιείται και περιθωριοποιείται, ενώ προκαλείται ανησυχία και προβληματισμός στο κοινωνικό σύνολο για το ότι η τελευταία είναι σε θέση οποιαδήποτε στιγμή να απειλήσει τις κοινωνικές αξίες, δεδομένου πως τόσο το οικογενειακό όσο και το σχολικό τους περιβάλλον που αποτελούν τους βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης, αδυνατεί να τους ενσταλάξει τις βασικές ηθικές αρχές και να τους καθοδηγήσει κατάλληλα.

Η δράση των συγκεκριμένων ανηλίκων με τον τρόπο που αποτυπώνεται στον Τύπο [«Είναι ασύλληπτο ότι πέντε μαθητές της πέμπτης και έκτης δημοτικού, ηλικίας μόλις 11 έως 14 ετών, αποτελούν τους βασικούς ύποπτους για την εξαφάνιση του άτυχου Άλεξ. Όμως, φέρονται ότι είχαν συστήσει «συμμορία», έκλεβαν, έδερναν και τρομοκρατούσαν άλλα παιδιά. Πολλοί το γνώριζαν, τα έβλεπαν να γυρίζουν στους δρόμους με τα τσιγάρα στα χέρια, να «πουλάνε μαγκιά», να δημιουργούν προβλήματα στο σχολείο...» (Ελευθεροτυπία, 5/6/2006)] είναι σε θέση να προκαλέσει έντονα συναισθήματα, τα οποία δεν περιορίζονται μόνο στην ανησυχία και τον προβληματισμό [«Προκαλεί ανησυχία η βία των νέων» (Εστία, 16/6/2006)], αλλά επεκτείνονται ακόμα και στην οργή, [«Όσο διαρκεί αυτή η ιστορία, όσο περισσότερες λεπτομέρειες έρχονται στην επιφάνεια, τόσο μεγαλώνει η αγανάκτηση και θεριεύει ο θυμός μας» (Εστία, 5/6/2006)] στοιχείο το οποίο θα πρέπει να προβληματίσει, γιατί από τη στιγμή που στο κοινωνικό σώμα αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους τέτοιους είδους συναισθήματα, γίνεται αντιληπτό πως οι πολίτες δύναται να αναπτύξουν τιμωρητικές στάσεις απέναντι στην ομάδα που θεωρούν ότι τους απειλεί, γεγονός που ενδυναμώνει την ανάπτυξη στερεοτυπικών σχημάτων, σε μία κοινωνία που ήδη τα τελευταία παρουσιάζονται οξυμένα.

Καταλυτικό, όμως, στοιχείο για την πρόκληση ανησυχίας και προβληματισμού δεν είναι μόνο η παρουσίαση της δράσης των συγκεκριμένων ανηλίκων με συγκεκριμένο στερεοτυπικό τρόπο, όπου γίνεται λόγος για παιδιά διαλυμένων οικογενειών, χωρίς αρχές και έλεγχο από το οικογενειακό τους περιβάλλον [«Είναι παιδιά που ζουν μέσα στη φτώχεια, που η απουσία της οικογένειας τα έσπρωξε να φτιάξουν τη δική τους ομάδα... Αφημένα στην τύχη, στο

δρόμο, αφού στο σπίτι δεν υπήρχε κανείς...Κλοπές. Τη μια ένα ποδήλατο, την άλλη από ένα περίπτερο, από ένα γκαράζ...» (Καθημερινή, 11/6/2006)], αλλά η γενίκευση αυτής της κατάστασης και η παρουσία της ως συνεχώς εξελισσόμενη.

Παρατηρούμε, δηλαδή, πως η παραβατικότητα και η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς των ανηλίκων εμφανίζεται ως ένα φαινόμενο ιδιαίτερα έντονο κατά τη διάρκεια των ημερών μας στη χώρα μας [«Ανησυχία προκαλεί το ποσοστό των ανήλικων μαθητών που εκδηλώνουν ομαδική παραβατική συμπεριφορά. Επιστημονική έρευνα που δημοσιεύτηκε το 2004 καταδεικνύει ότι το 10% των μαθητών λυκείου στην πρωτεύουσα παραδέχεται πως έχει διαπράξει κάποιο αδίκημα». (Εθνος 5/6/2006)], που παρουσιάζεται ως καθημερινό και μάλιστα φαίνεται να εντάσσει στους κόλπους του ολοένα και μικρότερες ηλικίες [«Καθημερινότητα η βία μαθητών στους σχολικούς χώρους. Ξυλοδαρμοί, χτυπήματα με σιδερογροθιές, εκφοβισμοί και απουσίες μαθητών λόγω φόβου αποτελούν πλέον σχεδόν καθημερινό φαινόμενο. Πρόσφατες έρευνες επιβεβαιώνουν την έξαρσή της επιθετικότητας σε δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια, ενώ οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους: αυξάνουν οι προσαγωγές και οι καταδίκες ανηλίκων, ενώ ο μέσος όρος του ανήλικου παραβάτη έφτασε από τα 17 στα 13 χρόνια» (Καθημερινή, 11/6/2006)].

Ο προβληματισμός για τις μελλοντικές εξελίξεις αποτυπώνεται με σαφήνεια [«Μεγάλος είναι ο προβληματισμός της ελληνικής κοινωνίας για την αυξανόμενη παιδική βία» (Αδέσμευτος Τύπος, 5/6/2006)] και αυτό που συνάγεται ως συμπέρασμα από τα σχετικά άρθρα, είναι πως η εποχή της παιδικής αθωότητας, έχει περάσει ανεπιστρεπτί, δεδομένου των αλλαγών που έχουν συντελεστεί στα πλαίσια της κοινωνίας μας, αλλαγές που θα πρέπει να προβληματίσουν, να ανησυχήσουν και να αναζητηθεί η αίτια της πρόκλησης τους. [«Η παιδική αθωότητα είναι ένας μύθος που έχει καταρριφθεί προ πολλού» (Καθημερινή, 11/6/2006), «Η αθωότης των ανηλίκων είναι ένας μεγάλος μύθος...» (Εστία, 5/6/2006)].

Άλλωστε, ας μην παραλείψουμε να αναφέρουμε πως η ανησυχία και ο προβληματισμός που έχει εκδηλωθεί, παρουσιάζεται οξυμένος, ακριβώς εξαιτίας του γεγονότος της θεώρησης πως πρόκειται για μία νοσηρή κατάσταση που διαμορφώνεται στα πλαίσια του κοινωνικού συνόλου και επομένως αφορά όλους από τη στιγμή που τις αρνητικές του συνέπειες, όπως παρουσιάζεται η κατάσταση από τα δημοσιεύματα, θα κληθούν όλα τα μέλη της κοινωνίας κάποια στιγμή να τις επωμισθούν.

2.3.2 ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, προκειμένου να υπάρξει ηθικός πανικός δεν αρκεί απλά να αναπτυχθούν αισθήματα ανησυχίας και εχθρότητας σε σχέση με τη δράση μίας ομάδας. Αναγκαία είναι και η συναίνεση ότι μία απειλή είναι αληθινή, σοβαρή και προκλήθηκε από τις παραβατικές πράξεις και τη συμπεριφορά μίας ομάδας προσώπων.⁵⁰ Η συναίνεση φυσικά δεν χρειάζεται να είναι παγκόσμια, για την ακρίβεια ούτε καν εθνική, και μπορεί να περιορίζεται σε ορισμένες ομάδες προσώπων ή σε ορισμένες περιοχές. Ωστόσο, ένα σημαντικό τμήμα της κοινωνίας πρέπει να διακρίνει απειλή από την εξέλιξη μίας κατάστασης, διαφορετικά ένας ηθικός πανικός δεν είναι σε θέση να αναπτυχθεί.⁵¹

Στην περίπτωση του Άλεξ, παρατηρούμε πως μόλις στοιχεία για τη δολοφονία του από ομάδα συνομηλίκων του ήρθαν στο φως, αυτόματα οι εφημερίδες έσπευσαν να σηματοδοτήσουν μία απειλή για το σύστημα των κοινωνικών αξιών, μιλώντας όχι μόνο για τους συγκεκριμένους ανήλικους δράστες που διέπραξαν το έγκλημα, αλλά γενικεύοντας και αναφέροντας στοιχεία για την παραβατικότητα και την επιθετικότητα των παιδιών, παρουσιάζοντάς την ως μία απειλητική κατάσταση που βρίσκεται προ των πυλών. [«Η ιστορία του μικρού Άλεξ ...δείχνει τον παραλογισμό μίας κοινωνίας που δεν θέλει να δει ότι το μήνυμα έχει γραφτεί στον τοίχο. Και το μήνυμα είναι ότι η βία είναι εδώ». (Καθημερινή, 11/6/2006), «Αποτελέσματα πρόσφατων ερευνών δείχνουν την αυξητική τάση που παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια η βίαιη συμπεριφορά των ανηλίκων» (Το Βήμα, 11/6/2006)].

Από τη στιγμή που η ύπαρξη της απειλής, η οποία έχει εισχωρήσει και στη χώρα μας και την αφορά πλέον άμεσα, γίνεται δεκτή [«Η βία «εισχωρεί» με ταχύτατους και πρωτοφανείς για την Ελλάδα ρυθμούς, όχι μόνο στα σχολεία της Αθήνας» (Καθημερινή, 18/6/2006)] ευθύνες αποδίδονται τόσο στη πολιτεία και τους αρμόδιους θεσμούς που δεν είναι σε θέση να επιτελέσουν με αποτελεσματικότητα το έργο τους [«Τις «τρύπες» του ελληνικού συστήματος παιδικής προστασίας υποδεικνύει ο Συνήγορος του Πολίτη και ειδικότερα ο Συνήγορος του Παιδιού, με αφορμή την υπόθεση της εξαφάνισης του 11χρονου. (Εθνος, 7/6/2006), «Αν ένα τέτοιο κοινό μυστικό μπόρεσε να μείνει θαμμένο επί τόσους μήνες, είναι επειδή η

⁵⁰ E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π., σελ. 34.

⁵¹ C. Critcher, ό.π., σελ 24.

Αστυνομία δεν έψαξε, δεν πίεσε, δεν ρώτησε. Επειδή δεν ενδιαφέρθηκε όσο θα έπρεπε» (Το Βήμα, 6/6/2006)], όσο και στο σχολείο, βασικό φορέα κοινωνικοποίησης και προετοιμασίας της ένταξης των παιδιών στα πλαίσια της κοινωνίας, το οποίο αδυνατεί να ανταποκριθεί και να παρέμβει [«Το σχολείο αποδεικνύεται ελάχιστα αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση αυτής της παθογένειας» (Εθνος, 6/6/2006)], προκειμένου να ανατρέψει τη νέα «επίφοβη» πραγματικότητα, η οποία κυρίως βασίζεται στην εισαγωγή ξένων προτύπων και πληθυσμών, που στην ουσία, όπως παρουσιάζονται, «ήρθαν να ταράζουν τα ήρεμα νερά της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας», που κατά το παρελθόν δεν ταλανιζόταν από ανάλογα φαινόμενα.

Παρατηρείται, δηλαδή, η άσκηση μίας έντονης αρνητικής κριτικής απέναντι στους θεσμούς, οι οποίοι αποδεικνύονται ανίσχυροι να αντιμετωπίσουν την απειλή που έχει προκύψει [«Ενθάδε κείται...η παιδική αθωότητα, η ευαισθησία της κοινωνίας, ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας» (Ελευθεροτυπία, 5/6/2006), «Μόνο τώρα υπό το κράτος αυτής της τραγικής κορύφωσης, αρχίζουν διάφοροι φορείς να συνειδητοποιούν πού οδηγεί η ολιγωρία, η αδράνεια ή η αδιαφορία τους απέναντι στο φαινόμενο της βίας παιδιών και εφήβων εναντίον συνομηλίκων τους..» (Καθημερινή, 6/6/2006), Γενικότερα, όπως επισημαίνεται, υπάρχει έλλειψη ενός συντονισμένου συστήματος υπηρεσιών για την παρέμβαση σε περιπτώσεις κρίσης και την προστασία των παιδιών από την παραμέληση, την ενδοοικογενειακή βία και τη βία μεταξύ συνομηλίκων» (Εθνος, 7/6/2006)] και η διαμόρφωση μίας πραγματικότητας, που οφείλει να προβληματίσει [«Τα παιδιά στη χώρα μας βιώνουν την βία σε μεγάλο ποσοστό. Αυτό είναι το συγκλονιστικό συμπέρασμα που προέκυψε από έρευνα που έκανε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. (Εστία, 16/6/2006)], να αφυπνίσει συνειδήσεις [«Η περίπτωση του εντεκάχρονου Άλεξ Μεσχιβίλι μάς θύμισε ότι η σχολική ζωή είναι και μία εξίσωση βίας.» (Καθημερινή, 6/6/2006)], να δραστηριοποιήσει το κοινωνικό σύνολο για να παρθούν μέτρα και να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η απειλή. Ο τρόπος παρουσίασης του θέματος από τις εφημερίδες, λοιπόν, αν μη τι άλλο, καταδεικνύει πως για την κατάσταση, η οποία γενικεύεται και επεκτείνεται και σε άλλους τομείς, κάτι πρέπει να γίνει και να γίνει άμεσα για να αποκατασταθεί η ζημιά και να αποτραπούν μελλοντικές συνέπειες του φαινομένου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το στοιχείο πως η εγκληματικότητα των ανηλίκων δεν συνιστά φαινόμενο που πρώτη φορά κάνει την εμφάνιση του στην ελληνική κοινωνία. Στην περίπτωση, όμως, του Άλεξ, ο ηθικός πανικός που ξέσπασε, πρέπει να θεωρηθεί ως ομαδοποίηση προηγούμενων, προφανώς λιγότερο έντονων ηθικών

πανικών που δεν είχαν ξεσπάσει κατά το παρελθόν, αλλά στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ομαδοποιήθηκαν με τη συγκεκριμένη μορφή και έκαναν την εμφάνισή τους. [«Η υπόθεση της Βέροιας δεν έπεσε από τον ουρανό. Οι φόνοι της τελευταίας 10ετίας με δράστες ανηλίκους δεν είναι πολλοί στη χώρα μας, αλλά τις περισσότερες φορές είναι εγκλήματα που σοκάρουν (Ελευθεροτυπία, 5/6/2006), «Τα περιστατικά ξυλοδαρμών μεταξύ μαθητών δεν είναι πλέον σπάνια ούτε όμως και οι απειλές, η σεξουαλική παρενόχληση και πάσης φύσεως εκφοβισμοί. Άρχισαν όμως ξαφνικά να μας απασχολούν και να μας συγκλονίζουν με αφορμή την υπόθεση του 11χρονου Άλεξ στη Βέροια, που φαίνεται ότι αφύπνισε θεσμούς και κοινωνία». (Καθημερινή, 16/6/2006)]

Η εικόνα σε σχέση με το παρελθόν δεν εμφανίζεται έντονα διαφοροποιημένη, [«Ελαφρά διαφοροποιημένη ήταν η εικόνα πριν από περίπου τρία χρόνια. Σύμφωνα με έρευνα του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τη σχολική χρονιά 2002-2003, οι «προβληματικές παρέες» που αναπτύσσουν μια «ιδιόρρυθμη αποκλίνουσα ή και παραβατική υποκουλτούρα» αφορούσαν το 10% των μαθητών λυκείου» (Καθημερινή, 18/6/2006)], αλλά η συγκεκριμένη συγκυρία δείχνει καταλληλότερη και ευνοϊκότερη για το ξέσπασμα ηθικού πανικού. [«Πέρα από τις πρώτες εκτιμήσεις της αστυνομίας, πρόκειται για ένα πρωτοφανές για τη χώρα μας έγκλημα ανηλίκων που από την πλήρη εξιχνίασή του θα προκύψουν σοβαρά θέματα που αφορούν στις κοινωνικές «διαμορφώσεις» που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια, σε μία νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα με μεγάλες εσωτερικές αντιφάσεις. (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 4/6/2006)].

Η μαζική εισχώρηση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία στα τέλη της δεκαετίας του '80 και η αδυναμία πλήρης ένταξής τους ως ισότιμων πολιτών στη συνείδηση του πληθυσμού [«Για τους συμμαθητές του, ο εντεκάχρονος Άλεξ Μεσχιβίλι παρέμενε πάντα ξένος, ο «Ρώσος» που δεν ήθελαν να αποδεχτούν.» (Καθημερινή, 4/6/2006)], οι νέες αξίες που κάνουν την εμφάνισή τους και δεν είναι δυνατόν εύκολα να αφομοιωθούν, τα νέα πρότυπα ζωής που αναδεικνύονται και γίνονται δεκτά με αρνητικές αντιδράσεις [«Το φαινόμενο δεν πρέπει να χρεώνεται στην πόλη της Βέροιας, αλλά πρέπει να το εξετάσουμε ως ένα σύμπτωμα της εποχής μας» (Χριστόδουλος) (Ελευθεροτυπία, 28/6/2006)], το νέο πολυπολιτισμικό πλαίσιο το οποίο καλείται να αφομοιώσει η ελληνική κοινωνία, σε συνδυασμό με το γεγονός πως η παιδική ηλικία αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη ηθικών πανικών

[«Το ηφαίστειο της βίας και της αγριότητας φαίνεται ότι είναι ενεργό ακόμα και στην τρυφερή παιδική ηλικία. Οι εκρήξεις του στην ελληνική σχολική ζωή είναι περισσότερο συχνές και έντονες απ' όσο θα ευχόμασταν ή ενδεχομένως απ' όσο πιστεύαμε μέχρι σήμερα.» (Καθημερινή, 16/6/2006)], δεδομένου ότι σε αυτή αντανακλάται στην ουσία το μέλλον της κοινωνίας, αποτελούν κρίσιμες παραμέτρους οι οποίες πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη, προκειμένου να γίνει κατανοητό γιατί τελικά η δολοφονία ενός παιδιού γεωργιανής καταγωγής από τους συνομήλικούς τους, που στην πλειοψηφία τους ήταν και αυτής μη ελληνικής καταγωγής, οδήγησε σε ευρύτερη συναίνεση πως μία συγκεκριμένη απειλή, η οποία συνδεόταν με την αποκλίνουσα συμπεριφορών παιδιών κυρίως αλλοδαπής καταγωγής, ήταν υπαρκτή.

2.3.3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΜΕ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Είναι γεγονός πως βασικό κριτήριο για την επιλογή προβολής μίας είδησης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αποτελεί ο αιφνιδιασμός και η έκπληξη που η τελευταία θα προκαλέσει στο κοινό, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως με γεγονότα τα οποία δεν συμβαίνουν συχνά, καθώς και με γεγονότα που περιέχουν παραβίαση των υφιστάμενων κοινωνικών κανόνων. Όσο δε πιο ασυνήθιστη είναι η παραβίαση του κοινωνικού κανόνα, τόσο μεγαλύτερη έμφαση δίνεται, ενώ η προσβολή του, του αποδίδει κύρος, τον ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους και δείχνει ότι ισχύει.⁵²

Η περίπτωση της δολοφονίας του Άλεξ από συνομήλικούς του αποτελεί ένα συμβάν που συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά τόσο του αιφνιδιασμού, της έκπληξης και της σπανιότητας, όσο και της παραβίασης του συστήματος των ηθικών κανόνων που ισχύουν σήμερα στη χώρα μας και γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους παρουσιάζει ενδιαφέρον η εξέταση της προβολής του από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. [«Δεν χωράει ο νους του ανθρώπου, πώς είναι δυνατόν πέντε παιδιά να σκότωσαν ένα συνομήλικό τους αγόρι, να το έθαψαν και να κράτησαν το φριχτό μυστικό τους επί τέσσερας ολοκλήρους μήνες» (Εστία, 5/6/2006)]

Ένας σημαντικός δείκτης που είναι ικανός να οδηγήσει στη διαπίστωση πως ένας ηθικός πανικός λαμβάνει χώρα, είναι, όπως επισημαίνουν χαρακτηριστικά οι ερευνητές του φαινομένου, η συγκεκριμένη στερεοτυπική μορφή με την οποία ένα θέμα παρουσιάζεται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.⁵³ Ο τρόπος με τον οποίο ο αθηναϊκός Τύπος χειρίστηκε την υπόθεση της δολοφονίας του Άλεξ Μεσχισβίλι, χαρακτηρίστηκε από υπερκάλυψη του θέματος, προσπάθεια κατάδειξης μίας νοσηρής κατάστασης που σχετιζόταν με τη βίαιη συμπεριφορά και την εγκληματική δραστηριότητα ανηλίκων που σκοπό είχε την πρόκληση ανησυχίας και προβληματισμού, υπερβολική προβολή του με παράλληλη χρήση μελοδραματικού λεξιλογίου και έντονα φορτισμένου λόγου, επίκληση του συναισθήματος μέσω της προβολής του προσώπου της μητέρας του 11χρονου και της εξαιρετικής διαγωγής του πρότερου βίου του εξαφανισμένου παιδιού και από τη στερεοτυπική μορφή παρουσίασης των ανήλικων δραστών.

⁵² *Ε. Λαμπροπούλου*, ό.π., σελ. 36.

⁵³ *Goode & Ben-Yehuda*, ό.π., σελ. 26.

Όσον αφορά την υπερκάλυψη της δολοφονίας του Άλεξ, στοιχείο που συνδέεται άμεσα με την υπερβολική προβολή του στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων και στις καθημερινές τους σελίδες, γεγονός είναι πως ο Τύπος κατά τη διάρκεια του μηνός Ιουνίου του 2006 καθημερινά σχεδόν αναφερόταν στην υπόθεση της δολοφονίας του Άλεξ, χωρίς τις περισσότερες φορές να έχει να προσφέρει κάποια καινούρια πληροφόρηση για το συμβάν. Τις ημέρες που κανένα καινούριο στοιχείο δεν ερχόταν στο φως και αναμασιώντουσαν οι ίδιες γνωστές πληροφορίες κατά τρόπο, όμως, που να παρουσιάζονται ως εξέλιξη της υπόθεσης, η αρθρογραφία περιελάμβανε συνεντεύξεις ειδικών επί του ζητήματος που διατύπωναν γνώμες όχι μόνο για το συγκεκριμένο συμβάν, αλλά και για την επέκταση και τις συνέπειες που είναι δυνατόν να γνωρίσει το φαινόμενο στη χώρα μας, παρουσίαση στατιστικών και μελετών σχετικά με την επιθετική συμπεριφορά που επιδεικνύουν οι ανήλικοι, καθώς και σύντομες ανακοινώσεις της Αστυνομίας για την πορεία των ερευνών της.

Όπως είναι αναμενόμενο, όλες αυτές οι αναφορές ειδικών και συντακτών στις παραβατικές συμπεριφορές των ανηλίκων, η επίμονη προβολή του θέματος και η γενίκευση των καταστάσεων, όπου ένα μεμονωμένο συμβάν παρουσιάζεται ως μέρος μίας συμπεριφοράς που κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις μπορεί να λάβει χώρα, καλλιεργούν στο αναγνωστικό κοινό αισθήματα ανησυχίας, προβληματισμού και ανασφάλειας τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον για γεγονότα τα οποία είναι δυνατόν να προκληθούν όχι μόνο στη Βέροια, αλλά πολύ πιο κοντά σε αυτούς, πιθανότατα και μέσα στα πλαίσια της δικής τους οικογένειας.

Η γενίκευση μιας υπόθεσης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η σύνδεση των στοιχείων της με άλλες καταστάσεις, αποτελεί στοιχείο στο οποίο θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή, δεδομένου ότι είναι κυρίαρχο αίτιο στην εμφάνιση συναισθημάτων που σχετίζονται με τον ηθικό πανικό. Όπως χαρακτηριστικά τόνισε ο Cohen στο έργο του «Folk Devils and Moral Panics» εάν ένα πλοίο αναποδογυρίσει, οι δημοσιογράφοι δεν θα γράψουν μόνο γι' αυτό το πλοίο, αλλά θα αναφέρουν πως «πλοία αναποδογύρισαν». Επιπλέον, αναφέρει την περίπτωση όπου δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες πως σε ένα θέρετρο, τα παράθυρα «όλων» των αιθουσών χορού θρυμματίστηκαν, πράγμα που ήταν αλήθεια, ωστόσο η πόλη είχε μόνο μία αίθουσα χορού και κάποια από τα παράθυρά της διαλύθηκαν από τη νεολαία.⁵⁴ Κατ' ανάλογο τρόπο και στην υπόθεση του Άλεξ η χρήση του πληθυντικού απαντάται κατά κόρον

---

⁵⁴ S. Cohen, ό.π., σελ. 32-33.

και γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια προβολής του θέματος με τρόπο ώστε να εμφανίζεται ως μία κατάσταση που αφορά όλους, όχι μόνο κάτω από το πρίσμα της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης για το θάνατο ενός παιδιού, αλλά και της διαπίστωσης πως πρόσωπα της παιδικής επιθετικότητας όλοι μπορεί να γνωρίσουν.

Επιπλέον, έντονη είναι και η παρουσία δημοσιευμάτων που λειτουργούν με τη μορφή πρόβλεψης, διατυπώνοντας την πεποίθηση πως ό,τι έγινε, είναι δυνατόν, εάν δεν ληφθούν άμεσα τα απαραίτητα μέτρα, να συμβεί ξανά στο μέλλον και να κλονίσει τον κοινωνικό ιστό, ίσως με δυσμενέστερες συνέπειες από τις ήδη υπάρχουσες.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το κομμάτι της προβολής της μητέρας του Άλεξ, καθώς και της σκιαγράφησης της προσωπικότητας του τελευταίου από τη μία πλευρά και των ανήλικων δραστών από την άλλη, που παρουσιάζονται αμφοτέρω με στερεοτυπικό τρόπο, μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια που εμφανίζουν ρατσιστικές αναφορές. Από τη μία μεριά, λοιπόν, προβάλλεται η οικογένεια του Άλεξ ως υπόδειγμα μεταναστών, που είχαν ενταχθεί και αφομοιωθεί από την τοπική κοινωνία της Βέροιας, η οποία τους είχε κάνει αποδεκτούς και αναγνώρισε σε αυτούς θετικά στοιχεία. [«Είναι συγκινητικό το πόσο με έχουν αγκαλιάσει οι άνθρωποι εδώ και πόσο μου συμπαραστέκονται σε αυτό που περνάω» θα πει στην «Ε» «η Νατέλα», όπως την αποκαλεί οικεία όλη η πόλη, με το μικρό της όνομα. (Ελευθεροτυπία, 8/6/2006), «Ο Άλεξ αντιπροσωπεύει αυτή την πόλη. Είναι ένα παιδί εκλεπτυσμένο. Κουβαλάει τη δική του κουλτούρα και τη διάθεση της μαμάς του να το ενσωματώσει στην κοινωνία με όλο και περισσότερα εφόδια. Αυτή είναι η Βέροια», λέει ο Κώστας Ασλάνογλου εκδότης της τοπικής εφημερίδας «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ» (Εθνος, 11/6/2006)]. Στην αντίπερα όχθη τοποθετούνται οι ανήλικοι δράστες και οι οικογένειες τους με χαρακτηριστικά εκ διαμέτρου αντίθετα [Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός από αυτά (αλβανικής καταγωγής): «Ο μπαμπάς ήταν συνέχεια με μία μπουκάλια κρασί στο χέρι...». Ο μικρός είχε κατηγορηθεί ότι έκλεψε λεφτά από το ταμείο της τάξης. Αυτοί που ξέρουν, λένε: «Έκλεψε για να φάει αυτός και τα αδέρφια του. Ήθελε να αγοράσει τυρόπιτες. Τα παιδιά πεινούσαν. Όταν προσπαθήσαμε να μιλήσουμε για τις αταξίες των παιδιών στον πατέρα τους, εκείνος μόνο απειλούσε. Θα τους κόψω το ψωμί έλεγε, ξεχνώντας όμως ότι το ψωμί ήταν η μόνη τροφή στο χαμόσπιτο...» (Αδέσμευτος Τύπος, 7/6/2006)].

Μέσω, όμως, της προβολής των δύο αυτών ομάδων, που στα συγκεκριμένα δημοσιεύματα διαχωρίζονται και κατηγοριοποιούνται, παρατηρούμε τελικά την

ύπαρξη, νομιμοποίηση και αναπαραγωγή του ρατσισμού λόγου από τον Τύπο, ο οποίος επιτυγχάνεται με τη χρήση ενός συγκαλυμμένου ή λανθάνοντος παρά ενός ανοικτού ρατσιστικού λόγου. [«Μ' αυτά τα παιδιά συναντήθηκε ο Άλεξ. Δυο κόσμοι προερχόμενοι από τα δύσκολα. Με αξίες και χωρίς αξίες. Μέσα στην ίδια κοινωνία. Ήταν όταν ο Άλεξ ανέβαινε από το μπάσκετ προς το μάθημα ζωγραφικής και οι άλλοι κατέβαιναν προς ένα σχεδόν κεντρικό δρόμο της πόλης...» (Καθημερινή, 11/6/2006)]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ακόμα και η προβολή της οικογένειας του Άλεξ με τον τρόπο που γίνεται μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι συμβάλλει στην απο-περιθωριοποίησή της συγκεκριμένης κατηγορίας των μεταναστών αυτών που θεωρείται πως δεν δημιουργούν προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο, δεν «ενοχλούν» με τη συμπεριφορά τους, αφού στην καλύτερη περίπτωση κινητοποιεί συναισθήματα συμπόνιας και φιλανθρωπικές δράσεις, προσδιορίζοντας, όμως, τους μετανάστες με μία «ετικέτα» (ξεριζωμένοι, άτυχοι κ.λπ.) που μειώνει τόσο την αυτοεκτίμησή τους όσο και την κοινωνική εκτίμηση των αυτοχθόνων απέναντί τους.⁵⁵

---

⁵⁵ Χ. Ανθόπουλος, Πληροφόρηση και ρατσισμός σε «Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία, Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων», Αθήνα, 1998, σελ. 160 & σελ. 173.

ι) ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΥΠΕΡΒΟΛΗ

Χρησιμοποιώντας τον όρο «υπερβολή» ως μέρος του τίτλου του συγκεκριμένου κεφαλαίου, θα πρέπει να διευκρινιστεί πως η τελευταία αφορά πρωταρχικά το γεγονός πως τα δημοσιεύματα που αφορούν σχετίζονται με την αφαίρεση της ζωής του 11χρονου Άλεξ από ομάδα συνομηλίκων του, χαρακτηρίζονται από χρήση μελοδραματικού λεξιλογίου [«Με τον πιο τραγικό τρόπο γράφεται από προχθές το βράδυ στη Βέροια ο επίλογος της υπόθεσης που συγκίνησε το πανελλήνιο τους τελευταίους τέσσερις μήνες με την εξαφάνιση του 11χρονου Άλεξ Μεσχιβίλι» (Εθνος, 4/6/2006)], πηχταίους τίτλους [«Σοκ και δέος για τον άτυχο Άλεξ. Συγκλονισμένη η κοινή γνώμη από την ομολογία των πέντε ανηλίκων για το φρικτό έγκλημα (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 4/6/2006), «Ο δεύτερος θάνατος του μικρού Άλεξ» (Το Βήμα, 6/6/2006)] και επίκληση του συναισθήματος [«...επειδή βλέπω συνεχώς εμπρός μου τα μάτια του αγοριού αυτού να με κοιτάζουν από τη φωτογραφία του, σαν να μου ζητούν να μη το ξεχάσω, να μην ησυχάσω, μέχρι να τιμωρηθούν αυτοί που το δολοφόνησαν...» (Εστία, 5/6/2006)].

Προκειμένου δε να επιτευχθεί το στοιχείο του δράματος το οποίο αποτελεί βασικό κριτήριο για την επιλογή μίας είδησης, οι δράστες παρουσιάζονται με μελανά χρώματα και αρνητικούς χαρακτηρισμούς, [«Ξέρουμε όμως ότι τα δύο Ελληνόπουλα και το Ρουμανόπουλο είναι παιδιά διαλυμένων οικογενειών και μαζί με τους δύο συνομηλίκους και συνεργούς τους από την Αλβανία, ήταν το φόβητρο της γειτονιάς...» (Καθημερινή, 6/6/2006)] ενώ το θύμα εμφανίζεται ήσυχος, άτυχος και αβοήθητος μπροστά στις διαθέσεις τους. [«Μαθητές, δάσκαλοι και γονείς έχουν μόνο καλά λόγια να πουν για τον Άλεξ Μεσχιβίλι, τον οποίο χαρακτηρίζουν ως πολύ αξιόλογο άτομο. Όπως λένε οι συμμαθητές του, ήταν ευγενικός, καλλιεργημένος, δεν συμμετείχε σε καυγάδες και τις τελευταίες μέρες πριν χαθούν τα ίχνη του, έδειχνε τρομαγμένος και κάτι σοβαρό τον απασχολούσε» (Εθνος, 6/6/2006)].

Πέρα, όμως, από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, η χρησιμοποίηση του όρου «υπερβολή» περιλαμβάνει και την προσπάθεια του Τύπου να παρουσιαστούν οι παλαιές ειδήσεις ως νέες, τα γεγονότα που ήδη έχουν κάνει την εμφάνισή τους, ως καινούρια. Ένα από τα βασικά ζητήματα που απασχόλησαν τον Stanley Cohen κατά τη συγγραφή του έργου του «Folk Devils and Moral Panics», ήταν το γεγονός πως η υπόθεση των Mods and Rockers είχε υπερκαλυφθεί δημοσιογραφικά, πράγμα που σήμαινε πως πολλές φορές μια είδηση εμφανιζόταν ως νέα, ενώ στην ουσία τίποτε το

καινούριο δεν προσέφερε στην έκβαση της υπόθεσης, ούτε βέβαια στοιχειοθετούσε νέα πληροφορία.⁵⁶

Κατ' ανάλογο τρόπο και στην περίπτωση του Άλεξ Μεσχισβίλι που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, κατά την διάρκεια του μηνός Ιουνίου 2006 παρατηρούμε την εμφάνιση δημοσιευμάτων σχεδόν καθημερινά στον Τύπο, που στην ουσία δεν προσφέρουν καμία νέα πληροφόρηση, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν εξελίξεις, απλά αναμασούν διαρκώς τις ίδιες πληροφορίες, με τέτοιο τρόπο όμως, ώστε αυτές να παρουσιάζονται ως καινούριες και κατά συνέπεια το θέμα να παραμένει στην επικαιρότητα και ο αναγνώστης να περιμένει εναγωνίως νέα στοιχεία για την εξέλιξή του. [«Συνεχίζονται οι μαραθώνιες καταθέσεις των πέντε ανηλίκων...» (Εθνος, 5/6/2006)]. Συνήθως τίθενται ερωτήματα από την πλευρά του δημοσιογράφου, τα οποία φυσικά μένουν αναπάντητα και θέτουν τον αναγνώστη σε στάση αναμονής για νεότερες εξελίξεις, που θα υπάρξουν. Λειτουργεί δε η τακτική αυτή ανάλογα με την προσπάθεια τηλεοπτικών σειρών, που κόβουν τη ροή της ιστορίας σε κρίσιμο σημείο και υπόσχονται στον τηλεθεατή την επόμενη φορά, την επόμενη εβδομάδα, τη συγκλονιστική συνέχιση και αποκάλυψη, μεταθέτοντας την απορία και την αγωνία του στο άμεσο μέλλον. [«...ερευνούν το θρίλερ της εξαφάνισης του 11χρονου Άλεξ» (Εθνος, 5/6/2006)].

Ένα επίσης ενδιαφέρον στοιχείο, είναι ότι μέσω της υπερβολής, επιτυγχάνεται η γενίκευση της κατάστασης και η επέκταση του κλίματος της ανησυχίας. [«Τρόμος στα σχολεία» (Εθνος, 4/6/2006), «Μάστιγα οι εξαφανίσεις». (Εθνος, 4/6/2006)]. Αν και στην ουσία πρόκειται για ένα μόνο περιστατικό που έλαβε χώρα, στον Τύπο εμφανίστηκε πλήθος δημοσιευμάτων, τα οποία ασχολούνταν με το φαινόμενο της παιδικής παραβατικότητας και της ανάπτυξης της βίας μεταξύ των ανηλίκων, [«Η τραγωδία που εκτυλίσσεται αυτές τις ημέρες στη Βέροια αναδεικνύει τη «μαύρη τρύπα» της εποχής από την οποία ξεπηδούν ακόμα και οι πιο ακραίες μορφές βίας ανηλίκων» (Καθημερινή, 6/6/2006)] καθώς και με το φαινόμενο της παρενόχλησης παιδιών από συμμαθητές τους στο πλαίσιο του σχολείου [«Δύο στους δέκα Έλληνες εφήβους ηλικίας 12 έως 18 ετών βιώνουν συναισθήματα εκφοβισμού και μη αποδοχής από τους συνομηλίκους τους στο σχολικό περιβάλλον». (Καθημερινή, 16/6/2006)].

---

⁵⁶ S. Cohen, ό.π., σελ. 31-33.

Το γεγονός της δημοσιογραφικής υπερκάλυψης του ζητήματος οφείλει βεβαίως να εξεταστεί και υπό το πρίσμα της προσφοράς και της ζήτησης. Αυτό σημαίνει πως από τη στιγμή που το κοινό «διψά» για περισσότερη πληροφόρηση σε σχέση με το συγκεκριμένο θέμα που σχετίζεται με καταπάτηση ηθικών κανόνων και δείχνει έτοιμο να απορροφήσει άκριτα οποιαδήποτε είδηση του παρέχεται, είναι λογικό τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να θεωρούν πως υπάρχει πρόσφορο έδαφος για να δραστηριοποιηθούν, καταπατώντας πολλές φορές τα όρια και δημιουργώντας μέσω της υπερβολής των δημοσιευμάτων συνθήκες ικανές για την ανάπτυξη ηθικού πανικού.

ii) ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΩΣ ΠΡΟΒΛΕΨΗ

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που παρουσιάζουν τα δημοσιεύματα που σχετίζονται με τη δολοφονία του Άλεξ και χρήζει αναφοράς, είναι αυτό της πρόβλεψης, δηλαδή της πεποίθησης πως ό,τι έγινε, αναπόφευκτα θα συμβεί ξανά. Βέβαια, αυτό που υποδηλώνεται, δεν είναι ότι άλλος ένας φόνος ανήλικου από ομάδα παιδιών θα λάβει χώρα, αλλά ότι η βία των νέων, η παραβατική συμπεριφορά και το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού θα αποτελέσουν φαινόμενα που θα απασχολήσουν εντονότατα την ελληνική κοινωνία στο μέλλον. [«Συνεπώς θα πρέπει να αναμένουμε ότι, συντόμως, η βία των νέων θα αποτελέσει και κορυφαίο ελληνικό πρόβλημα (Εστία, 19/6/2006), «Και η καμπάνα δεν χτυπάει μονάχα στη Βέροια» (Καθημερινή, 6/6/2006)].

Οι προβλέψεις αυτές λειτουργούν εν μέρει ως ένα είδος προφητείας, αλλά όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Cohen, αντίθετα με τις περιπτώσεις των φυσικών καταστροφών όπου η απουσία προβλέψεων μπορεί να αποβεί καταστροφική, στα κοινωνικά φαινόμενα όπως η αποκλίνουσα συμπεριφορά, είναι ακριβώς η ύπαρξη προβλέψεων που μπορεί να φέρει την «καταστροφή». ⁵⁷ [«Πού θα πάει η ιστορία; ...Θα πάει, όταν θα τελειώσει και τούτος ο «θρήνος», εκεί όπου πήγαν τόσα και τόσα άλλα φρικτά και απαίσια πράγματα που κατά καιρούς τάραξαν για λίγο την κοινωνία μας, τη διεστραμμένη «ελληνική ιδιαιτερότητά» μας.» (Καθημερινή, 11/6/2006). «Ως κοινωνία είμαστε «χαλασμένη» -τα σημάδια καθημερινά, η επιδείνωση ραγδαία και πολυεπίπεδη» (Καθημερινή, 10/6/2006)]. Τα δημοσιεύματα λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνεται η εντύπωση πως η αποκλίνουσα συμπεριφορά που έλαβε χώρα, έχει όλες τις προϋποθέσεις να επαναληφθεί στο μέλλον, δεδομένου ότι οι συνθήκες για την παραγωγή της παραμένουν σταθερές και δεν αντιμετωπίζονται και ως εκ τούτου είναι δυνατόν οι αρνητικές συνέπειες από μία τέτοια δράση να ξανακάνουν την εμφάνισή τους. [«Πρέπει να αναρωτηθεί κανείς πώς θα συμπεριφερθούν τα παιδιά που μεγαλώνουν σε διαλυμένες οικογένειες, ή χωρίς το γονιό, αλλά με τη γιαγιά και τον παππού... Πώς θα μεγαλώσουν σε ένα περιβάλλον, όπου είναι ψυχικά εγκαταλειμμένα, με την τηλεόραση να κυριαρχεί στη δημιουργία προτύπων.» (Ελευθεροτυπία, 5/6/2006)]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, με την παρουσίαση δυσμενών προβλέψεων για το μέλλον σε σημαντικό αριθμό άρθρων

---

⁵⁷ S. Cohen, ό.π., σελ. 38-39.

όλων των υπό εξέταση εφημερίδων, γίνεται αντιληπτό πως αυτό που τελικά επιτυγχάνεται, είναι η καλλιέργεια κλίματος ανησυχίας στο κοινωνικό σύνολο, καθώς και αβεβαιότητας για μία κατάσταση που έχει κάνει ήδη την εμφάνισή της και όλα δείχνουν ότι θα ξαναπαρουσιαστεί μελλοντικά. [«Και δυστυχώς όλα δείχνουν ότι το φαινόμενο του bullying αρχίζει να δηλητηριάζει και τα ελληνικά σχολεία» (Καθημερινή, 6/6/2006)].

Χαρακτηριστικά στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε πως η ΕΣΤΙΑ, μία συντηρητική εφημερίδα της οποίας το αναγνωστικό κοινό αποτελείται κυρίως από άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, προτείνει την επιστροφή στο σύστημα των παραδοσιακών αξιών, ο ενστερνισμός των οποίων είναι σε θέση, σύμφωνα με τους συντάκτες της, να επιλύσει το πρόβλημα. [«Εισερχόμαστε, λοιπόν, σε νέες εποχές, κατά τις οποίες αναθεωρούνται όλες οι παλαιές αξίες και όλες οι παλιές αξιολογήσεις των μαθητών. Σήμερα επικρατεί ο νόμος των κακών μαθητών, που κυριαρχούν μέσα και έξω από το σχολείο. Όποιος δεν συμμορφώνεται, κινδυνεύει να πληρώσει ακριβά την καλή του διαγωγή και τις καλές του επιδόσεις. Με την εξέλιξη αυτή στο χώρο της Παιδείας, μπορεί να θεσπιστούν και βραβεία για τον πιο κακό το μαθητή...» (Εστία, 28/6/2006)].

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί πως η συμπεριφορά των δραστών παρουσιάζεται εκ των υστέρων με τέτοιο τρόπο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ώστε να συνεπάγεται πως μία τέτοια κατάληξη, ήταν αναμενόμενη. [«Οι δράστες είχαν από καιρό δείξει δείγματα των προθέσεών τους. Μπορούμε λοιπόν με βεβαιότητα να πούμε ότι είχε διαμορφωθεί μια προεγκληματική κατάσταση» (Καθημερινή, 4/6/2006)]

Αυτό που συνάγεται ως συμπέρασμα από τα παραπάνω, είναι πως οι προβλέψεις που διατυπώνονται, συχνά αποτελούν μέρος της ευρύτερης τάσης κατά την οποία η αντίφαση μεταξύ των προσδοκιών και της πραγματικότητας επιλύεται με την έμφαση σε στοιχεία που πιστοποιούν τις προσδοκίες, υποσκελίζοντας αυτά που δεν συμφωνούν με τις τελευταίες.⁵⁸ [«Η ανατριχιαστική παγκόσμια πραγματικότητα ότι τουλάχιστον 2.000 παιδιά εξαφανίζονται καθημερινά σε ολόκληρο τον κόσμο....δυστυχώς αγγίζει και την ελληνική κοινωνία» (Εθνος, 4/6/2006)]. Αν και στη χώρα μας σε σχέση με την παγκόσμια κατάσταση τα ποσοστά δεν είναι τόσο διογκωμένα, το φαινόμενο παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται ο

---

⁵⁸ S. Cohen, ό.π., σελ. 39-40.

υπερτονισμός του και η εξομοίωση με την ανησυχητική κατάσταση που επικρατεί διεθνώς.

iii) ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΥΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ο ρατσιστικός λόγος στο πληροφοριακό επίπεδο, που ορίζεται ως ο λόγος των μέσων πληροφόρησης ο οποίος περιλαμβάνει ρατσιστικές προκαταλήψεις, γνώμες ή στάσεις ⁵⁹, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ενυπάρχει σε δύο μορφές στο περιεχόμενο των δημοσιευμάτων που εξετάζονται και αφορούν τη δολοφονία του Άλεξ Μεσχισβίλι από ομάδα συνομηλίκων του. Από τη μία πλευρά έχουμε το προφανές περιεχόμενο ρατσιστικού λόγου των δημοσιευμάτων [«Ήλθε κατόπιν η εισβολή από το Βορρά. Και η Ελλάδα «στα καλά καθούμενα» εξαλβανοποιήθηκε. Μεταφέρθηκαν από εκεί τα πιο άγρια ήθη. Και δεν εκόμισαν μαζί τους ούτε ίχνος πολιτισμού... Αλλά όταν το 30% των κατοίκων μίας χώρας κατακλύζεται από αλλοδαπούς, τότε η χώρα αυτή βρίσκεται χωρίς συζήτηση «υπό κατάληψιν» και «κατοχήν». Και ακόμη υπό «κύησιν» μειονοτικού» (Εστία, 8/6/2006)] και από την άλλη τα δημοσιεύματα εκείνα όπου οι ρατσιστικές αξιολογήσεις δεν δηλώνονται ρητά, υπαινίσσονται και υποκρύπτονται [«Υπάρχουν και οι απέναντι, αυτοί που δεν ενσωματώθηκαν, Έλληνες και μετανάστες, όπως και σε κάθε άλλη κοινωνία.» (Εθνος, 11/6/2006)] κατηγορία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και σημαντική προς εξέταση, δεδομένου ότι αντανακλά μία μορφή ρατσισμού μη πρόδηλη, έμμεση και κατά συνέπεια περισσότερο δύσκολο να γίνει αντιληπτή, να επεξεργαστεί και τελικά να κριθεί εάν θα γίνει δεκτή ή θα απορριφθεί από το δέκτη.

Μπορούμε δε να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία της μορφής αυτού του ρατσισμού, εάν αναλογιστούμε ότι ο ρατσισμός της πρώτης περίπτωσης είναι σαφής, ιστορικά ξεπερασμένος και αποδεκτός από περιορισμένο κοινό, γεγονός που τον καθιστά εύκολα αντικείμενο κριτικής με περιορισμένες δυνατότητες επιρροής, σε αντιδιαστολή με το ρατσισμό της δεύτερης μορφής που δεν δηλώνεται ευθαρσώς, αλλά αντανακλά αρνητικά στερεότυπα για συγκεκριμένες κατηγορίες συμπολιτών μας [«Ακόμη και στην περίπτωση που είναι πράγματι θύτες τα 5 παιδιά, την ίδια στιγμή είναι και θύματα, είναι παιδιά ενός κατώτατου Θεού...(Αδέσμευτος Τύπος, 7/6/2006)]. Ο προπαγανδιστικός λόγος που χρησιμοποιείται, ο οποίος συνδυάζει το ρεαλισμό της περιγραφής, την υποκειμενική αξιολόγηση του γεγονότος και την έντονη συναισθηματική φόρτιση, στόχο έχει να επηρεάσει τις πεποιθήσεις του κοινού

---

⁵⁹ X. Ανθόπουλος, Πληροφόρηση και ρατσισμός σε «Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία, Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων», Αθήνα, 1998, σελ. 159.

σε ζητήματα που θεωρούνται σημαντικά και να τις υπαγάγει σε ορισμένες από τις επικρατούσες αντιλήψεις.⁶⁰ [«Αν στην ομάδα παιδιών που φέρεται ότι σκότωσε τον Μεσχιβίλι δεν συμπεριλαμβάνονταν και δυο Ελληνόπουλα, αν το κακό ήταν έργο των δυο μικρών Αλβανών και του Ρουμάνου, τότε πάλι θα ξορκιζόταν η πράξη στο υποσυνείδητο. Θα έφταιγαν οι κακοί, οι ανένταχτοι, οι ξένοι.» (Καθημερινή, 6/6/2006)].

Επιπλέον, θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονιστεί πως συχνά γίνεται διάκριση ανάμεσα στο θεωρητικό ρατσισμό, το ρατσισμό που εκδηλώνεται με λόγια και τον πρακτικό ρατσισμό, δηλαδή στη χρήση φυσικής βίας, με την αναφορά πως τα άτομα που είναι ρατσιστές στα λόγια δεν σημαίνει πως θα προβούν και τα ίδια ή θα επικροτήσουν τη ρατσιστική βία. Ο διαχωρισμός αυτός, όπως επισημαίνει και η Colette Guillaumin, είναι παραπλανητικός, δεδομένου ότι οι δύο αυτές συμπεριφορές αποτελούν όψεις του ίδιου νομίσματος, που δεν είναι άλλο από το ρατσισμό. Έτσι, ακόμα και αν ο τελευταίος εκδηλώνεται μόνο λεκτικά, είναι εν δυνάμει απειλή, αφού υπαινίσσεται την ύπαρξη «κατώτερων» κοινωνικών ομάδων ή ατόμων, που θα μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να αποτελέσουν αντικείμενο διακρίσεων, κοινωνικού αποκλεισμού και ρατσιστικής βίας.⁶¹ Ο παραπάνω ισχυρισμός στην περίπτωση του Άλεξ που εξετάζουμε, παρατηρούμε πως περίτρανα έκανε την εμφάνισή του, δεδομένου ότι οι ανήλικοι δράστες που εμπλέκονται στη δολοφονία του 11χρονου γεωργιανής καταγωγής, δεν αρκέστηκαν στον λεκτικό εκφοβισμό, αλλά προχώρησαν και σε πράξεις, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είχαν ως αποτέλεσμα το έγκλημα.

Ενδιαφέρον δε είναι και το στοιχείο της αναφοράς στα πρόσωπα των δραστών με βάση σχεδόν εξ ολοκλήρου την εθνική τους ταυτότητα, μέσω, όμως, μίας τεχνικής στην οποία διαχωρίζεται το «εμείς» από το «οι άλλοι», «οι ξένοι». Βέβαια, πολλοί θα ισχυριστούν ότι από τη στιγμή που οι δράστες του εγκλήματος είναι ανήλικοι, είναι φυσικό η αναφορά σε αυτούς να μην μπορεί να γίνει με βάση τα ονόματά τους, δεδομένου ότι πρέπει να γίνεται σεβαστή η κατοχυρωμένη με διεθνείς συμβάσεις προστασία των ανηλίκων, όπως υπαγορεύει ο Κώδικας Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων-μελών της Ε.Σ.Η.Ε.Α⁶². Στο σημείο αυτό, όμως, θα μπορούσε κανείς να αντιπροβάλλει το επιχείρημα πως θα ήταν εφικτό η

---

⁶⁰ Ζ. Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 107 & σελ. 116.

⁶¹ Ζ. Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 46.

⁶² Γ. Κική, Κώδικες Επαγγελματικής Δεοντολογίας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 13.

αναφορά να γίνεται, για παράδειγμα, με βάση την ηλικία του κάθε δράστη, όπου χρειάζεται βεβαίως να γίνει αναφορά, γιατί παρατηρούμε πως τις περισσότερες φορές η επίκληση της εθνικής ταυτότητας πραγματοποιείται απλά και μόνο ως επιβεβαίωση της γενικότερης ρατσιστικής προκατάληψης. Οι δύο ανήλικοι Αλβανοί εν προκειμένω, ή ο συνομήλικός τους Ρουμάνος, μαζί βέβαια και με τα δύο Ελληνόπουλα που εμπλέκονται στην υπόθεση, γίνονται σύμβολο, χειροπιαστή μορφή του εγκληματία και το χειρότερο σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πως ακόμα και αν διαλυθούν οι προκαταλήψεις, διατηρείται η γνώμη πως συγκεκριμένα χαρακτηριστικά διαμορφώνουν την προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου και άρα, προκαταβολικά, και τον τρόπο μεταχείρισής του.⁶³ [«Ξέρουμε όμως ότι τα δύο Ελληνόπουλα και το Ρουμανόπουλο είναι παιδιά διαλυμένων οικογενειών και μαζί με τους δύο συνομήλικους και συνεργούς τους από την Αλβανία, ήταν το φόβητρο της γειτονιάς...» (Καθημερινή, 6/6/2006)].

Δείγμα πολιτιστικής απόρριψης αποτελεί και η συνήθεια των Ελλήνων να αποδίδουν ελληνικά ονόματα στους αλλοδαπούς, μία πρακτική που τελικά και οι τελευταίοι αποδέχονται και πολλές φορές μάλιστα επιθυμούν να προχωρήσουν και οι ίδιοι στη νομιμοποίησή της, προκειμένου να γίνονται αποδεκτοί από τους ντόπιους, αν και στην ουσία αναγκάζονται καθημερινά να διαπραγματεύονται την ανθρώπινη υπόστασή τους.⁶⁴ [«Η ρωσική καταγωγή ήταν για τον εντεκάχρονο ένα πρόβλημα στην καθημερινή ζωή του, καθώς όπως έλεγε στους γονείς του δεν ήταν λίγες οι φορές που άκουγε να τον αποκαλούν «ρωσάκι». Μάλιστα, σύμφωνα με πληροφορίες, οι γονείς του είχαν δρομολογήσει τη διαδικασία για την αλλαγή του επωνύμου του στο ελληνικό». (Καθημερινή, 4/6/2006)].

Επιπλέον, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει και η Φωτεινή Τσαλικογλου, Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, σε συνέντευξή της στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» στις 5 Ιουνίου του 2006, το γεγονός πως στην υπόθεση δολοφονίας του Άλεξ εμπλέκονται και αλλοδαποί, δεν αναιρεί το ρατσιστικό χαρακτηρισμό του εγκλήματος, δεδομένου ότι τα παιδιά αυτά έχουν υποστεί τόση βία στο οικογενειακό τους περιβάλλον, που είναι εύκολο μέσω ενός μηχανισμού αντιστροφής του ρόλου, να την ασκήσουν με τη σειρά τους σε ένα

---

⁶³ Νέοι, Βία και Ρατσισμός- Η «εικόνα» από τα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια», Αθήνα, 2004, σελ. 119-120.

⁶⁴ Ζ. Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 305.

ευάλωτο θύμα. Τη βία που δέχονται, τη βγάζουν κάποια στιγμή προς τα έξω, την επιστρέφουν. Τη διοχετεύουν είτε στους άλλους είτε στον ίδιο τον εαυτό.⁶⁵ [«Ο παππούς πάντως υποστηρίζει ότι τα εγγόνια του δεν είναι κακά παιδιά, αλλά απλώς ζωηρά και στο παρελθόν και τα ίδια είχαν δεχθεί επιθέσεις από συνομηλίκους τους» (Καθημερινή, 7/6/2006)].

Επίσης, η μη ανοχή στη διαφορετικότητα δεν αφορά μόνο την εθνική προέλευση, αλλά και το γεγονός πως ο Άλεξ συγκέντρωνε στοιχεία στην προσωπικότητα του, ικανά να προκαλέσουν, δεδομένου ότι στοιχειοθετούσαν αποκλίνουσες από την πλειονότητα προτιμήσεις. [«Φαίνεται, όμως, πως ο ρατσισμός δεν ήταν «εθνικός», αλλά πήγαζε από τη διαφορετικότητα του Άλεξ- ένα παιδί με χαρίσματα και δεξιότητες που το ξεχώριζαν από τα άλλα, ζωγράφιζε και έπαιζε πιάνο, ευγενικό και ευαίσθητο, δίχως «μαγκιά», που πάσχιζε να ομογενοποιηθεί με το δικό του τρόπο σε μία κοινωνία μαθημένη έτσι κι αλλιώς να «ξεχωρίζει» ανθρώπους και συμπεριφορές. (Καθημερινή, 6/6/2006)]

Ωστόσο θα πρέπει να τονιστεί πως η κοινωνική και ατομική στάση απέναντι στο έγκλημα και σε αυτούς που θεωρούνται θύματα ή δράστες, επηρεάζεται από απόψεις, προκαταλήψεις και στερεότυπα, που μεταδίδονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία λειτουργώντας με συγκεκριμένο τρόπο, δεν βοηθούν να καταλάβει κανείς τις βαθύτερες αιτίες της εγκληματικότητας και επικεντρώνονται στα προφανή σημεία του θέματος, αποδίδοντας σε αυτά τις ευθύνες. [«Ξενοφοβία και συμμορίες φαίνεται να αποτελούν τις σημαντικότερες αιτίες των σκληρών επεισοδίων μεταξύ μαθητών» (Εθνος, 4/6/2006)].

Ταυτόχρονα, μια σημαντικότερη συνέπεια του «φόβου του εγκλήματος», όπως τονίζει η Χριστίνα Ζαραφονίτου, ο οποίος ορίζεται ως το συλλογικό άγχος, το οποίο εκδηλώνεται είτε σε ατομικό επίπεδο με το φόβο πιθανής θυματοποίησης των ίδιων των ατόμων ή κοντινών τους προσώπων [«Δεν φοβούνται ότι τα παιδιά τους είναι εκτεθειμένα σε κινδύνους; Μπορούν να κοιμούνται ήσυχοι ότι θα γυρίσουν σώα από το σχολείο τους;» (Εστία, 5/6/2006)], είτε σε συλλογικό, με την αίσθηση έλλειψης δημόσιας ασφάλειας [«Αυτό που έχει συμβεί στη πόλη μας, θα μπορούσε να συμβεί σε οποιαδήποτε άλλη πόλη (Αδέσμευτος Τύπος, 6/6/2006)], ο οποίος ενδυναμώνεται από τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επιλέγουν να προβάλλουν τα εγκλήματα, είναι το γεγονός πως οξύνονται οι συγκρούσεις μεταξύ

---

⁶⁵ «Από πάμφτωχες οικογένειες οι φερόμενοι ως δράστες», *Ελευθεροτυπία* (5/6/2006, σελ. 19)

των πολιτών και ενισχύονται στιγματιστικά στερεότυπα (ρατσισμός, ξενοφοβία), τα οποία οδηγούν στην περιθωριοποίηση ολόκληρων ομάδων του πληθυσμού. Οι μετανάστες αντιμετωπίζονται με δυσπιστία και καχυποψία από το κοινωνικό σώμα, ενώ τα άτομα προβαίνουν σε αδικαιολόγητες πολλές φορές αντιδράσεις, με αποτέλεσμα να οξύνεται το συγκρουσιακό πλαίσιο των κοινωνικών επαφών, καταφέροντας πλήγμα στη δομή και λειτουργία των κοινωνικών θεσμών και αξιών.⁶⁶ [«Απέναντί τους αναπτύξαμε έναν υπερφίαλο ναρκισσιστικό λόγο (νιώθουμε σπουδαίοι που είμαστε Έλληνες), που προκάλεσε, από την άλλη μεριά, έναν αρνητικό ναρκισσισμό. Ενώ οι περισσότεροι μετανάστες, μικροί και ενήλικες, μπαίνουν σε ένα μοντέλο υγιούς ναρκισσισμού, προκειμένου να αποδείξουν, με κόπο και εργασία, ότι ανήκουν και αυτοί σε μία φυλή που αξίζει το σεβασμό, μερικά παιδιά αδυνατούν να μπουν σε αυτή τη διαδικασία. Θα αναπτύξουν μαύρο ναρκισσισμό, επιβεβαιώνοντας την εικόνα που τους αποδίδεται (κλέφτες, αλήτες κ.λ.π.). Θα το κάνουν, διαλύοντας την ωραία εικόνα που έχουν τα άλλα παιδιά για τον εαυτό τους, είτε π.χ. με τραυματισμό (κακοποίηση της εξωτερικής εικόνας) είτε π.χ. με βιασμό (τσαλάκωμα της εσωτερικής ψυχολογικής εικόνας) (Καθημερινή, 11/6/2006)].

---

⁶⁶ X. Ζαραφωνίτου, ό. π., σελ. 313 & σελ. 3.

2.3.4 ΑΤΟΜΑ ΕΧΟΝΤΑ ΚΥΡΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΣΟΥΝ ΤΙΣ ΗΘΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό, ένας ηθικός πανικός μπορεί να ευδοκιμήσει ευκολότερα σε περιόδους όπου μία κοινωνία μετέρχεται φάσεις αλλαγών και διαμόρφωσης νέων καταστάσεων, περιόδους κατά τις οποίες τα όρια μοιάζουν περισσότερο ρευστά, δυσδιάκριτα και κατά συνέπεια είναι εύκολο να μην γίνονται σεβαστά και να καταπατούνται. Την εξέλιξη μιας τέτοιας περιόδου μπορεί να θεωρηθεί ότι μετέρχεται και η χώρα μας, η οποία από το 1989 και μετά δέχτηκε τη μαζική είσοδο οικονομικών και πολιτικών προσφύγων και μετατράπηκε από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών, γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους ξένους, οι οποίοι εισερχόμενοι στην ελληνική επικράτεια, αναμενόμενο ήταν να φέρουν μαζί τους την κουλτούρα, τις συνήθειες και τις παραδόσεις τους.⁶⁷ Έτσι, αν και στη χώρα μας κατά τις προηγούμενες δεκαετίες δεν υπήρξαν σοβαρές φυλετικές εντάσεις και ρατσιστικές εκρήξεις, παρά την ύπαρξη μιας λανθάνουσας ξеноφοβίας απέναντι για παράδειγμα στους Αθίγγανους, την κοινότητα των Αφρικανών και των Φιλιππινέζων που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα, μετά το 1989, με τη έλευση δεκάδων χιλιάδων λαθρομεταναστών, κυρίως Αλβανών υπηκόων, παρατηρείται με βάση σχετικές δημοσκοπήσεις, ότι η Ελλάδα σήμερα καταλαμβάνει μία από τις πρώτες θέσεις μεταξύ των λαών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την ξеноφοβική στάση και την αντίστοιχη αντίληψη και συμπεριφορά.⁶⁸ Γίνεται, λοιπόν, δεκτό από τα παραπάνω πως η ελληνική κοινωνία βρίσκεται σε μία φάση αλλαγών κατά την οποία προσπαθεί να απορροφήσει τόσο πρακτικά όσο και στη συλλογική της συνείδηση τα κύματα των μεταναστών που έχουν κάνει την εμφάνισή τους.

Από τη στιγμή που γίνεται παραδεκτή η διαμόρφωση μίας τέτοιας ασταθούς κατάστασης και εφόσον στην περίπτωση της δολοφονίας του Άλεξ Μεσχισβίλι οι παραδοσιακοί θεσμοί και πιο συγκεκριμένα η οικογένεια, το σχολείο και η Εκκλησία, φαίνεται να αποδυναμώνονται σε σχέση με το παρελθόν, το σύστημα των ηθικών αξιών μοιάζει να πλήττεται από ξένα στοιχεία και η επίσημη πολιτεία εμφανίζεται αδύναμη να αντιμετωπίσει την κατάσταση, άτομα-εκπρόσωποι των υφιστάμενων

---

⁶⁷ Ζ. Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 304.

⁶⁸ Β. Καρύδης, ό.π., σελ. 118-121.

θεσμών που κατέχουν κύρος, εξουσία και αναγνωρισιμότητα, αναλαμβάνουν δράση κάνοντας χρήση της επιρροής που διαθέτουν στο κοινωνικό σύνολο, προκειμένου να εμφανιστούν ως υπερασπιστές των παραδοσιακών αξιών και με αυτό τον τρόπο να εδραιώσουν την παρουσία και την αποτελεσματικότητα του έργου τόσο των ίδιων όσο των φορέων που εκπροσωπούν. Η έκφραση δε γνώμης από κάποιον ή κάποιους που λόγω της θέσης και τους κύρους τους μπορούν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού, μετατρέπεται σε σπουδαίο γεγονός, που δίνει αφορμή για τη διατύπωση νέων απόψεων, κρίσεων, σχολιασμών και παρατηρήσεων, κάτι που δεν θα συνέβαινε βέβαια εάν δεν υπήρχε η προβολή του θέματος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.⁶⁹

Ειδικότερα, στην περίπτωση του Άλεξ, παρατηρούμε πως η Εκκλησία προχώρησε σε δηλώσεις, καταδικάζοντας την πράξη των ανηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χριστόδουλος, όχι μόνο πήρε θέση για το ζήτημα, αλλά και ως εκπρόσωπος του ιερατικού σχήματος, επισκέφτηκε την οικογένεια του 11χρονου, εκφράζοντας τη συμπαράστασή του. [«Ο Χριστόδουλος στο πλευρό της οικογένειας του Άλεξ» (Ελευθεροτυπία, 28/6/2006), αλλά και «Αποτρόπαιο χαρακτήρισε το έγκλημα στη Βέροια ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών κ. Χριστόδουλος, τονίζοντας ταυτόχρονα πως «έχει γεμίσει τις ψυχές μας με αγανάκτηση και απορία. Πρέπει να σκεφτούμε πού πάει αυτός ο τόπος, ποιοι είναι οι υπεύθυνοι, γιατί διαλύονται οι οικογένειες, γιατί οι άνθρωποι δεν σέβονται το λόγο τους και δεν έχουν υπομονή, γιατί αναπτύσσουν τέτοια καταναλωτική μανία. Ο σεβασμός στη ζωή είναι βασική διδασκαλία της Εκκλησίας. Κανένας δεν έχει το δικαίωμα να την αφαιρεί από τον οποιονδήποτε», κατέληξε ο Αρχιεπίσκοπος» (Εθνος, 6/6/2006)].

Στην παραπάνω δήλωση του Αρχιεπισκόπου που παρατίθεται αυτούσια, πέρα από τη διαπίστωση διαφόρων παραμέτρων των ηθικών πανικών (χρήση λεξιλογίου που απευθύνεται στο συναίσθημα, ανησυχία για τη δράση της συγκεκριμένης ομάδας των ανηλίκων, προβληματισμός για τις μελλοντικές εξελίξεις), παρατηρούμε και μία έμμεση απόδοση των βασικών αρχών του χριστιανισμού, δηλαδή το σεβασμό της προσωπικότητας και της ζωής των συνανθρώπων μας, καθώς και την καταδίκη της αφαίρεσής του, αρχές οι οποίες εναρμονίζονται και με τις βασικές προϋποθέσεις για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τάξης. Ας μην παραλείψουμε, βέβαια, να

---

⁶⁹ Ε. Λαμπροπούλου, ό.π., σελ. 42.

αναφέρουμε το γεγονός ότι η οικογένεια του δολοφονηθέντος παιδιού προέρχεται από μία χώρα, τη Γεωργία εν προκειμένω, όπου η επίσημη θρησκεία είναι ο χριστιανισμός, οπότε είναι αναμενόμενο η ελληνική εκκλησία να παρεμβαίνει, θεωρώντας ότι με αυτό τον τρόπο συμπαρίσταται σε ομόθρησκους.

Παράλληλα, φαίνεται να ξενίζει η διάπραξη ενός τέτοιου εγκλήματος στα πλαίσια της χώρας μας, η οποία μοιάζει να κινείται σε νέα, ανησυχητικά πλαίσια, τα οποία δεν έχουν καμία σχέση με το παρελθόν, όπου τέτοια φαινόμενα δεν θα ήταν εφικτό να κάνουν την εμφάνισή τους. [«Πώς είναι δυνατόν, αναρωτήθηκε ο Αρχιεπίσκοπος, μέσα στην Ελλάδα μερικά παιδιά να φτάσουν σε τέτοια σκληρότητα, αγριότητα και κακότητα, ώστε να οδηγήσουν ένα συνομήλικό τους στο θάνατο; Αυτά είναι γεγονότα, που πρέπει να μας αφυπνίσουν», Έθνος 6/6/2006)]

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, λοιπόν, δίνεται η ευκαιρία όχι μόνο στον Αρχιεπίσκοπο να προβληθεί ως πρόσωπο και ως αξίωμα, αλλά και στην Εκκλησία εν γένει να τονίσει την αποστολή της και να δηλώσει πως είναι πάντα παρούσα και κοντά στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το ποίμνιο της, ευκαιρία εξαιρετικά προσοδοφόρα, εάν αναλογιστεί κανείς πως δεν έχει παρέλθει ικανό χρονικό διάστημα από τα σκάνδαλα που ταλάνισαν τους κόλπους της και αφορούσαν τις δραστηριότητες κληρικών, τα οποία παραμένουν ακόμα νωπά στη μνήμη της ελληνικής κοινωνίας.

Κατ' ανάλογο τρόπο και η επίσημη πολιτεία διαμέσου των φορέων της δραστηριοποιήθηκε και έδρεψε την ευκαιρία για να τονίσει τόσο τη διαρκή και δραστήρια παρουσία της, όσο και για να μετριάσει τις αρνητικές εντυπώσεις που είχαν σχηματιστεί και που αφορούσαν την αδυναμία της να προβλέψει το πρόβλημα, αλλά και να το επιλύσει μόλις έκανε την εμφάνισή του. [«Ο Δήμαρχος Αθηναίων κ. Θ. Μπεχράκης τόνισε ότι ο Δήμος Αθηναίων θα συνεχίσει να είναι αρωγός στην προσπάθεια αυτή, αλλά και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις, διότι, όπως είπε: «έχουμε υποχρέωση πάντα να δείχνουμε την κοινωνική μας ευαισθησία εμπράκτως». (Εστία, 16/6/2006), «Συγκλονισμένη δήλωσε χθες η Υπερνομάρχης Αθηνών Φώφη Γεννηματά, η οποία είχε συνάντηση με την κα Γιαννάκου και τόνισε: «Είμαι μάνα και εγώ. Είμαστε όλοι συγκλονισμένοι και ελπίζουμε μέχρι την τελευταία στιγμή. Εάν εμείς οι μεγάλοι δεν μπορούμε να δεχτούμε τη διαφορετικότητα, θα πρέπει να αφήσουμε τα παιδιά να φτιάξουν μία καλύτερη κοινωνία» (Έθνος 6/6/2006)]

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί στο σημείο αυτό και ο ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, οι οποίες αποτελούνται από ενεργά μέλη, που

δραστηριοποιούνται με μη κερδοσκοπικούς σκοπούς και ασχολούνται με τα μείζονα προβλήματα της κοινωνίας και της δημοκρατίας, τα οποία απασχολούν –ή κατά τη γνώμη τους θα έπρεπε να απασχολούν- τις κυβερνήσεις.⁷⁰

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση «Το Χαμόγελο του Παιδιού» που δραστηριοποιείται ενεργά στη χώρα μας για θέματα που σχετίζονται με τα παιδιά [«Η φωτογραφία του Άλεξ...βρισκόταν από τον περασμένο Φεβρουάριο σε όλους τους σταθμούς του μετρό, των υπεραστικών λεωφορείων, στα λιμάνια και στα αεροδρόμια της χώρας μαζί με άλλες εξαφανισμένων παιδιών (Το Βήμα, 4/6/2006)] και απολαμβάνει της εκτίμησης της πλειοψηφίας των πολιτών [«Δίπλα στα παιδιά που έχουν ανάγκη βρίσκεται τα τελευταία 10 χρόνια «Το Χαμόγελο του Παιδιού», ένας εθελοντικός σύλλογος, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα» (Ελευθεροτυπία, 5/6/2006)], έκανε έντονη την παρουσία της στην υπόθεση της δολοφονίας του 11χρονου, δίνοντας την εικόνα πως για μία ακόμη φορά παρακολουθεί τις εξελίξεις και δραστηριοποιείται μαζί με τους επίσημους φορείς για την επίλυση καταστάσεων. [«Ο χαμός του 11χρονου Άλεξ, τον οποίο αναζητούσε εδώ και τέσσερις μήνες το «Χαμόγελο του Παιδιού», γίνεται τραγικότερος από τη συμμετοχή ανηλίκων συμμαθητών του», λέει η Χρυσούλα Μαυράκη, ψυχοπαιδαγωγική σύμβουλος του Συλλόγου «το Χαμόγελο του Παιδιού» και συνεχίζει: «Αυτό βάζει μία νέα διάσταση στη βία των ανηλίκων, ιδίως στα σχολεία. Γι' αυτό λοιπόν πρέπει να αναζητούμε τις ευθύνες της κοινωνίας μας και των θεσμών μας. Δεν διδάξαμε στα παιδιά να λύνουν τα προβλήματά τους χωρίς βία και να σέβονται την προσωπικότητα του άλλου, ανεξάρτητα από την καταγωγή, την κοινωνική θέση ή τις ιδιαίτερες ικανότητες». (Εθνος, 4/6/2006)].

---

⁷⁰ Μ. Σταθόπουλος, Ο ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων στην Ελλάδα, σε «Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία, Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων, Αθήνα, 1998, σελ. 191-192.

2.3.5 ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΓΝΩΜΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΠΑΝΙΚΟΥ

Στις περιπτώσεις εμφάνισης ενός ηθικού πανικού, η απειλή η οποία προκύπτει για την κοινωνική τάξη και συνοχή, προσελκύει το ενδιαφέρον ατόμων και οργανώσεων, που αναλαμβάνουν δράση για να τον αντιμετωπίσουν, διατυπώνοντας σε πρώτο στάδιο γνώμες και προτάσεις για την επίλυσή του. Ο Cohen δε αναφέρει χαρακτηριστικά πως «τα «ηθικά φράγματα» της κοινωνίας διαχειρίζονται σε στιγμές ηθικού πανικού από εκδότες, επισκόπους, πολιτικούς και άλλους ορθά σκεπτόμενους ανθρώπους, οι οποίοι δίνουν συγκεκριμένους προσανατολισμούς και εξηγήσεις και σκιαγραφούν τους αποκλίνοντες.⁷¹ Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η διατύπωση γνώμης και η χρήση της ως είδηση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αφενός δίνει έμφαση στο γεγονός, το οποίο παραμένει θέμα δημοσιότητας και αφετέρου ενδυναμώνει την αξία της πηγής της είδησης με επανειλημμένες αναφορές στη γνώμη των ειδικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, πραγματικά γεγονότα και γνώμες αναμειγνύονται διαρκώς και κανείς στη διάρκεια της εξέλιξης του θέματος δεν είναι σε θέση να εντοπίσει την προέλευση της πληροφορίας.⁷²

Από τη στιγμή, λοιπόν, που στην περίπτωση της δολοφονίας του Άλεξ ένας ηθικός πανικός που σχετίζεται με την παιδική εγκληματικότητα και πιο συγκεκριμένα με την αποκλίνουσα συμπεριφορά κυρίως ανήλικων αλλοδαπών δραστών έχει κάνει την εμφάνισή του, έχει προκληθεί ανησυχία και προβληματισμός, καθώς και συναίνεση για την ύπαρξη απειλής, κάποια άτομα με γνώση του αντικειμένου [«Σύμφωνα με την κ. Αρτινοπούλου» -αναπληρώτρια καθηγήτρια Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο- πρέπει να δούμε σοβαρά το ζήτημα των πολικών πρόληψης της βίας στα σχολεία». (Καθημερινή, 4/6/2006), «Παιδοψυχίατροι και ψυχολόγοι παίρνουν τη σκυτάλη στις έρευνες για το τι πραγματικά συνέβη στον 11χρονο Άλεξ Μεσχισβίλι. (Εθνος, 22/6/2006)] και οργανώσεις [«Όπως επισημαίνει «το Χαμόγελο του Παιδιού», οι εξαφανίσεις ανηλικών αποτελούν σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο που δεν εξηγείται μόνο μονοδιάστατα, αλλά έχει τις ρίζες του σε λόγους οικογενειακούς, οικονομικούς, ερωτικούς, λόγους αναζήτησης καλύτερων συνθηκών

---

⁷¹ C. Critcher, ό.π., σελ. 17

⁷² E. Λαμπροπούλου, ό.π., σελ. 42

ζωής, ψυχολογικά προβλήματα, ροπή στον «άτακτο βίο» και χρήση ναρκωτικών. Οπότε απαιτείται η συστράτευση όλων των συναρμόδιων φορέων, αλλά και η ευαισθητοποίηση πολιτείας και πολιτών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά ήδη εν τη γενέσει του» (Εθνος, 4/6/2006)] διατυπώνουν γνώμες σχετικά με τη φύση του προβλήματος και προτείνουν τη λήψη αποτελεσματικών μεθόδων για την επίλυσή του.

Πέρα, όμως, από τη διατύπωση γνώμών και προτάσεων από τους ειδικούς, αναμενόμενο είναι και οι έχοντες την πολιτική εξουσία να εκφέρουν τις απόψεις τους. Έτσι, όσον αφορά την περίπτωση του Άλεξ, η κινητοποίηση τόσο της Κυβέρνησης [«Το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε πως η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών απαιτεί τη συστράτευση όλων, κρατικών και κοινωνικών φορέων, αλλά και πολιτών, ανεξαρτήτως πολιτικής και ιδεολογικής κατεύθυνσης» (Καθημερινή, 7/6/2006)] από την οποία κυρίως οι πολίτες αναμένουν τη λήψη μέτρων, δεδομένης της δυνατότητας της να ασκεί νομοθετικό έργο, όσο και της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, που έχοντας και αυτή τη δυνατότητα παρέμβασης στο νομοθετικό έργο, προτείνει τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων, υπήρξε άμεση και προβλήθηκε έντονα στον Τύπο. [«Πρόταση νόμου για τη στελέχωση των σχολικών μονάδων με ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς θα καταθέσει το ΠΑΣΟΚ. Το ανακοίνωσε χθες στην Κ.Ο. του κόμματος ο Γ. Παπανδρέου με αφορμή την υπόθεση του μικρού Άλεξ στη Βέροια, που ανέδειξε ένα μεγάλο πρόβλημα παραβατικότητας και βίαιης συμπεριφοράς ανηλίκων. Παράλληλα, θα κάνει εκστρατεία σε όλη την Ελλάδα για να ευαισθητοποιήσει το σύνολο της κοινωνίας, τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης, την τηλεόραση για το φαινόμενο του εθισμού των παιδιών στη βία». (Ελευθεροτυπία, 8/6/2006)].

Ειδικότερα, το Υπουργείο Παιδείας, ως ένα από τα πλέον αρμόδια Υπουργεία διαχείρισης της κρίσης, προέβη σε ανακοίνωση των μέτρων που προτίθεται να λάβει, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η εξάπλωση του φαινομένου της παιδικής παραβατικότητας. [«Το Υπουργείο Παιδείας όχι μόνο δεν αδράνησε ως προς την έγκαιρη αντιμετώπιση και πρόληψη φαινομένων σχολικής βίας, αλλά προχωρά με βάση τον προγραμματισμό του στην εκδήλωση και άλλων δράσεων, όπως π.χ. στην έκδοση εκπαιδευτικού υλικού για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στις θεματικές ενότητες ψυχική υγεία, διαπροσωπικές σχέσεις κ.λ.π., αλλά και στη δημιουργία προγραμμάτων ενημέρωσης και διαφώτισης των νέων και των εκπαιδευτικών με στόχο, ει δυνατόν, της πλήρους εξάλειψης των πάσης μορφής φαινομένων της

σχολικής βίας και νεανικής παραβατικότητας» (Εθνος, 6/6/2006)], ενώ και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, κινητοποιούμενη από τις αντιδράσεις που προέκυψαν για το θέμα, προχώρησε σε ανάλογες ενέργειες. [«Ο Δήμος της Αθήνας έχει ήδη προχωρήσει στη δημιουργία ειδικού τμήματος μέσα στον Οργανισμό του, που υπάγεται στη Διεύθυνση Σχολικής Μέριμνας και έχει ως αντικείμενο την παροχή βοήθειας στα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς που αντιμετωπίζουν κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα» (Εθνος, 16/6/2006)].

Βεβαίως και η Εκκλησία που στη χώρα μας διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο, πήρε θέση για το ζήτημα, βρίσκοντας ευνοϊκή συγκυρία για να δραστηριοποιηθεί και να τονίσει την αποστολή και το έργο της. [«Παρέμβαση έκανε και η Εκκλησία της Ελλάδος, κάνοντας λόγο για αυτονόητη συνέπεια της διάχυτης διαφθοράς και προέτρεψε: «Ας λάβουμε τα απαραίτητα μηνύματα, ώστε να προλάβουμε δυσμενέστερες εξελίξεις» (Καθημερινή, 7/6/2006)]

Όπως, όμως, έχει τονιστεί και νωρίτερα, όταν κρίνεται πως οι θεσμοί δεν είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση της κρίσης, τη σκυτάλη λαμβάνουν ομάδες δράσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνται παράλληλα για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος. Πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί πως οι ηθικοί πανικοί δύναται να δημιουργήσουν ομάδες δράσης, οι οποίες σχηματίζονται για να αντιμετωπίσουν τη νέα υπαρκτή απειλή, αφού θεωρούν πως οι υπάρχουσες θεραπείες και μέθοδοι αντιμετώπισης του προβλήματος δεν είναι επαρκείς και αποτελεσματικές. Οι ομάδες δράσης μπορούν να παραλληλιστούν με τη μορφή των κοινωνικών κινημάτων, όπως τα τελευταία εμφανίζονται κατά την πρώτη φάση του σχηματισμού τους, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι εξελίσσονται τελικά σε κοινωνικά κινήματα, ούτε ότι επιζούν μετά τη εξαφάνιση του ηθικού πανικού.⁷³

Και στην περίπτωση του Άλεξ παρατηρούμε το σχηματισμό τέτοιων ομάδων δράσεων, που λειτουργούν επικουρικά και σκοπό έχουν με τη διατύπωση των προτάσεών τους να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της κρίσης. [«Με πρωτοβουλία της Προέδρου της Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, συναντήθηκαν χθες οι εκπρόσωποι δώδεκα κοινωνικών φορέων, Αρχών, μη κυβερνητικών οργανώσεων κ.λ.π. και συγκρότησαν μία άτυπη επιτροπή, που μέχρι το τέλος του φθινοπώρου, ύστερα από αναλυτικές

---

⁷³ E. Goode & N. Ben- Yehuda, ό.π., σελ. 28.

έρευνες του φαινομένου, δεσμεύεται να δώσει προτάσεις στην πολιτεία για την αντιμετώπιση του προβλήματος». (Εθνος, 15/6/2006)].

Βεβαίως, παρά τη διατύπωση γνωμών, την πρόταση λύσεων και διορθωτικών μέτρων, την κινητοποίηση των φορέων της κυβερνητικής εξουσίας, της εκκλησίας και των άλλων παραγόντων, όπως τονίστηκε και στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας, δεν είμαστε σε θέση να εντοπίσουμε ακόμα την κληρονομιά που άφησε ο συγκεκριμένος ηθικός πανικός, δεδομένου ότι ακόμα δεν έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του για να δούμε τελικά εάν θα αφήσει τα χνάρια του τόσο στη νομοθεσία μας, αλλά και γενικά στον τρόπο που η ίδια η ελληνική κοινωνία αντιλαμβάνεται την εαυτό της.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρήθηκε σε πρώτο στάδιο μία αναφορά στο φαινόμενο του ηθικού πανικού, που στα πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών εμφανίζεται ολοένα και με περισσότερο αυξητικούς ρυθμούς, καθώς και στη σύνδεσή του με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία κατέχουν στη διαμόρφωσή του εξέχοντα ρόλο, ενώ στο δεύτερο μέρος της με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου εξετάστηκε με βάση δημοσιεύματα εφημερίδων του αθηναϊκού Τύπου κατά τη διάρκεια του μηνός Ιουνίου του 2006 ο ηθικός πανικός που προκλήθηκε -και ως εκ τούτου ενδυναμώθηκε με τη συνδρομή των παραπάνω δημοσιευμάτων- από τη δολοφονία του 11χρονου Άλεξ Μεσχισβίλι, γεωργιανής καταγωγής, από ομάδα συνομηλίκων του, η οποία παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι συνδεόταν αφενός με τους φόβους για την αυξητική τάση της παιδικής εγκληματικότητας και της παραβατικής συμπεριφοράς που εμφανίζουν οι ανήλικοι στη χώρα μας και αφετέρου με έκφραση ρατσιστικού λόγου και ύπαρξη ρατσιστικών στερεοτύπων.

Ο ηθικός πανικός, ο οποίος βασίζεται στη λαθεμένη και συχνά επικίνδυνη για τα άτομα που εμπλέκονται στα δίχτυα του αντίληψη πως η συμπεριφορά των μελών μίας ομάδας συνιστά πλήγμα για το υφιστάμενο σύστημα των ηθικών αξιών που διέπουν μία συγκεκριμένη κοινωνία σε μία δεδομένη χρονική στιγμή, συνοδεύεται από αντίδραση που χαρακτηρίζεται από υπερβολή, εχθρότητα και προβληματισμό ως προς την ομάδα και τις πράξεις της, ενώ από την πλευρά τους τα άτομα που υφίστανται -ή πολλές φορές θεωρούν ότι υφίστανται- τις συνέπειες ενός ηθικού πανικού, απαιτούν από τους αρμόδιους τη λήψη δραστικών και άμεσων μέτρων για την καταστολή του, με υποδειγματική τιμωρία των ατόμων που θεωρούν ότι είναι υπαίτια για την πρόκλησή του και κατά συνέπεια τα τελευταία τοποθετούνται στο περιθώριο και στιγματίζονται, προκειμένου κατ' αυτόν τον τρόπο μακροπρόθεσμα να διασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή και να επέλθει κοινωνική ισορροπία και γαλήνη, στα πλαίσια της οποίας τα μέλη μίας κοινωνίας αισθάνονται ότι μπορούν να λειτουργήσουν και να δραστηριοποιηθούν με ασφάλεια. Τα συναισθήματα που επικρατούν και διοχετεύονται προς τα μέλη της ομάδας που θεωρείται υπαίτια για την

πρόκληση της κατάστασης, είναι έντονα αρνητικά, ενώ παράλληλα επικρατεί φόβος, ανασφάλεια και προβληματισμός για τις ενδεχόμενες συνέπειες που θα υποστεί το κοινωνικό σώμα τόσο τη στιγμή που λαμβάνει χώρα ο ηθικός πανικός, όσο και μελλοντικά.

Από τη στιγμή που το σύστημα των ηθικών αξιών μίας κοινωνίας θεωρείται ότι πλήττεται από κάποια ομάδα και δεδομένης της ανησυχίας, η οποία με ποικίλους τρόπους και από διάφορες πηγές για συγκεκριμένους λόγους ενδυναμώνεται, η κατάσταση εμφανίζεται εξαιρετικά προσοδοφόρα για άτομα έχοντα κύρος, εξουσία και αναγνωρισιμότητα να δραστηριοποιηθούν, έχοντας σκοπό –όπως πρωταρχικά τονίζεται- να προστατεύσουν τους θεσμούς και την κοινωνία, αλλά επιχειρώντας μακροπρόθεσμα την εξυπηρέτηση συμφερόντων που σχετίζονται άμεσα με τους τομείς τους οποίους εκπροσωπούν. Η κινητοποίηση δε αυτή μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, ενισχύοντας τον κοινωνικό προβληματισμό, αποπροσανατολίζοντας την κοινή γνώμη και εγκαθιδρύοντας στερεότυπα και μηχανισμούς περιθωριοποίησης σε βάρος των ατόμων που εντάσσονται ευρύτερα στην κατηγορία η οποία έχει προκαλέσει τον ηθικό πανικό. Ένας ηθικός πανικός ανάλογα με τους τομείς με τους οποίους σχετίζεται, ενδέχεται να απασχολήσει το μεγαλύτερο ή επιμέρους τμήματα της κοινωνίας για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και μακροπρόθεσμα να αφήσει την κληρονομιά του, ακόμα και σε νομοθετικό επίπεδο.

Ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη διαμόρφωση, επικέντρωση και επέκταση του φαινομένου του ηθικού πανικού εμφανίζεται καταλυτικός, αφού τα μέσα ενημέρωσης στις μέρες μας είναι εκείνα τα οποία διαθέτουν την αποκλειστική δυνατότητα της πληροφόρησης της κοινής γνώμης και κατά συνέπεια ο τρόπος που θα επιλέξουν να παρουσιάσουν ένα θέμα, οι μέθοδοι οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν και τα μηνύματα τα οποία θα δηλωθούν άμεσα ή έμμεσα, είναι καθοριστικά για το πώς τελικά το θέμα αυτό θα εντυπωθεί, θα επεξεργαστεί και τελικά θα λειτουργήσει στη συλλογική συνείδηση. Εξάλλου, ο τρόπος παρουσίασης των παρεκκλιουσών συμπεριφορών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι δυνατόν να ενισχύσει την κοινωνική αντίδραση απέναντι σε αυτούς που τις εμφανίζουν και τελικά να οδηγήσει σε όξυνση των καταστάσεων και των παραμέτρων του ηθικού πανικού.

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι μπορεί τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να συμβάλλουν και πολλές φορές μάλιστα να ευθύνονται για τη δημιουργία και επέκταση ενός ηθικού πανικού, αλλά τόσο αυτά όσο και οι άλλοι

ενδιαφερόμενοι που εμπλέκονται σε έναν ηθικό πανικό, θα πρέπει να λειτουργούν σε κοινωνικές συνθήκες κατάλληλες να επιτρέψουν την αποδοχή του μηνύματος που σχετίζεται με αυτόν και ιδεώδεις συνθήκες για την ανάπτυξη και επικράτηση για ικανό χρονικό διάστημα ηθικών πανικών αποτελούν αυτές κατά τις οποίες τα όρια που θέτει μία κοινωνία ανάμεσα στο επιτρεπτό και στο μη επιτρεπτό, το αποδεκτό και το μη αποδεκτό δεν είναι ξεκάθαρα και σαφή, με αποτέλεσμα να υφίστανται καταπατήσεις του υφιστάμενου πλαισίου των ηθικών κανόνων και να επικρατεί κλίμα ανασφάλειας και προβληματισμού.

Ο κεντρικός ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη διαμόρφωση του ηθικού πανικού γίνεται εύκολα αντιληπτός και στην περίπτωση της δολοφονίας του γεωργιανής καταγωγής Άλεξ Μεσχισβίλι, που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, η οποία διενεργήθηκε στη Βέροια το Φεβρουάριο του 2006, αλλά απασχόλησε εντονότατα την ελληνική κοινή γνώμη πέντε μήνες αργότερα, όταν έπειτα από σχετικές έρευνες αποκαλύφθηκε πως δράστες του εγκλήματος ήταν παιδιά 11-13 ετών, συνομήλικοι του θύματος, στην πλειοψηφία τους αλλοδαπής καταγωγής.

Η υπόθεση που διαδραματίστηκε στην τοπική κοινωνία της Βέροιας αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα περίπτωσης ηθικού πανικού, δεδομένου ότι, όπως παρατηρήθηκε από τα δημοσιεύματα του αθηναϊκού Τύπου που αναλύθηκαν, συγκεντρώνει όλα τα βασικά χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τον τελευταίο. Έτσι, πρώτα απ' όλα παρατηρούμε ότι σημειώθηκε ένας υψηλός βαθμός ανησυχίας και προβληματισμού σε σχέση με τη δράση των ανήλικων που διέπραξαν το έγκλημα, ανησυχία η οποία επεκτάθηκε και επικεντρώθηκε τόσο στην παιδική εγκληματικότητα όσο και στην εγκληματικότητα των αλλοδαπών. Ταυτόχρονα με την έκφραση ανησυχίας, διαπιστώθηκε ακόμα και έκφραση εχθρότητας προς τη συγκεκριμένη ομάδα των δραστών, απέναντι στην οποία χρησιμοποιήθηκε ρατσιστικός λόγος και άμεσα ή έμμεσα λειτούργησαν μηχανισμοί περιθωριοποίησης και στιγματισμού.

Εν συνεχεία, δημόσια συναίνεση υπήρξε ως προς το γεγονός πως η απειλή η οποία έκανε την εμφάνισή της ήταν επικίνδυνη, σοβαρή και έχρηζε άμεσης αντιμετώπισης, προκειμένου παρόμοια φαινόμενα να μην ξανακάνουν την εμφάνισή τους στο μέλλον. Αναγκαίο είναι να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως η δημόσια συναίνεση για την ύπαρξη απειλής εμφανίζεται δυσανάλογη με την πραγματική διάσταση του προβλήματος, δεδομένου ότι ενώ στην ουσία η ελληνική κοινωνία ήρθε αντιμέτωπη με ένα μεμονωμένο περιστατικό παιδικής εγκληματικότητας,

παρατηρήθηκε η τάση να γενικευτεί η υπόθεση και να εμφανιστεί ως μία κατάσταση η οποία, εάν δεν ληφθούν τα αναγκαία μέτρα πρόληψης και καταστολής, είναι δυνατόν να εμφανιστεί μελλοντικά με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα.

Τέλος, η δολοφονία του Άλεξ από ομάδα συνομηλίκων του στην ουσία συνιστά ομογενοποίηση προηγούμενων ηθικών πανικών, οι οποίοι είτε δεν είχαν ξεσπάσει κατά το παρελθόν είτε ήταν πολύ περιορισμένης διάρκειας και έντασης, σε αντίθεση με τον τελευταίο, που σε κατάλληλη χρονική στιγμή αναδύθηκε και ενέπλεξε στα δίχτυα του φόβους και ανασφάλειες που σχετίζονταν τόσο με την εγκληματικότητα και την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων όσο και με την εγκληματικότητα των αλλοδαπών.

Η ελληνική κοινωνία κατά το παρελθόν σε σπάνιες περιπτώσεις είχε έλθει αντιμέτωπη με περιστατικά παιδικής εγκληματικότητας και από τη στιγμή που η δολοφονία του Άλεξ συγκέντρωνε τα στοιχεία του πρωτόγνωρου, του αιφνιδιασμού, της έκπληξης, του δράματος, καθώς και της καταπάτησης του συστήματος των ηθικών αξιών, φυσικό ήταν να απασχολήσει εντονότατα τους κόλπους της, διαδικασία στην οποία πρωτεύοντα ρόλο διαδραμάτισαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία στη δολοφονία αυτή βρήκαν εξαιρετικά προσοδοφόρο θέμα για αναγραφή ως πρωτεύον στην ειδησεογραφική τους ατζέντα.

Παράλληλα, η δολοφονία του ανήλικου γεωργιανής καταγωγής αποτέλεσε μία ευκαιρία εκδήλωσης των αισθημάτων ξеноφοβίας και ρατσισμού τα οποία -έστω και σε λανθάνουσα μορφή- συναντώνται στην ελληνική κοινωνία. Είναι γεγονός πως η χώρα μας μετά τη μαζική εισροή των μεταναστών, κυρίως από τις γειτονικές βαλκανικές χώρες, στις αρχές της δεκαετίας του '90, κλήθηκε να ανταποκριθεί σε μία νέα πραγματικότητα και να αφομοιώσει σε επαγγελματικό και κοινωνικό επίπεδο τους αφιχθέντες, πράγμα το οποίο προκάλεσε τριγμό τόσο στα οικονομικά όσο και στα κοινωνικοπολιτισμικά θεμέλια της. Έτσι, από τη χρονική περίοδο της εισόδου των μεταναστών στην Ελλάδα μέχρι και τις μέρες μας παρατηρούμε πως οι τελευταίοι, παρότι πλέον ζουν, εργάζονται και δραστηριοποιούνται ενεργά στον ελλαδικό χώρο, δεν έχουν ενταχθεί ως ισότιμοι πολίτες στη συλλογική συνείδηση και πολλές φορές θεωρούνται οι υπεύθυνοι παράγοντες τόσο για τη δημιουργία ανταγωνισμού με τους αυτόχθονες στα πλαίσια της οικονομικής δραστηριότητας όσο και για την αύξηση των εγκλημάτων, λογικές οι οποίες δεν είναι σε θέση να στηριχθούν με βάση τα επίσημα στοιχεία.

Τέτοιου είδους συλλογιστικές οι οποίες συνοδεύονται με χρησιμοποίηση ρατσιστικού λόγου, παρατηρείται πως σημειώνονται και στα δημοσιεύματα των εφημερίδων που εξετάστηκαν. Μία -σαφώς μικρότερη σε σχέση με την ολότητα- μερίδα αυτών εμφανίζουν εμφανές ρατσιστικό περιεχόμενο, που, όμως, παρουσιάζει το πλεονέκτημα πως ακριβώς λόγω της απροκάλυπτης έκθεσής του μπορεί να γίνει εύκολα αντικείμενο επεξεργασίας και κριτικής, ενώ από την άλλη πλευρά η πλειονότητα των δημοσιευμάτων -γεγονός που είναι και άξιο παρατήρησης- αντανακλούν μία μορφή ρατσισμού περισσότερο συγκεκαλυμμένη, έμμεση και κατά συνέπεια δύσκολο να εντοπιστεί, να επεξεργαστεί και τελικά να αποφασισθεί εάν θα υιοθετηθεί ή θα απορριφθεί από την πλευρά του αναγνωστικού κοινού. Οι ανήλικοι οι οποίοι διέπραξαν το έγκλημα εμφανίζονται με μελανά χρώματα, ως παιδιά που και στο παρελθόν είχαν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά και που τελικά πέρασαν το φράγμα και οδηγήθηκαν από το λεκτικό εκφοβισμό στην εκτέλεση ενός εγκλήματος, ενώ το θύμα εμφανίζεται άκακο και έρμαιο των διαθέσεών τους.

Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε από τον Τύπο μία αντιπαραβολή του θύματος έναντι των δραστών, η οποία εμφανίζει από τη μία πλευρά τους ανήλικους δράστες και τις οικογένειές τους να διαβιώνουν σε ακατάλληλες και προβληματικές συνθήκες, ανίκανες να παράσχουν στα παιδιά τα σωστά πρότυπα διαπαιδαγώγησης και να τους ενσταλάξουν τις βασικές αρχές του συστήματος αξιών της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν, ενώ παράλληλα τα παιδιά αυτά έχουν γίνει αυτόπτες μάρτυρες βίαιων συμπεριφορών, που μοιάζει αναμενόμενο κάποια στιγμή με τη σειρά τους να τη διοχετεύσουν κάπου αλλού. Από τη στιγμή που τα παιδιά αυτά απορρίφθηκαν και με τη σειρά τους απέρριψαν το οικογενειακό τους περιβάλλον, αναγκάστηκαν να βρουν το συμνηφισμό τους μέσα στα πλαίσια της ομάδας των συνομηλίκων τους, όπου η συμμετοχή σε αυτή στάθηκε ικανή να ωθήσει σε παράτολμες δραστηριότητες, από τη στιγμή που οι τελευταίες προσδίδουν στο συμμετέχοντα κύρος, αναγνώριση και την αίσθηση ότι τελικά ανήκει κάπου και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ομάδας. Άλλωστε, οι συγκεκριμένοι ανήλικες, μέχρι να προχωρήσουν οι έρευνες των αστυνομικών αρχών και να οδηγηθούν στα ίχνη τους, έντονα πρέπει να διαισθάνονταν ότι ήταν στενά δεμένοι μεταξύ τους, από τη στιγμή που όλα τα μέλη της ομάδας μοιράζονταν το ίδιο μυστικό, το οποίο έπρεπε να παραμένει κρυφό και να μην αποκαλύπτεται. Στην αντίπερα όχθη τοποθετείται ο 11χρονος Άλεξ και η οικογένειά του, που εμφανίζονται ως πρότυπα μεταναστών, που γρήγορα

αφομοιώθηκαν από τον τοπική κοινωνία και έγιναν αποδεκτοί στους κόλπους της, παρουσιάζοντας χαρακτηριστικά εκ διαμέτρου αντίθετα με αυτά των δραστών.

Όπως, όμως, εν τέλει γίνεται αντιληπτό, η συμμετοχή αλλοδαπών στη διενέργεια του εγκλήματος δεν αναιρεί το ρατσιστικό του χαρακτήρα. Το δολοφονημένο παιδί, το οποίο συγκέντρωνε χαρακτηριστικά στην προσωπικότητά του που το καθιστούσαν διαφορετικό από τους δράστες (καλός και επιμελής μαθητής, με ενδιαφέροντα όπως η μουσική και ο αθλητισμός) αποτέλεσε στόχο για τους δράστες, πιθανότατα λόγω ακριβώς και αυτής της μη ανοχής στη διαφορετικότητά του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστούν και κάποια χαρακτηριστικά που εντοπίστηκαν στη μορφή των δημοσιευμάτων που ασχολήθηκαν με τη δολοφονία του 11χρονου. Έτσι, πρώτα από όλα παρατηρήθηκε πως τα δημοσιεύματα χαρακτηρίζονταν από υπερβολή, που γινόταν αρχικά αντιληπτή από τη χρήση μελοδραματικού λεξιλογίου, την επιστράτευση έντονα συναισθηματικής γλώσσας, που στόχο είχε να προσελκύσει το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού και να προβάλλει το στοιχείο του δράματος και της σύγκρουσης, καθώς και από τη διαρκή ενασχόληση με το θέμα, ακόμα και όταν δεν προέκυπταν νέες πληροφορίες σε σχέση με αυτό. Τη στιγμή που η κατάσταση παρέμενε στάσιμη από πλευράς ειδήσεων, παλαιές πληροφορίες εμφανίζονταν ως καινούριες, με σκοπό να διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού και να καθίσταται το τελευταίο σε στάση αναμονής για την αποκάλυψη νέων στοιχείων.

Επιπλέον, ο Τύπος προχώρησε σε μία γενίκευση της κατάστασης, παρουσιάζοντάς τη ως μία απειλή προ των πυλών, τακτική που είναι σε θέση να καλλιεργήσει συναισθήματα ανασφάλειας και αβεβαιότητας, η οποία ενδυναμώθηκε από το γεγονός της πρόβλεψης, πράγμα που σήμαινε πως εφόσον ένα περιστατικό είχε ήδη κάνει την εμφάνισή του, όλα δείχνουν πως παρόμοια συμβάντα έχουν όλες τις προϋποθέσεις να πλήξουν ξανά το κοινωνικό σύνολο.

Η κατάσταση η οποία είχε δημιουργηθεί, υπήρξε εξαιρετικά προσοδοφόρα για τους φορείς της εξουσίας και τους εκπροσώπους των κυρίαρχων θεσμών στον ελλαδικό χώρο, οι οποίοι έδραξαν την ευκαιρία για να προβάλλουν τις απόψεις τους σε σχέση με το συγκεκριμένο ζήτημα. Πολιτικοί, δημοσιογράφοι, εκδότες, καθηγητές πανεπιστημίου, διάφοροι ειδικοί επί του θέματος (ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι κ.λ.π.), καθώς και εκπρόσωποι της Εκκλησίας εξέθεσαν τις απόψεις τους στον Τύπο μέσω συνεντεύξεων ή απλών δηλώσεων, τονίζοντας πως οι θεσμοί τους οποίους

εκπροσωπούν, στέκονται δίπλα στον απλό πολίτη, ο οποίος έρχεται αντιμέτωπος με μία συγκεκριμένη απειλή. Επιπλέον, έντονη υπήρξε η παρουσία μη κυβερνητικών οργανώσεων και επιτροπών, που δραστηριοποιήθηκαν, προκειμένου να συμβάλλουν και αυτές από την πλευρά τους στην αντιμετώπιση της κρίσης.

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις η στάση η οποία τηρήθηκε δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι απέφερε θετικά αποτελέσματα, δεδομένου ότι μπορεί μεν να τόνισε την παρουσία και δραστηριοποίηση των εκπροσώπων των θεσμών και διαφόρων άλλων αρμοδίων παραγόντων, ουσιαστικά, όμως, δεν επέφερε εφησυχασμό της κοινής γνώμης, αλλά αντίθετα συνέβαλε στην ενίσχυση του κλίματος της ανασφάλειας και στην ενδυνάμωση των ρατσιστικών πρακτικών.

Άξιο αναφοράς, τέλος, είναι το γεγονός πως την περίοδο του ξεσπάσματος του ηθικού πανικού που αφορούσε τον 11χρονο Άλεξ, στο επίκεντρο της ελληνικής κοινωνίας βρίσκονταν εξελίξεις που αφορούσαν στο χώρο της παιδείας και οι κινητοποιήσεις σπουδαστών και διδασκάλων υπήρξαν μαζικές, καθημερινές και έντονες. Η προβολή από τον Τύπο της υπόθεσης της Βέροιας την ίδια περίοδο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αποτελούσε και μία μορφή εκτόνωσης της κατάστασης στην παιδεία, εφόσον επιχειρήθηκε προσπάθεια να στραφεί η προσοχή της κοινής γνώμης και σε ένα άλλο σημαντικό ζήτημα, αυτό της δολοφονίας παιδιού από άλλα παιδιά, που είχε λάβει χώρα και έτσι να μοιραστεί και ενδεχόμενα να αποπροσανατολιστεί το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού από τα θεμελιώδη ζητήματα της εκπαίδευσης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αν και συχνά έχει ειπωθεί πως το φαινόμενο του ηθικού πανικού αποτελεί χαρακτηριστικό της εποχής την οποία διανύουμε, πρέπει να τονιστεί πως σημαντικός αριθμός περιπτώσεων ηθικού πανικού έχουν σημειωθεί κατά το παρελθόν, οι οποίες προσέλκυαν την προσοχή της κοινής γνώμης και απασχόλησαν περισσότερο ή λιγότερα μέλη μίας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μία δεδομένη χρονική στιγμή. Γεγονός βέβαια παραμένει ότι στα πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών αφενός οι περιπτώσεις εμφάνισης ηθικών πανικών είναι αυξημένες σε σχέση με προγενέστερους χρόνους και αφετέρου φαίνονται να επεκτείνονται και σε καινούριους τομείς, δείκτες οι οποίοι θα πρέπει να προβληματίσουν και να ενεργοποιήσουν συμπεριφορές και πρακτικές για την αντιμετώπιση και εν τέλει καταστολή του φαινομένου. Είναι δε ενδεικτικό και άξιο προσοχής το γεγονός ότι ακόμη και μικρής χρονικής διάρκειας ηθικοί πανικοί, είναι σε θέση να αφήσουν τα ίχνη τους και να μείνουν ανενεργοί για μεγάλο διάστημα, ξεσπώντας στη συνέχεια με μεγάλη ένταση, όταν εμφανιστούν οι κατάλληλες συνθήκες, προκαλώντας όλες αυτές τις αρνητικές συνέπειες που προαναφέρθηκαν για το κοινωνικό σώμα.

Από τη στιγμή που οι ερευνητές του φαινομένου έχουν καταδείξει τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην εμφάνιση, επικράτηση και επέκταση του ηθικού πανικού, τα τελευταία θα πρέπει να αποτελέσουν μία βασική παράμετρο εξέτασης και προβληματισμού για την περαιτέρω μελέτη του φαινομένου, προκειμένου να γίνει αντιληπτό υπό ποιες συνθήκες και πώς τελικά επικρατεί στη συλλογική συνείδηση ένας ηθικός πανικός και κατά συνέπεια να ανεβρεθούν και οι αποτελεσματικότερες μέθοδοι αντιμετώπισής του. Βεβαίως η επικέντρωση απλά και μόνο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η θεώρησή τους, όπως συμβαίνει συχνά, ως τα αποκλειστικά υπαίτια για την πρόκληση του φαινομένου όχι μόνο οδηγεί σε μία διαστρεβλωτική οπτική των πραγματικών συνθηκών που ευθύνονται για την εμφάνισή του, αλλά είναι σε θέση να παραπλανήσει ως προς τα αίτια του φαινομένου και συνακόλουθα να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα και στη λήψη αναποτελεσματικών και εσφαλμένων μέτρων αντιμετώπισης του.

Αυτό το οποίο οφείλει να γίνει παραδεκτό τόσο από την επιστημονική κοινότητα όσο και από την κοινή γνώμη ευρύτερα, είναι πως οι ηθικοί πανικοί αποτελούν φαινόμενο με το οποίο έρχεται αντιμέτωπη τελευταία με ολοένα και

μεγαλύτερη συχνότητα η σύγχρονη κοινωνία και ακριβώς γι' αυτό το λόγο δεν θα πρέπει να υποτιμάται η σημασία του και να συγκρίνεται με άλλα, περισσότερα ή λιγότερο συναφή, επικίνδυνα για τον κοινωνικό ιστό κοινωνικά φαινόμενα. Όπως εύστοχα επισημαίνουν οι Goode και Ben-Yehuda, μία ενδελεχής εξέταση του φαινομένου των ηθικών πανικών, μας δίνει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουμε τον ηθικό πανικό ως μία κοινωνική διαδικασία και όχι ως ένα μεμονωμένο και οριοθετημένο γεγονός. Οι ηθικοί πανικοί άλλωστε είναι ένα ζωτικό στοιχείο της δομής των κοινωνικών αλλαγών. Δεν πρόκειται για επουσιώδη και αμελητέα φαινόμενα, αλλά ουσιαστικά για ένα κλειδί, με το οποίο είμαστε σε θέση να ξεκλειδώσουμε το μυστήριο της κοινωνικής μας ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Ανθόπουλος Χ.*, Προστασία κατά του ρατσισμού και ελευθερία της πληροφόρησης, Ένα συνταγματικό δίλημμα, Αθήνα: Παπαζήση, 2000.
- *Ανθόπουλος Χ.*, Πληροφόρηση και ρατσισμός σε «Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία, Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1998.
- *Γιωτάκος Ο., Πρεκατέ Β.*, «Η βία δεν είναι μαγκιά», *Ελευθεροτυπία* (31/10/2006, τεύχος 17, «Υγεία και Διατροφή»).
- *Ζαραφωνίτου Χ.*, Ο φόβος του εγκλήματος: εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διεύρυνση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας: a criminological approach and inquiry based on an empirical study of the phenomenon within the city of Athens, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2002.
- *Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων & Σύνταγμα της Ελλάδας*, Προεδρία Άννας Ψαρούδα-Μπενάκη, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2004.
- *Καρύδης Β.*, Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα, Ζητήματα Θεωρίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής, Αθήνα: Παπαζήση, 1996.
- *Κική Γ.*, Κώδικες Επαγγελματικής Δεοντολογίας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, 2003.
- *Κωνσταντινίδου Χ.*, Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος, Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον Αθηναϊκό Τύπο, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2001.
- *Λαμπροπούλου Ε.*, Η κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- *Λιανός Θ., Μπένος Θ.*, Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα, Αθήνα: ΚΕΠΕ, 2003 (Εκθέσεις, 41)
- *Μαγγανάς Α., Λάζος Γ.*, Κοινωνικές αξίες των παραβατικών και των μη-παραβατικών, Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, 1997.

- Παπαδημητρίου Ζ., Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός, Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος, Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000.
  - Περράκη Π., σε «Η πορεία και η εξέλιξη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα», Αθήνα: ΙΔΚΚ, 2000 (Κείμενα εργασίας, 9).
  - Σταθόπουλος Μ., Ο ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων στην Ελλάδα, σε Μετανάστες, Ρατσισμός & Ξενοφοβία, Ελληνικές και Ευρωπαϊκές Εμπειρίες Διακρίσεων, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1998.
  - Τσαλίκoglou Φ., σε «Ελευθεροτυπία» 5-6-2006.
  - Φαρσεδάκης Ι., Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1985.
  - Ψυχογιός Δ., Τα έντυπα μέσα επικοινωνίας, Από τον πηλό στο δίκτυο, Αθήνα: Καστανιώτης, 2004.
-
- Bennett Lance W., Ειδήσεις, Η πολιτική των ψευδαισθήσεων, Αθήνα: Δρομέας, 1999.
  - Cohen S., Folk Devils and Moral Panics: the creation of the Mods and Rockers, New York: St. Martin Press, 1980.
  - Critcher C., Moral Panics and the Media, Buckingham- Philadelphia: Open University Press, 2003.
  - Felson M., Crime and Everyday Life, Insights and Implications for Society, Thousand Oaks, California: Pine Forge Press, 1994.
  - Goode E. & Ben-Yehuda N., Moral Panics, The Social Construction of Deviance, Oxford: Blackwell, 1996.
  - McLuan Marshall, Media: Οι προεκτάσεις του ανθρώπου, Αθήνα: Κάλβος, 1990.
  - Lee N., Childhood and society, Growing up in an age of uncertainty, Maidenhead: Open University Press, 2001.
  - Thompson K., Moral Panics, London: Routledge, 1998.
  - Young J., Η κατασκευή του παραδείγματος της βίας: Τα μαζικά μέσα, η βία και οι νέοι, σε: «Νέοι, Βία και Ρατσισμός- Η «εικόνα» από τα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια» (επιμ. Γ. Πανούσης), Αθήνα: Παπαζήση, 2004.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- <http://www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome/cshtml/media/fdevdet.html>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Mass_hysteria.